

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TERÖRİZMİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Liudmila LIAPINA

Enstitü Anabilim Dalı : İktisat

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ekrem GÜL

TEMMUZ – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TERÖRİZMİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Liudmila LIAPINA

Enstitü Anabilim Dalı : İktisat

“Bu tez/..../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Elcrem Güllü	Başarılı	[İmza]
Prof. Dr. Aykut EKİNCİ	Başarılı	[İmza]
Doc. Dr. Selim İNANÇLI	Başarılı	[İmza]

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Liudmila LIAPINA
Öğrenci Numarası	:	1560Y02030
Enstitü Anabilim Dalı	:	İktisat
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	TERÖRİZMİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Benzerlik Oranı	:	%7

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

16/07/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

16.07.2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Ekrem GÜL

Tarih:16/07/2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. KÜRESEL BİR OLGU OLARAK TERÖRİZM	
1.1. Terörizm: Tanımı, Türleri, Hedefleri ve Amaçları	5
1.1.1. Terörizm Tanımı.....	5
1.1.2. Terörizm Türleri.....	9
1.1.3. Terörizmin Hedefleri ve Amaçları.....	12
1.2. Terörizmin Tarihi ve Coğrafyası	17
1.3. Terörizmin sonuçları.....	22
1.3.1. Siyasi Sonuçlar.....	23
1.3.2. Psikolojik Etkisi.....	25
1.3.3. Sosyal Sonuçlar.....	26
1.3.4. Ekonomik Sonuçlar.....	27
BÖLÜM 2. TERÖRİZM VE TÜRKİYE’NİN EKONOMİSİ	
2.1. Türkiye’de Terörizm: Tarihi ve Bugünkü Durumu.....	34
2.2. Türkiye’nin Ekonomisi	54
2.2.1. Türkiye Ekonomisine Genel Bakış.....	54
2.2.2. İhracat ve İthalat.....	56
2.2.3. Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla ve Ekonomik Büyüme.....	61
2.2.4. Mali Politika.....	64
2.2.5. Parasal Politika.....	64
2.2.6. Turizm.....	65
2.2.7. Yabancı Doğrudan Yatırım.....	66
BÖLÜM 3. TERÖRİZMİN TÜRKİYE’NİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ	
3.1. Ampirik Literatür.....	68
3.2. Terörizmin Türkiye Ekonomisine Etkisi.....	75
3.3. Ampirik Model ve Veri Seti.....	78
3.4. Ampirik Sonuçlar.....	80
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	87

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey-Fuller
ARDL	: Autoregressive Distributed Lag
ARIMA	: Autoregressive Integrated Moving Average
ASALA	: Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu
BBC	: Britanya Yayın Şirketi
BM	: Birleşik Milletler
CGF	: Kredi Garanti Fonu
CIEC	: Sayım Ekonomik Bilgi Merkezi
CIS	: Bağımsız Devletler Topluluğu
DHKP/C	: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi / Cephesi
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
EU	: Avrupa Birliği
FBI	: ABD Federal Araştırma Bürosu
FETO	: Fethullahist Terör Örgütü
FKF	: İdeolojik Kulüpler Federasyonu
FRED	: Federal Reserve Ekonomik Veri Tabanı
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTD	: Küresel Terörizm Veri Tabanı
GTI	: Küresel Terörizm Endeksi
GWR	: Coğrafi Ağırlıklı Regresyon
HSBC	: Hongkong ve Şangay Bankası
IBDA-C	: İslami Büyük Doğu Akıncıları Cephesi
IEP	: Ekonomi ve Barış Enstitüsü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IS	: İslam Devleti

ISAF	: Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü
ISID-DAES	: Irak ve Şam İslam Devleti
ISIS	: Irak ve Şam İslam Devleti
ITERATE	: Uluslararası Terörizm: Terörist Olayların Nitelikleri
JCAG	: Ermeni Soykırımını Adalet Komandoları
KADEK	: Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
MKP	: Maoist Komünist Partisi
MLKP	: Marksist Leninist Komünist Parti
NV	: Narodnaya Volya
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OED	: Oxford İngilizce Sözlüğü
OSAC	: Yurtdışı Güvenlik Danışma Konseyi
PFLP	: Halk Filistin Kurtuluş Cephesi
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PSK	: Kürdistan Devrimci Partisi
PTSD	: Travmatik stres bozukluğu sonrası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TAK	: Kürdistan Özgürlük Şahinleri
TAVE	: Terörist Saldırı Güvenlik Açığı Değerlendirmesi
TKP/ML	: Türkiye Komünist Partisi / Marksist-Leninist
TRY	: Yeni Türk Lirası
TUIK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşik Milletler Kalkınma Programı
USD	: ABD Dolar
VAR	: Vector Autoregression
WDI	: Dünya Kalkınma Göstergeleri
WITS	: Dünya Entegre Ticaret Çözümü

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Terörist Amaçların Seviyeleri ve Spesifik Amaçlar.....	13
Tablo 2 : En Çok Saldırıya Uğrayan İlk 10 Ülke Ve Bölge.....	20
Tablo 3 : 2016 Yılında Ükelere Göre Toplam Terör Olayları Sayısı.....	22
Tablo 4 : ASALA Terör Grupları Tarafından Gerçekleştirilen En Büyük Terör Saldırıları.....	36
Tablo 5 : JCAG Terör Grubu Tarafından Gerçekleştirilen En Büyük Terör Saldırıları.....	38
Tablo 6 : El-Kaide Terör Örgütü Tarafından Gerçekleştirilen En Büyük Terörist Saldırıları.....	41-42
Tablo 7 : IS Terör Örgütü Tarafından Gerçekleştirilen En Büyük Terörist Saldırıları.....	43
Tablo 8 : PKK Tarafından Gerçekleştirilen En Büyük Terörist Saldırıları.....	46
Tablo 9 : TAK Örgütü Tarafından Gerçekleştirilen En Büyük Terörist Saldırıları.....	47
Tablo 10 : Global Terörizm Endeksi Sıralamasının İlk 15 Ülkesi.....	50
Tablo 11 : Türkiye’de 2015-2016’da Örgütün İsmine Göre Terör Saldırısı Sayısındaki Değişiklik.....	52
Tablo 12 : Türkiye’nin Başlıca İhracat Ve İthalat Ürünleri, 2017.....	60
Tablo 13 : 2003-2017 Yılları Arasındaki Dönem İçin Türkiye’nin GSYİH Dinamikleri.....	63
Tablo 14 : Terörizmin Ekonomik Performans Üzerindeki Etkisi Hakkında Ampirik Literatür.....	72-74
Tablo 15 : Değişkenlerin Tanımı Ve Very Seti.....	78
Tablo 16 : Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) Test Sonuçları.....	80
Tablo 17 : İlk Model İçin LS Tahmini Sonuçları.....	81
Tablo 18 : Nihai Model İçin LS Tahmini Sonuçları	81
Tablo 19 : Breusch-Pagan Testinin Sonuçları.....	82

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 : Dünya Genelinde Terör Eylemleri Sayısı.....	19
Şekil 2 : Ülkelere Göre Terör Eylemi Sayısı, 1970 - 2016 Dönemi.....	21
Şekil 3: Terörizmden Kaynaklanan En Yüksek Ölüm Oranına Sahip Ülkelerin (2016) Toplam % Açısından Sıralaması.....	23
Şekil 4 : Terörizmin 2000 İla 2017 Yılları Arasındaki Küresel Ekonomik Maliyetleri (Milyar ABD Doları Cinsinden, 2017).....	27
Şekil 5 : Yıllık Terör Saldırısı Sayısı: Dünya Ve Türkiye (1970-2016).....	48
Şekil 6 : Türkiye’de Yıl Bazında Terör Saldırısı Sayısı (1970-2016).....	49
Şekil 7: Türkiye’de 1970-2016 Döneminde İl Bazında Terör Saldırıların Sayısı.....	50
Şekil 8 : Türkiye’de 1970-2016 Döneminde Saldırı Türü Bazında Terör Saldırıların Sıklığı.....	51
Şekil 9 : Türkiye’de 1970-2016 Döneminde, Örgüt İsmine Göre Terör Saldırıların Sıklığı.....	51
Şekil 10: Türkiye’de 1970-2016 Döneminde, Hedef Tipine Göre Terör Saldırıların Sıklığı.....	53
Şekil 11: Türkiye’de 1970-2016 Döneminde Gerçekleşen Terör Saldırısı Sayısı Ve Terör Saldırılarında Ölen Kişiler.....	53
Şekil 12: 1970-2016 Yılları Arasında Türkiye’de Gerçekleştirilen Terör Saldırıların Ve Terör Faaliyetleri Neticesinde Öldürülen Kişilerin Sayısı.....	55
Şekil 13: 2007 İle 2017 Yılları Arasında Türkiye’de Ekonomik Sektörlerin GSYİH’deki Payları.....	56
Şekil 14: Türkiye’nin İhracat Ve İthalat Hacimleri, 2007 – 2017.....	57
Şekil 15: Türkiye’nin İhracat Ortakları, 2017.....	58
Şekil 16: Türkiye’nin İthalat Ortakları, 2017.....	58
Şekil 17: Türkiye’nin 2009-2017 Yılları Arasındaki Cari İşlemler Dengesi.....	61
Şekil 18: Ülkeler İtibariyle GSYİH Sıralaması, 2017 (Milyar ABD \$ Olarak).....	62
Şekil 19: 2013-2018 Yılları Arasındaki Dönemde ABD Doları (\$) Türk Lirası(TRY) Döviz kurları.....	65
Şekil 20: 2001-2018 Yılları Arasında Kalan Dönemde Türkiye’nin Turizm Gelirleri..	66
Şekil 21: 2009-2018 Dönemi Türkiye Doğrudan Yabancı Yatırımları.....	67

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	+	Doktora	
Tezin Başlığı: Terörizmin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği			
Tezin Yazarı : Liudmila LIAPINA		Danışman : Ekrem GÜL	
Kabul Tarihi : 25/07/2019		Sayfa Sayısı: 94	
Anabilim Dalı: İktisat		Bilim Dalı : İktisat	
<p>Terörizm, çeşitli suç eylemleri arasında özel ve paradoksal bir yer tutmaktadır. Terörizm, insan ölümlerine, maddi hasarlara neden olmakla birlikte, terrorist faaliyetlerin gerçekleştiği ülkede kısa ve uzun dönemde ekonomik değişkenlerin geleceğe ilişkin beklentilerini olumsuz etkilemektedir. Terörizmden kaynaklanan gerçek doğrudan zararı, trafik kazalarında ölenlerinin sayısına ve maddi hasara göre daha az olduğu için önemsiz düşünülebilir. Ancak, günümüzde terör eylemleri, sosyo-politik ve ekonomik yaşamını dengesizleştiren, toplum için en tehlikeli tehdit olarak algılanmaktadır.</p> <p>Bu çalışma, Türkiye örneğinden hareketle terörizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Avrupa ile Asya arasında bir köprü rolünü oynayan Türkiye, terörizm faaliyetleri ile uzun yıllar mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ülke, dini, etnik ve politik çatışmalardan çok etkilenmiştir.</p> <p>Terörizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin istikrarlı olmadığını iddia eden çalışmalar olduğu gibi (Latif and Aslam, 2014), terörizmin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisinin uzun bir süre sürdüğünü gösteren (Shahzad, 2015) çalışmalar da vardır. Çalışmanın teorik arka planında Solow'un yeni klasik ekonomik büyüme modeli kullanılmıştır. Model, 1970 - 2017 yılları arasındaki Türkiye Küresel Terörizm Veri Tabanından temin edilen üç aylık verileri kullanarak uzun dönemi eşbütünleşme analizine dayanarak yapılmıştır. Çalışmanın analiz bulguları sonucunda, terörizmin uzun dönemde Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası üzerinde oldukça önemli bir olumsuz etkisi olduğu tespit edilmiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Terörizm, Türkiye, Eşbütünleşme Analizi			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	+	Ph.D.	
Title of Thesis: The Impact of the Terrorism on Economic Growth: The Case of Turkey			
Author of Thesis: Liudmila LIAPINA		Supervisor : Prof. Dr. Ekrem GUL	
Accepted Date : 25/07/2019		Number of Pages: 94	
Department : Economics		Subfield : Economics	
<p>Terrorism takes a special and paradoxical place among various forms of criminal acts. Terrorism causes not just human deaths and material damages, but also affects the economic variables of the country where terrorist activities take place in the short and long term. The actual direct losses from terrorism are insignificant, being several times less even comparing to the number of auto accident victims. However, nowadays terrorism acts are perceived as the most dangerous threat to society, destabilizing its socio-political and economic life.</p> <p>The study is aimed to analyse impact of the terrorism on the economic growth, paying particular attention to the case of Turkey. Contemporary Turkey is confronting the onrush of terrorism incidents happening in the country. As the multicultural country playing the role of the bridge between Europe and Asia, Turkey is strongly afflicted by numerous religious, ethnic and political long-lasting conflicts, that obviously makes the country more assailable to the terrorism.</p> <p>There are some studies claiming that the effect of terrorism on economic growth is insignificant (Latif and Aslam, 2014), and others prove that there is a long-term negative effect of terrorism on economic growth (Shahzad, 2015). The Solow new classical model of economic growth is used in the theoretical background of the study. The model was conducted basing on long-term cointegration analysis by using Turkey annual data from Global Terrorism Database covering the period from 1970 to 2017. The results of the study have shown that terrorism has a highly significant negative impact on the gross domestic product of Turkey when looking at the long-term run.</p>			
Keywords: Economic Growth, Terrorism, Turkey, Cointegration Analysis			

GİRİŞ

Terörizm, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Terörizm, hedeflenen sektörlerde şiddet ile korku ve kaos yaratan eylemdir. Terör eylemleri dünyanın birçok yerinde gerçekleşmektedir. Hükümet binalarının, çokuluslu şirketlerin, havaalanların, alışveriş merkezlerin, metro ve tren istasyonların bombalanması, uçakların, gemilerin, diplomatların yada iş adamların kaçırılması, terörizmin örnekleridir.

Terörizm ile ekonomi arasında doğrudan ve dolaylı bir ilişki olduğu bir gerçektir. Terör ve terörizm ülke ekonomisi için önemli bir kayba neden olabilir. İnsanların korkutulması ve yetkililerin terörist grup lehine belirli kararları almalarına ikna edilmesi amacını taşıyan terörizmin, bireyler, toplumlar ve devletler üzerinde çok ciddi sonuçları bulunmaktadır. Terörün temel amaçlarından birinin ülkenin ekonomik ve finansal sistemine hasar vermek olduğundan, terörizm elbette ekonomik durumu çeşitli sektörleri farklı şekillerde etkilemektedir.

Ekonomik büyüme, ülkenin temel ekonomik politikasının hedeflerinden biridir. GSYİH, nihai mal ve hizmetlere yapılan harcamalar dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Terörist saldırı ulusal GSYİH'nin belirleyicilerini etkilemektedir. Dolayısıyla terör ülkenin ekonomik büyümesine zarar verebilmektedir. Terörizmden kaynaklanan belirsizlik ve risk, bir ülkenin ekonomik büyümesinde nihai bir gerilemeye yol açabilecektir. Ülkenin ekonomik büyümesini azaltan temel etkinin, güvenlik harcamaları ile yatırım seviyesindeki azalmalardan kaynaklandığı görülmektedir. Terörizm, tüketim ve yatırım davranışlarında da değişikliklere yol açmaktadır.

Türkiye’de yoğun terör faaliyetlerinin başlangıcı 1960’lara kadar gitmektedir. Türkiye, onlarca yıldır ülkenin ekonomik refahı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğuna inanılan muhtelif terörist grupların faaliyetlerinden zarar görmektedir. Türkiye için, olumsuz sonuçlar turizm gelirlerindeki azalışı, askerî harcamalardaki artışı, daha düşük bir tüketim seviyesi, işlem maliyetlerindeki büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlardaki bir azalışı içine almaktadır.

Çalışma Konusu

Bu çalışmada, terörizmin Türkiye’nin ekonomik büyümesine olan etkisi incelenmektedir.

Terörizm, kişiler ya da gruplar tarafından, siyasi ya da sosyal amaçlara ulaşmak için, özellikle sivillere karşı, önceden planlanmış yasadışı şiddet kullanımı ya da gözdağı verilmesi veya bu şekilde tehditte bulunulması olarak tanımlanabilmektedir. Teröristlerin motivasyonu değişiklik gösterebilmekte birlikte, terör suçları işleme yöntemleri standarttır: gasp, adam kaçırmaya, cinayet, tehdit, bombalama ya da intihar saldırıları. Terörist saldırılar, hükümetler üzerinde, siyasi imtiyazların elde edilmesi amacıyla, uygun ve yeterli baskı uygulamayı amaçlamaktadır (Sandler ve Enders, 2008). Terörizmin bir ülkenin ekonomisi üzerinde doğrudan ve dolaylı etkileri bulunmaktadır. Can kaybı ve fiziksel sermayenin imha edilmesi, doğrudan etkileri teşkil etmektedir. Ancak, terörist saldırıların amacı sadece can kaybına yol açmak ya da fiziksel sermayeye hasar vermek değildir. Terörizm aynı zamanda, davranışsal sonuçlara sahip olacak duygusal şoklar oluşturmayı da amaçlamaktadır. Terörizmin ekonomi üzerindeki dolaylı etkileri bu davranışsal değişikliklerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu dolaylı etkilerin örnekleri arasında, yurtiçi ve yurtdışı yatırımların azalması, kamu harcamalarının verimli alanlardan uzaklaşması, tüketici güveninin azalması, risk algılamasındaki değişiklikler ve belirsizlikler yer almaktadır (Çevik ve Ricco, 2015).

Terörizm bir ülkenin ekonomisine çeşitli kanallar yoluyla zarar verebilmektedir. Terörizm, savunma harcamalarının artmasına, üretim ve işlem maliyetlerinin azalmasına ve turizm gelirleri, tasarruflar ile doğrudan yatırımların düşmesine yol açabilecektir. Ayrıca, terör olaylarının etkileri, kısa vadeli doğrudan etkiler, orta vadeli güven etkisi ve uzun vadeli verimlilik etkisi olarak sınıflandırılabilir. Terör olaylarının hemen ardından yaşanan kayıplar, fiziksel sermaye ve altyapı hasarları, terörden kaynaklanan korku ve güvensizlik hissi, terörizmin kısa vadeli doğrudan etkileridir. Bu sonuçlar, orta vadede tüketici ve yatırımcı güveninde düşüşe yol açarak, harcamalarda azalma ve tasarruflarda artışa doğru bir eğilime neden olabilmektedir. Bütün bu süreçler, söz konusu ülkenin ekonomisi ile birlikte konjonktür dalgaları ve ticari kanallar yoluyla ticari ortağı konumundaki ülkelerin ekonomileri üzerinde de etkili olabilecektir. Diğer bir deyişle, terörizmin aynı zamanda verimlilik üzerinde de uzun vadeli etkileri bulunmaktadır (Ocal ve Yıldırım, 2010).

Terörizmin ekonomi üzerindeki diğer olumsuz bir etkisi de, ekonomik gerilemeden kaynaklanan vergi gelirlerindeki azalma dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Reel ekonomi

üzerindeki etkinin yanı sıra, terör saldırıları vergi matrahına hasar vermekte ve vergi yönetiminin etkinliğini azaltmaktadır. Ayrıca, terör saldırıları hükümetin savunma harcamalarını arttırıp; eğitim, sağlık ve diğer verimli alanlara harcanan kaynakların azalmasına yol açmaktadır. Hükümetin savunma harcamalarındaki artış öncelikli olarak, dışlayıcı bir etki yaratmak suretiyle özel sektör yatırımlarını düşürmektedir (Gupta, 2004).

Terörizmin temel özelliklerinden biri de terör saldırılarını gerçekleştiren grupların siyasi amaçlarının bulunması ve bu amaçlara ulaşabilmek için ülkenin ekonomisine zarar vermeye çalışmasıdır. Terör saldırılarının, gerek meydana gelen hasarı yansıtmakta olan doğrudan maliyetleri gerekse, ülkenin gelecekteki terör saldırılarından korunması dahil olmak üzere dolaylı maliyetleri bulunmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Türkiye her zaman çeşitli terörist grupların hedefi olmuştur. Özellikle son yıllarda, terörizmin ekonomik ortam üzerinde yarattığı olumsuz etki, ülke için büyük bir problemdir. Bugünlerde, terörizmin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi problemi, ülkede son yıllarda yaşanan ve Türkiye ekonomisinin zayıflamasına da yol açan terör saldırılarındaki önemli artışla birlikte araştırmacıların gittikçe daha da fazla dikkatini çekmektedir. Bu çalışmada, söz konusu terör saldırılarının Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi tartışılmakta ve ampirik olarak incelenmektedir.

Araştırmacıların büyük bir çoğunluğu, terörizmin bir ülkenin ekonomisi üzerindeki etkisini çapraz ülke analiz yollarını kullanmak suretiyle araştırmaktadırlar. Ancak, çapraz ülke analizi belirli bir ülkenin ulusal özelliklerinin yansıtılması açısından yeterli olmamaktadır. Terörizmin ekonomik sonuçları, farklı ülkelerin ekonomilerinin doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve özellikle turizm gelirleri gibi faktörlere farklı derecelerde bağlı oldukları varsayıldığından dolayı, bir ülkenin söz konusu terör saldırılarına karşı savunmasızlığına bağlı olmak üzere değişiklik gösterebilmektedir. Terörizmin göreceli olarak son zamanlardaki ekonomik sonuçları kapsamında Türkiye'ye özellikle dikkat edilmiştir. Türkiye'deki terörizmin genel teorik açıklaması (Rodoplu, Arnold ve Ersoy 2003) ve Türkiye toplumu üzerindeki etkisi (Yıldız, 2017) üzerinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak, terörizmin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini ampirik seviyede

araştıran bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın, bu konu hakkında çok az ampirik araştırmadan biri olarak, terörizmin ekonomik sonuçlarının araştırılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, terörizmin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Önemli bir etkinin bulunması durumunda, yönü tespit edilecek ve büyüklüğü ölçülecektir.

Bu amaca ulaşmak için, terörizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hakkında teorik bilgileri araştırmak, Türkiye'deki ekonomik ve politik durumu analiz etmek, terörizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi olup olmadığını ekonometrik model ile analiz ederek, sonuçları yorumlamaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölüm, terörizm, geçmişi ve coğrafyası, terörizmin sonuçlarının teorik arka planı ve ampirik literatür taramasının değerlendirilmekte olduğu teorik bir bölümdür. İkinci bölümde, terörizmin Türkiye'deki geçmişi hakkında kısa bilgiler verilmekte ve şimdiki konumu ile Türkiye ekonomisindeki mevcut duruma dair ayrıntılar açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde, terörizmin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkileri ampirik olarak analiz edilmektedir. Sonuç bölümünde ise, çalışmanın bütün sonuçları özetlenmektedir.

Çalışmanın teorik arka planında Solow yeni klasik ekonomik büyüme modeli kullanılmıştır. Bu model, Türkiye'nin 1970 ile 2017 yılları arasındaki Global Terörizm Veri Tabanından alınan üç aylık verileri kullanılmak suretiyle elde edilen uzun dönem eş bütünleşme analize dayanmaktadır.

BÖLÜM 1. KÜRESEL BİR OLGU OLARAK TERÖRİZM.

1.1. Terörizm: Tanımı, Türleri, Hedefleri ve Amaçları.

1.1.1. Terörizm Tanımı

Terörizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırılmasına geçmeden önce, terörizm kavramının tanımlanması, terörizmin farklı türlerinin belirlenmesi ve amaçlarının değerlendirilmesi gerekmektedir.

Modern dünyada, terör saldırıları benzeri görülmemiş bir seviye ulaşmış (J. Burke, 2016) ve o kadar kitlesel ve büyük ölçekli bir problem haline gelmiştir ki, günümüzde en azından terörizm hakkında bazı görüşlere sahip olmayan nerdeyse hiç kimse kalmamıştır. Ancak insanların çoğunluğunun terörizmin ne olduğuna dair oldukça belirsiz bir fikri bulunmaktadır ve kitleler arasında “terörizmin” kesin, somut ve gerçek bir açıklayıcı tanımına dair genel bir uzlaşma hala sağlanamamıştır (B. Hoffman, 2016).

“Terörizm” terimi, Türkçede “korkutmak” anlamına gelen Latince “terör” sözcüğünden türemiştir (Crime Museum, 2017). Bu terim, Terör Dönemi diye de anılan Fransız Devrimi döneminde (1793-94) yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönem sırasında, yeni yönetim sürmekte olan devrime muhalif olduklarından şüphelenilenleri (çoğunlukla ölüm cezasıyla) infaz etmiştir. Hükümet tarafından resmi olarak hazırlanan, korkutucu, kötü ve çok uzun bir şiddet dönemi olarak bilinmektedir. Bununla birlikte, genel bir terörizm tanımına yapılan ilk atıflara göre, bu terim devlet tarafından desteklenen şiddetle ilgili olarak kullanılmıştır. Terörizmin tanımının günümüzde, 18. yüzyılın sonlarında algılanandan çok farklı olmasına rağmen, insanların fiziksel olarak yaralanması ya da öldürülmesi veya mülklere zarar verilmesi yoluyla başkalarının korkutulması için gerçekleştirilen küresel şiddet eylemlerinin tanımlanmasında hala bu terimi kullanmaktayız. (Merriam-Webster Dictionary, 2008).

Peki, o zaman modern anlamda terörizm nedir? Terörizm olgusunun çeşitli yönlerine odaklanan ve bu şekilde değerlendirilmekte olan çok fazla sayıda farklı tanımlar bulunmaktadır. Bundan dolayı, işe terörizmin sözlük tanımlarıyla başlamak makul olacaktır. Mutlak bir otorite olarak değerlendirilen Oxford İngilizce Sözlüğünde (OED), terörizm şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Siyasi amaçlar doğrultusunda, özellikle sivillere karşı olmak üzere, yasadışı şiddet kullanımı ve göz korkutma” (Oxford İngilizce Sözlüğü, 2018a).

Terörizm konusunda başka bir otorite olan, ABD Federal Soruşturma Bürosu (FBI) terörizmi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Bir devlet, sivil halkın ya da herhangi bir kısmının siyasi ya da sosyal amaçlara ulaşmak için korkutulması ya da zorlanması için kişilere ya da mülklere karşı yasadışı güç ve şiddet kullanımı” (F. Barnaby, 2002).

Öncelikle, terörizmin, OED ve FBI tanımlarında bahsedildiği şekilde, temel olarak siyasi bir kavram olduğuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Terörizmin bu kritik karakteristiği, amaçlarının, niyetlerinin ve motivasyonunun anlaşılmasında bütünüyle ilk sırada gelmektedir ve aynı zamanda diğer suçlar ve şiddet olaylarından ayrılmasında da en önemli konu olarak ortaya çıkmaktadır. Terörizm, günümüz anlatımında, doğası gereği ve temel olarak siyasi bir eylemdir. Bunun yanı sıra, güç ile sıkı bir şekilde bağlantılıdır: siyasi arenada bir değişiklik gerçekleştirmek yoluyla gücü ele alma arzusudur (B. Hoffman, 2006).

OED içerisindeki “terörist” tanımını dikkate aldığımızda, bu olgunun başka bir önemli karakteristiğini de ortaya çıkarabiliriz. OED’ye göre, terörist şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Zora başvurulmuş göz korkutma yöntemiyle görüşlerini hakim kılmaya çalışan herhangi biridir: terör ya da telaş duygusundan keyif alan, bunu ileri süren ya da bu duyguyu uyandırmaya ya da yaymaya çalışan biri; panik ya da korku yaratan kişi.” (L.C. Green, 2006).

Bu da bizi terörizmin tasarlanan, önceden planlanan ve sistematik bir eylemler dizisi olduğu sonucuna götürmektedir.

Ancak, terör örgütlerinin açık bir şekilde kendilerini başkalarının kendileri hakkında düşündükleri şekilde görmediklerine dikkat edilmelidir. Tersine, terör örgütleri kendilerine şu imajı vermeye çalışmaktadırlar:

- Kurtuluş ve özgürlüğün koruyucular (Kürdistan Özgürlük Şahinleri, Bangsamoro İslami Özgürlük Savaşçıları, Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları vs.);
- Silahlı ya da diğer askeri örgütler (Kosova Kurtuluş Ordusu, İrlanda Cumhuriyet Ordusu, İslami Devrimci Koruma Birlikleri, vs.);
- Savunma hareketleri (İslami Direniş Hareketi, İngiliz Savunma Ligi, Halk Savunma Güçleri, Kolombiya Birleşik Öz Savunma Güçleri, vs.);

- Dini örgütler (Hizbullah (“Allah’ın Partisi”), Lashkar-e-Tayyba (“Hakkın Ordusu”), Harakat ul-Mujahidin (“Kutsal Savaşçılar Hareketi”) vs.);
- Aynı zamanda belirgin bir şekilde tarafsız isimler seçerek en zararsız ve masum dernekler gibi görünmektedirler (Işıklı Yol, Cephe Hattı, al-Dawa (“Çağrı”), Kürdistan İşçi Partisi, Haqqani Network, Al-Haramain (“İki Azizın Evi”) vs.).

Tespit edilen kendini feda etme simgesiyle, terörist gruplar diğer bütün siyasi radikal gruplardan ve benzer bir şekilde yasadışı, kötü niyetli olarak atfedilen kişilerden kendilerini ayırt etmektedirler. Örneğin, bir devrimci ya da komünist muhtemelen bu şekilde biri olduğunu gönüllü bir şekilde kabul edebilecek ve kabullenebilecektir. Aslına bakıldığında, bunların büyük bir çoğunluğu şüphesiz kendilerinin bu şekilde etiketlenmelerini onaylamaktan büyük bir keyif almaktadır. Aynı şekilde, hırsızlık ya da banka soygunu gibi tamamen yüz kızartıcı şiddet eylemlerinden dolayı yakalanan kişiler, hırsız ya da soyguncu olarak çağrılmayı reddetmemektedirler. Bunun aksine bir terör grubu üyesi ise asla terörist olduğunu kabul etmeyecek veya bununla ilgili herhangi bir bağlantıdan kaçınmak ya da bunu engellemek için en yüksek seviyede çaba bile gösterecektir (Hoffman, 2006).

Şüphesiz, terörizm olumsuz bir çağrışımı bulunan bir sözcüktür. Ancak bu terimin uygulandığı olaylar ve organizasyonlar tamamen ve bütünüyle bunu kullanan kişinin eylemin arkasında kalan mesajı kabul edip etmemesine bağlıdır (Scaife, 2017). Bunun mükemmel bir örneği de, 11 İsraili sporunun öldürüldüğü, Almanya’da 1972 yılında gerçekleşen Münih Olimpiyatları Katliamıdır. İhtilaf, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin ileride kan dökülmesini önlemeye yönelik eylemlerde bulunma teklifiyle başlamıştır. Beklendiği üzere, Birleşmiş Milletler üyelerinin büyük bir kısmı bu görüşün yanında yer almıştır. Ancak, bu konuda karşı görüşte argümanlarda bulunan bir azınlık (genellikle Arap ülkeleri ile bazı Afrika ve Asya ülkeleri) “kendilerini yabancı baskıdan ve sömürüden kurtarmak için mücadele verenlerin, güç dahil olmak üzere ellerinde bulunan bütün yöntemleri kullanma hakkında sahip olduğu” yönünde BM’yi ikna etmeye çalışmıştır. (Hoffman, 2006).

Yanlış yönlendirmelere yönelik bunun gibi eğilimlerin neticesinde, yaygın kabul gören “terörizm” teriminin tanımı bulunması oldukça zordur.

A.P. Schmid ve A.J. Jongman, Araştırma Rehberlerinde terörizmin 109 tanımı üzerinde çalışmışlar ve buna istinaden terörizmle ilgili olarak en sıklıkla kullanılan 22 sözcük kategorisi tespit etmişlerdir. Azalan sıklık sırasıyla bu kategoriler şu şekildedir:

1. Şiddet, güç (%83.5)
2. Siyasi (%65)
3. Korku, terör vurgusu (%51)
4. Tehdit (%47)
5. (Psikolojik) etiler ve (beklenen) tepkiler (%41.5)
6. Kurbanı hedefleyen farklılaştırma (%37.5)
7. Amaca yönelik, planlı, sistematik, organize eylemler (%32)
8. Savaş yöntemi, strateji, taktik (%30.5)
9. İnsani kısıtlamalar olmaksızın kabul edilen kuralların ihlal edilmesiyle normal dışı davranışlar (%30)
10. Baskı, zorbalık, uyuma zorlama (%28)
11. Propaganda (%21.5)
12. Keyfi hareketler; kişisel olmayan, rasgele karakter; gelişigüzel (%21)
13. Sivil halk, Savaşa katılmayanlar, tarafsızlar, dışarıda kalanların hedef seçilmesi (%17.5)
14. Göz korkutma (%17)
15. Kurbanların masumiyetinin vurgulanması (%15,5)
16. Fail gruplar, hareketler ve örgütler (%14)
17. Sembolizm, başkalarına kanıtlama (%13,5)
18. Şiddetin hesaplanamaması, öngörülememesi, beklenmemesi (%9)
19. Gizli kapaklı, üstü kapalı olması (%9)
20. Tekrarlama, şiddetin bir dizi halinde sürekli bir şekilde gerçekleştirilmesi (%7)
21. Suçlu (%6)
22. Üçüncü taraflardan talepler (%4)

Terörizmin farklı tanımlarını yapan yazarların, ortalama 8 kategoriye kullanmakla birlikte kapsamlı bir açıklamada bulunmadıklarını tespit etmişlerdir. Buna istinaden, on üç kategori içerisinde yer alan kendi tanımlarını şu şekilde önermişlerdir:

“Terörizm, rasgele ve sembolik kurbanların şiddetin araçsal bir hedefi olarak görüldüğü bir savaş yöntemidir. Bu grup ya da sınıfın diğer üyeleri, önceki şiddet kullanımı ya da inandırıcı şiddet tehdidi yoluyla kronik bir korku durumuna (terör) konulmaktadır. Bu dolaylı savaş yönteminin amacı, yönlendirme ve/veya itaatin sağlanması amacıyla terörün hedefinin hareketsiz hale getirilmesi ya da ikincil talep hedeflerinin (örneğin: bir

hükümet) ya da dikkati çekilmek istenen hedeflerin (örneğin, kamuoyu) harekete geçirilmesidir. (Schmid, Jongman, 2005).

Georgia Eyalet Üniversitesinden Amerikalı araştırmacılar William Waugh ve Richard Sylves, terörizmin aşağıda gösterilen dört temel karakteristiğini vurgulamışlardır (Waugh ve Sylves, 2002):

1. Olağanüstü şiddet biçimlerinin kullanımı;
2. Şiddetin kendisinin açıklanmasıyla ilişkili olmayan amaçların belirlenmesi;
3. Kamuoyunda psikolojik bir etkinin oluşturulması;
4. Sembolik değer için belirli hedeflerin ya da kurbanların seçilmesi.

Yukarıda bahsedilen bütün tanımları ve karakteristikleri özetlendiğinde, terörizmin geniş anlamda kabul edilen kilit özellikleri aşağıdaki şekilde açıklanabilecektir:

- Belirli siyasi amaçlar ve gerekçelerin belirlenmesi;
- Doğasında sembolik şiddet ve suça sahip olması;
- Planlılık ve sistematiklik.

1.1.2. Terörizm Türleri

Terörizmin jeopolitik bileşenleriyle tespit edilen tanımındaki değişikliklerin yanı sıra, bu terimin yer aldığı tipolojilerin çeşitliliğini de gözlemleyebiliriz. Günümüzde, geliştirilmiş çok sayıda çeşitli terörizm sınıflandırması bulunmaktadır. Bu sınıflandırmalar, normalde bunu tasarlayan kişinin uzmanlığına bağlı olmak üzere, belirli göstergeler uyarınca terörist grupların birbirlerinden ayırtmalarına katkıda bulunmaktadır.

Terörizmin sınıflandırılmasında kullanılan temel kriterler, coğrafi bileşenler, terör örgütünün motivasyonu ve süreç ortamı şeklinde sayılmaktadır.

Coğrafi bileşenler esas alındığında, terörizmin aşağıdaki tipleri tanımlanabilecektir:

1. **Uluslararası terörizm** genellikle birçok ülkede görülmektedir. Sadece sivillere ve muhtelif örgütlere değil, aynı zamanda bütün bir ülke ve devlete karşı da bu şekilde terörist faaliyetler yürütülebilmektedir. Terörist grupların seçtikleri hedefler, teröristlerin kendi ülkeleri ya da yabancı ülkeler sınırları içerisinde, uluslararası çıkarlar açısından değerli olmalıdır (Martin, 2016). Bundan dolayı, uluslararası terörizmin temel karakteristikleri şu şekildedir: (1) Teröristler tarafından açıklanan hedefler, birçok ülkeyle ilgilidir; (2) Suç bir ülkede başlar ve başka birinde sonuçlanır; (3) Terör örgütünün destekleyen finansman yabancı bir

ülkede elde edilmektedir; (4) Terör eylemlerinin kurbanları çeşitli ülkelerin vatandaşları ve uluslararası organizasyonlarca gerçekleştirilen etkinliklerin katılımcıdır; (5) Terörist grubun yol açtığı hasar, birden fazla ülkeyi ya da uluslararası organizasyonları etkilemektedir. (Cherniadyeva, 2017).

2. **İç terörizm**, failin kendi ülkesinde farklı siyasi hedeflere ulaşma amacını taşıyan terör eylemlerinin gerçekleştirilmesidir (Oxford İngilizce Sözlük, 2018b). Amerika Birleşik Devletleri Adalet Bakanlığına göre, yurtiçi terörist grupların, uluslararası teröristlerle fiili hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır ve sivillerin gözünü korkutmaya ya da baskı yapma yoluyla hükümet iç politikasını veya kitle imha, suikast ya da adam kaçırma yoluyla hükümetin davranışlarını etkileme amacını taşımaktadırlar” (Wright, 2014). İç terörizmin, gerek şiddet ve vatandaşların korkutulması yoluyla görüş ayrılıklarını baskı altına almayı amaçlayan devlet yapılarının faaliyetleriyle gerekse ülke içerisinde radikal ya da kısmen siyasi yeniden örgütlenmeyi hedefleyerek mevcut rejime karşı muhalefet güçleriyle gerçekleştirilebileceğine dikkat edilmelidir.

Ayrıca, *terör örgütünün motivasyonuna istinaden* aşağıda gösterilen terörizm tipleri tanımlanabilir:

1. **Devlet Terörizmi**, muhalefeti imha etmek ya da zayıflatmak amacıyla resmi yönetim tarafından organize edilmekte ve desteklenmektedir. Devlet terörizmi, uluslararası sahnede rakipler üzerinde harici olarak (dış devlet terörizmi) ya da yerel düşmanlara yönelik dahili olarak (iç devlet terörizmi) uygulanabilir (Martin, 2016). *İç devlet terörizmi* sıklıkla, siyasi rakiplerin ya da hatta tarafsız grupları korkutmak ya da fiziksel olarak yok etmek için hükümet tarafından gerçekleştirilmektedir. Devletlerarası terörizm ise sınırları dışına taşmadan belirli bir ülkenin içerisinde yer almaktadır. İç devlet terörizmin göze çarpan bir örneği de, Rusya İç Savaşı sırasında Rusya tarihinde yaşanan trajik olaylardır. “Kırmızı” ve “beyaz” terör olarak da bilinen gerek muhalefeti gerekse hükümet yapılarını içerisine alan bir terör ortamıydı (Lincoln, 1999). *Dış devlet terörizmi*, hükümet yetkilerinin yabancı ülkelerdeki amaçlarına ulaşmayı amaçlamaktadır. Uluslararası yasal düzeni bozduğundan dolayı uluslararası terörizmin en dehşetli tiplerinden biri olarak sayılmaktadır. Bu durumda, organize şiddetin kullanılması ya da kullanılacağına dair tehditler, devletin istihbarat servisleri tarafından doğrudan ya da dolaylı bir şekilde, siyasi bir rakibin yok edilmesi ya da çeşitli

uluslararası gayrimeşru hedeflere ulaşılması amaçlarını taşımaktadır. Terörist gruplara askeri üs, eğitim, destek ve finansman sağlanması gibi bölgesel destekler, terörist yollarla yurtdışındaki siyasi rakipleriyle mücadele etme olanağı olarak kullanılmaktadır. Bu kategorideki terörizmin konusu, genel olarak hükümet ya da devletin faaliyetlerine yönelik yasal sorumluluk taşınması durumunda ayrı segmentleridir. (Richards, 2015). Dış devlet terörizminin açık bir örneği, Almanya’da Nazi yönetimindeki diktatörlüktür (Johnson, 2000).

2. **Devlet Tarafından Desteklenen Terörizm:** Hükümet şiddet kullanan terörist grupları sürekli bir şekilde desteklemekte ve yardım sağlamaktadır. Devlet destekli teröristler, “vekil savaşçılar ya da ‘kiralık savaşçıların’ kullanılması yoluyla savaşın el altından kısıktırılması açısından “düşük maliyetli bir yöntem olarak” hakim uluslararası ilişkilerin kullanılması yoluyla aşırı güç devletler tarafından bilerek kullanılmaktadırlar (Hoffman, 2006). ABD İçişleri Bakanlığına göre, yıllar içerisinde, terörizmin geleneksel destekçileri, Kuzey Kore, İran, Irak, Libya, Suriye, Küba ve Sudan olmuştur. Bu listedeki ülkelerden bazılarının, değişen göstergelere göre fark edilebilir bir iyileşme sağlamış olmalarına rağmen, İran, Kuzey Kore, Küba ve Suriye gibi geri kalan ülkeler, devlet terörizmi destekçileri olarak hareket etmeye devam etmişlerdir (ABD İçişleri Bakanlığı, 2004).
3. **Dini Terörizm,** üyeleri belirli bir inanca ait olmak suretiyle birbirlerine bağlı kişilerden oluşan terör örgütleriyle gerçekleştirilmektedir. Dini Terörizm, “uhrevi bir gücün inancın zaferi için terörist şiddetin uygulamasına izin vermiş – ve emretmiş – olduğuna dair mutlak bir inançla motive edilmektedir. Dini terörizm çoğunlukla, tek doğru inanç olduğuna inandıkları amaçlar doğrultusunda hareket etmektedir (Martin, 2016). Terörün amacı hedefi sadece dini figürler değil, aynı zamanda başka bir dine inanan kişiler de olabilmektedir. Bu terörizm kategorisi, takipçilerinin fanatizmi ve fikirlerine yönelik tutkularından dolayı özellikle çok şiddetlidir. İntihar bombacısı eylemleri dahil olmak üzere en ölümcül stratejiler, en çok dini terörist grupları arasında ortaya çıkmaktadır (Hoffman, 2006). Bilinen en büyük dini terörist grup İslami El Kaide ve IS olabilir. Ancak dini terörizm köklerini, Katolik-Protestanlardan ve haçlı seferlerinden almaktadır (Grothaus, 2011).

4. **Milliyetçi Terörizm**, genellikle dünyaya özgürlük için ulusal bir savaş içerisinde buldukları propagandası yapmak suretiyle, bağlı buldukları devletten bağımsızlıklarını kazanmak ve ait oldukları ulus için kendi devletlerini kurmak amacıyla etnik gruplar tarafından organize edilmekte ve gerçekleştirilmektedir. Milliyetçi teröristlerin çoğunluğunun kendilerini terör örgütü değil özgürlük savaşçıları olarak görmekte ısrar etmelerinden dolayı, bazen bu tip terörün tanımlanması zordur (Hyunwook Han, 1984). Milliyetçi terörist gruplar arasında, Kürdistan'ın kurulması için mücadele eden Kürtler bulunmaktadır. Kürtlerin kendi ülkelerini kurmak istedikleri topraklar, İran, Irak, Türkiye ve Suriye olmak üzere dört ülke arasında bölünmüştür ve bu ülkelerden hiçbiri, bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkmasını istememektedir (Mustansar, 2002).

Süreç ortamına istinaden, terörist saldırılar, kara saldırıları, hava saldırıları ve siber terörizme ayrılmaktadır (Baluev, 2002).

Terörizmin durmadan değiştiği ve bundan dolayı terörizm kategorileri ile tipolojilerinin sürekli bir şekilde hareket halinde oldukları dikkate alınmalıdır. Ancak, terörist grupların güdeleri sıklıkla karmaşık, türlü ve hatta gizlidir ve kullandıkları araçlar çeşitlilik içerirken, bazen aynı terörist grup birçok terörizm tipi içerisine yer alacak özelliklere sahip olabilmektedir.

1.1.3. Terörizmin hedefleri ve amaçları

Terörün niyetlerinin ve amaçlarının kavranması için, terörizmin hedeflerinin tespit edilmesi önemlidir. Terörizmin hedefleri, doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılabilir. Öncelikle, *şiddetin hedefleri* bulunmaktadır - rasgele ya da sembolik kurbanlar genellikle seçilmelerine esas teşkil eden sınıf ya da grup özelliklerini taşımaktadırlar. Daha önce gerçekleştirilen şiddet kullanımı ya da inandırıcı şiddet tehdidi yoluyla, söz konusu grup ya da sınıftaki diğer kişiler de kronik bir korku durumuna konurlar. Bu grup, *terörün hedefi* haline gelir. **Terörizmin olası genel amaçları** (1) terör hedefinin hareketsiz hale getirilmesi (çözülme ve/veya itaat sağlanması için) ya da (2) talepte hedeflerinin (örneğin: hükümet) etkilenmesi ya da (3) dikkat hedeflerinin (örneğin: kamuoyu) etkilenmesidir (Schmid, 1988).

Terörizmin amaçları, söz konusu terörist grubun ideolojisi, değerleri ve inançlarından büyük oranda etkilenmektedir. Bu amaçlar, terör örgütlerinin faaliyetlerinin ulaşmayı amaçladığı sonuçlarla karakterize edilmektedir. Büyük oranda, terör eylemlerinin hedefleri ile işleme yöntem ve yollarını önceden tespit etmektedirler.

Terörizmin değerlerinin anlaşılması üzerinde yaptığı bir çalışmasında William L. Waugh Jr., terörizmin amaçlarını, ideolojik, stratejik ve taktiksel olarak üç aşamada incelemektedir. Amaçların her bir seviyesi, sırasıyla, daha dar belirli amaçlardan oluşmaktadır. Bu amaçlar birbirleriyle ilişkilidir, her zaman açık değildir ve genellikle hiyerarşiktir (Waugh, 1983). Araştırmasının sonuçları, aşağıdaki tabloda detaylarıyla gösterilmektedir.

Ayrıca, terörizmin amaçlarının yukarıda bahsedilen üç seviyesi ile her bir seviyenin spesifik amaçları daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir.

Tablo 1: Terörist Amaçların Seviyeleri ve Spesifik Amaçlar

AMAÇLARIN SEVİYELERİ	SPESİFİK AMAÇLAR
İdeolojik	Devrimci/Alt devrimci
Stratejik	Örgütsel Propaganda Cezalandırma Provokasyon Kargaşa Araçsal
Taktiksel	Spesifik Ayrıcalıklar Güvenli Geçiş ya da Siyasi İltica Yayınlama ya da Yayınlar (Propaganda) Fidye Siyasi Mahkumların Serbest Bırakılması Lojistik Kazançlar – El Koyma Kişilerin ya da Mülklerin İmhası

Kaynak: Waugh, 1983

İdeolojik amaçlar, her bir terörist grup tarafından yapılan saldırılar için dürüst bir gerekçe olarak kullanılmaktadır. Modern terörizmin, aslında hedeflediği amaçlarına ulaşılması için kullanılan ahlaki esaslarına gerekçe sunmakta olan ciddi ve tutkulu bir ideolojik temeli bulunmaktadır. Bundan dolayı, örneğin Alman radikal siyaset yazarı Karl Heinzen, “Cinayet” başlıklı bir makalesinde, ahlaki göreceli bir kavram olarak değerlendirmiş ve gücü elinde bulunduranların hedeflenen cinayetlerinin uygunluğunu kanıtlamaya çalışmıştır (Law, 2009).

Almanya doğumlu anarşist-terörist John Most, Londra gazetesi Freiheit’da Eylül 1884’de yayınlanan, “Teröristler için tavsiyeler” başlıklı makalesinde, terör eylemlerinin en iyi propaganda aracı olduğunu iddia etmiştir. Her bir terörist saldırı taklitçilerini bulmakta ve terör saldırılarının devam etmesine yol açmaktadır (Mahan & Griset, 2013). Amerikan anarşist Emma Goldman, teröristleri, inançları için kanıyla bedel ödeyen İsa gibi azizler olarak betimlemiştir (Laqueur, 2001). Bütün bunlar, örgüt üyelerine şiddet eylemleri için kişisel bir gerekçe sunmakta ve sonrasında örgütün kitlesel destek çekme potansiyelini desteklemektedir.

Waugh’a göre, terörist grupların ideolojisi iki gruba ayrılabilir: devrimci ve alt devrimci.

Devrimci terörizm, belki de, siyasi şiddetin en sık görülen tiplerinden biridir. Devrimci terörist grupların üyeleri, tamamen farklı bir düzenle değiştirmek için mevcut siyasi rejimi tamamen ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar (Jenkins, 2018). Amerikalı siyaset bilimcisi Martha Hutchinson, devrimci terörizmi dört temel özelliğiyle karakterize etmektedir: “(1) devrimci stratejinin bir parçasıdır (2) sosyal ve siyasi açıdan kabul edilebilir şiddetle kendini ifade etmektedir; (3) terör eylemlerinin kurbanları ile amaçları arasında sembolik ya da temsilci bir seçim düzeni bulunmaktadır; (4) devrimci hareket bu eylemlerin belirli gruplar üzerinde psikolojik bir etki yaratmasını ve böylelikle siyasi davranış ve niteliklerini değiştirmesini amaçlamaktadır” (Hutchinson, 1972).

Alt devrimci terörizm uygulayıcıları ise, tam tersine, mevcut siyasi yönelimi ortadan kaldırmaya çalışmakla birlikte, sürmekte olan sosyopolitik sistemi de istemektedirler (Jenkins, 2018). Belirli resmi görevlileri uyararak ya da görevden alarak ve devletin kabul edilemez olduklarını varsaydıkları eylemlerine negatif tepki göstererek politik stratejiyi yeniden yönlendirmek için devlet yetkilerini zorlamak gibi, toptan siyasi değişiklikten daha dar amaçları bulunmaktadır (Grant, 1989).

Britanyalı siyaset bilimcisi ve terörizm uzmanı Paul Wilkinson, terörizmin yukarıda bahsedilen iki ideolojik amaç biçimine ilave olarak, *baskıcı terörizm* adında üçüncü bir alt tip belirlemiştir. Baskıcı terörizmi, “terör eylemlerinin, baskı uygulayan tarafından sakıncalı olarak değerlendirilen belirli grupları, kişileri ya da davranış biçimlerini baskılamak, denetim altına almak ya da sınırlandırmak amaçları doğrultusunda sistematik kullanımı” olarak tanımlamıştır (Wilkinson, 1974).

Terörizmin, hedefin ölçeğine ve içeriğine bağlı olmak üzere, stratejik ve taktiksel amaçları bulunabilecektir.

Terörist grupların *stratejik amaçları* (örneğin: mevcut sistemin devrilmesi için gerekli koşulların hazırlanması, ülkedeki durumun istikrarsızlaştırılması, terörist grubun yetkililer ve kamu tarafından bağımsız bir siyasi güç olarak kabul edilmesi vs.) uzun dönemlidir ve genellikle zaman içerisinde değişmemektedir. Stratejik amaçların tipleri açısından, altı adet genel alt amaç tanımlanabilecektir. Bunlar: (1) örgütsel, (2) propaganda, (3) cezalandırma, (4) provokasyon, (5) kargaşa ve (6) araçsal amaçlar.

Örgütsel amaçlar, örgüt içinde ve dışında bağlılık oluşturma yollarının araştırılmasını ifade etmektedir. Şiddet, örgüt içerisinde disiplinin sürdürülmesi ve moral sağlanıp dış destek elde edilmesi için bir yöntem olarak kullanılmaktadır (Morgenstern, 1987).

Propaganda, bütün terörist gruplar için (örgütün sürdürülmesinin yanında) temel amaçlardan birini teşkil etmektedir. Terörizm, yerel ya da yabancı topluluklardan lehte ilgi ve destek sağlanmasıyla birlikte, eylemlerini değiştirmek amacıyla hedef kitlenin korkutulması ve mağdur duruma düşürülmesi için kullanılan bir iletişim yürütme biçimidir. Bu şekilde, hedef alınmayan kitle üzerinde, fiziksel güç kullanımıyla olumsuz duyguların uyandırılması ve sürece katılmamaları yönündeki duyguların ortadan kaldırılması, böylece eyleme geçmeleri, takdirlerinin kazanılmaları ve şüpheye düşmeleri ile birlikte grup desteğinin artırılması amacı güdülmektedir (Waugh, 1983). Terörizm eylemleri, terör örgütünün gücünü ve hazır olma durumunu ortaya koymaktadır ve takipçilerine ilham vermeyi amaçlamaktadır; bundan dolayı terörist gruplar kitlelerin örgütün mevcudiyeti ya da propaganda sebebi hakkındaki farkındalıklarını sağlamak için propagandaya büyük önem vermektedirler (Morgenstern, 1987).

Cezalandırma terörist gruplar tarafından, belirli devlet görevlilerine ya da yabancı ve yerli kişilere yönelik olarak, taleplerini yerine getirmedikleri için bir intikam eylemi olarak kullanılmaktadır. Terörist gruplar intikam eylemleri yoluyla güçlerini ve meşruiyetlerini kabul etmekte isteksiz olanlara karşı güçlerini gösterme ve kanıtlama girişiminde bulunurlar. Aynı zamanda, devletin resmi görevlilerinin terörle mücadele kapsamındaki zayıflıklarını ve çaresizliklerini göstermektedir (Waugh, 1983).

Provokasyon, hükümeti aşırı tepki göstermeleri için provoke etmeyi amaçlamaktadır (Morgenstern, 1987). Terörist gruplar, baskıcı terörle mücadele operasyonlarını provoke etmek ve bu şekilde görünürde masum insanların kişisel çıkarları ile özgürlüklerini etkilemek yoluyla, devlet otoritesinin yerel ve yabancı desteğini azaltmayı amaçlamaktadırlar (Waugh, 1983).

Kargaşa, gerek doğrudan gerekse dolaylı terör eylemleri yoluyla elde edilmektedir. Teröristler, hükümet kontrolünün geçici kesintileriyle başlayıp hedef grubun hükümet yapılarını tamamen istikrarsızlaştırmaya kadar, çeşitli seviyelerde politik, sosyal ve ekonomik açıdan zarar verme yolları bulmayı amaçlamaktadırlar. Terörist gruplar çoğunlukla sadece uzun dönemli amaçlarının gerçekleştirilmesini desteklemeye yeterli olacak seviyede olumsuz etki elde etmeye çalışmaktadırlar.

Araçsal amaçlar, terörizm kurbanlarının araçsal olarak değil, temel olarak sembolik sebepler için seçilmelerinden dolayı, literatürde en az desteklenenler arasındadır. Ancak, bir grup güçlerini ve ülke genelinde kapsamlı bir silahlı güç haline gelebilme kapasitelerini kanıtlamak için araçsal bir hedef seçebilecektir. Yasal idare üyelerine (hakimler, polis güçleri, savcılar ve terörle mücadele koalisyonu üyeleri) karşı yapılan terör eylemlerinin, bu amaçları gütmekte olduğu görülmektedir (Waugh, 1983).

Stratejik amaçların, bir terör örgütünün spesifik özelliğine bağlı olmak üzere değişiklik gösterebileceğinden de bahsedilmelidir.

Taktiksel amaçlar (terör örgütünün fikirlerinin popülerleştirilmesi, örgütün katılımcılarının birliğinin sağlanması, faaliyetlerinin devamı için önemli varlıkların elde edilmesi, hapisteki teröristlerin serbest bırakılması, ülkenin liderleri ya da örgütleri ile yasal kurumları, silahlı kuvvetleri vs. karşı olumsuz tutumların ifade edilmesi) çoğunlukla kısa vadeli ve uzun dönemli stratejik amaçlara kıyasla daha müzakere edilebilir niteliktedir. Taktiksel amaçlar arasında, spesifik imtiyazlar, lojistik kazançlar – kişilere zarar verilmesi ya da mallarına el konulması ve imha edilmesi – arasında bir ayırım yapılmaktadır (Waugh, 1983).

1.2. Terörizmin Tarihi ve Coğrafyası

Terörist eylemler, bazı modern devletlerden daha uzun bir tarihe sahip olup binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Örneğin, milattan sonra altıncı yüzyıldan bu yana faaliyette olan Zealots-Sicari sıklıkla, modern dünyada teröristler tarafından kullanılmakta olan taktikleri uyguladıkları için “antik Yahudi teröristler” olarak anılmaktadır. Bundan dolayı, Yahudilerin özgürlüğüne yönelik ajitasyonları, 66-70 yılları arasında Roma’ya karşı kitlesel bir Yahudi ayaklanmasına yol açmıştır. Zealots-Sicari, Roma devletine mesaj verme ve Yahudilere yardım sağlama amacıyla halk arasında güpegündüz cinayetler işlemişlerdir (Horsley, 1979).

11. yüzyılda, Haşhaşiler de teröristlerin günümüzde uygulamakta oldukları aynı yöntemleri kullanmaktaydılar. Hedefleri olan, İslam'ın Haşhaşilerin baskısı altındaki versiyonunu kabul etmeyen genel yönetim üyeleri, başkalarını da korkutmak için sıklıkla gün ortasında bıçaklanmışlardır. Haşhaşiler saldırılarını sıklıkla dini yerlerde, kutsal günlerde gerçekleştirmişlerdir; bu strateji halka sebepleri hakkında propaganda yapma ve başkalarını da kendilerine katılmaları için teşvik etme amacını taşımaktaydı. Modern dini teröristlerin büyük bir çoğunluğuna benzer bir şekilde, Haşhaşilerin saldırılar sırasında ölmeleri de kendini feda etme olarak görülmüştür (Rappoport, 1984).

Erken dönem terör eylemleri büyük bir çoğunlukla, 20. yüzyılda yeniden ortaya çıkmalarından önce, dini sebeplerle motive olmuştur. Fransız Devrimi zamanında, söz konusu eylemler için daha seküler motivasyonlar görülmüştür. Bununla birlikte, bu şekildeki şiddet eylemlerini tanımlamak için günümüzde kullandığımız terim popüler hale gelmiştir (Burgess, 2003).

Modern bir olgu olarak, terörizm 1793-1794 yıllarında Fransız Devrimiyle birlikte başlamıştır. Robespierre, diktatörlük rejimi kurmak için devrimin düşmanlarını öldürmüştür. Rakiplerine olan eylemlerini, ülkenin istikrarını sağlamak ve liberal demokrasiye geçmek için gerekli olduğu gerekçesiyle savunmuştur. Terörizmi, “Terör, hızlı, ciddi, esnek olmayan adaletten başka bir şey değildir; bundan dolayı bir erdemdir ortaya çıkışıdır; ülkemizin en acil ihtiyaçlarına yönelik genel demokrasi prensiplerinin bir sonucu olduğundan özel bir prensip olarak görülmez” sözleriyle ifade etmiştir. (Burgess, 2003). Robespierre'in terörizm hakkında pozitif görüşü aslında, şiddetin daha iyi bir sistemi getireceğine olan inancı desteklemesiyle, modern terörizm ideolojisini kurmuştur.

Bundan dolayı, Robespierre'in ideolojisi, 1878 yılında Rusya'da kurulan ve yasal monarşiye direnmeyi amaçlayan bir terör grubu olan Narodnaya Volya (NV) tarafından takip edilmiştir. Ancak, teröristlerin çoğunluğunun aksine, NV “masum” ölümlerden uzak durmaya ve kurbanlarını çoğunlukla monarşiyi sembolize eden yönetim üyeleri olanların arasından titizlikle seçmeye çalışmıştır (Burgess, 2003).

NV'nin başarısı, diğer ülkelerdeki aşırıları da cesaretlendirmiştir. Milliyetçi terörist gruplar büyük oranda, Rus Milliyetçilerini örnek olarak yükselmişlerdir. Ancak, NV'nin tersine kurbanların eylemle ilgisi olmayanlar arasında bulunmasından kaçınmaya önem vermemişlerdir. NV'yi takip eden anarşist gruplar da amaçlarına ulaşmak için terörizmi kullanmaya başlamışlardır. Terörist eylemler, Hindistan, Japonya, Osmanlı

İmparatorluğu ve ABD gibi ortaya çıktıkları yerlerin çok uzaklarında yapılmaya başlanmıştır (Burgess, 2003).

Zaman içerisinde, terörizmin devlet bileşeni arka plana çekilmiş ve terörün mevcut politik rejime karşı bir eylem olduğu düşüncesi öne çıkmıştır. 1950'li yıllarda, devlet dışı terör artış göstermiştir. Bu olgunun ardından birçok sebep bulunmaktadır. En temel sebepler, etnik milliyetçiliğin dünya genelince artış göstermesi ve yeni ideolojilerin (örneğin: komünizm) ortaya çıkmasıdır. Devlet dışı terörist grupların en bilinen örneklerinden bazıları, (İrlandalı Katolikler tarafından desteklenen) İrlanda Cumhuriyet Ordusu, Türkiye'deki Kürdistan İşçi Partisi (PKK), Sri Lankalı Tamil Elam Kurtuluş Kaplanlarıdır. Bunların tamamı, özgürlüğü elde etmek için çeşitli cinayet stratejileri kullanmaktadırlar (Zalman, 2018).

Terörizm, 1960'lı yıllarda, uçak kaçırmanın terörist gruplar tarafından uygulanan popüler bir yöntem olmasının ardından, uluslararası bir problem haline gelmiştir. Rand Corporation dünya terörizm kronolojisine göre, modern uluslararası terörizmin tarihi, 1968 yılında, Tel Aviv'e giden bir uçağın Filistin Halk Kurtuluş Cephesi tarafından kaçırılmasıyla birlikte başlamaktadır. Söz konusu yıl, terörist grupların yabancı devletler ile ülkedeki yabancı hedeflere saldırılar gerçekleştirdiği uluslararası terörizmin ortaya çıktığı yıl olarak kabul edilmektedir (Mahan & Griset, 2013).

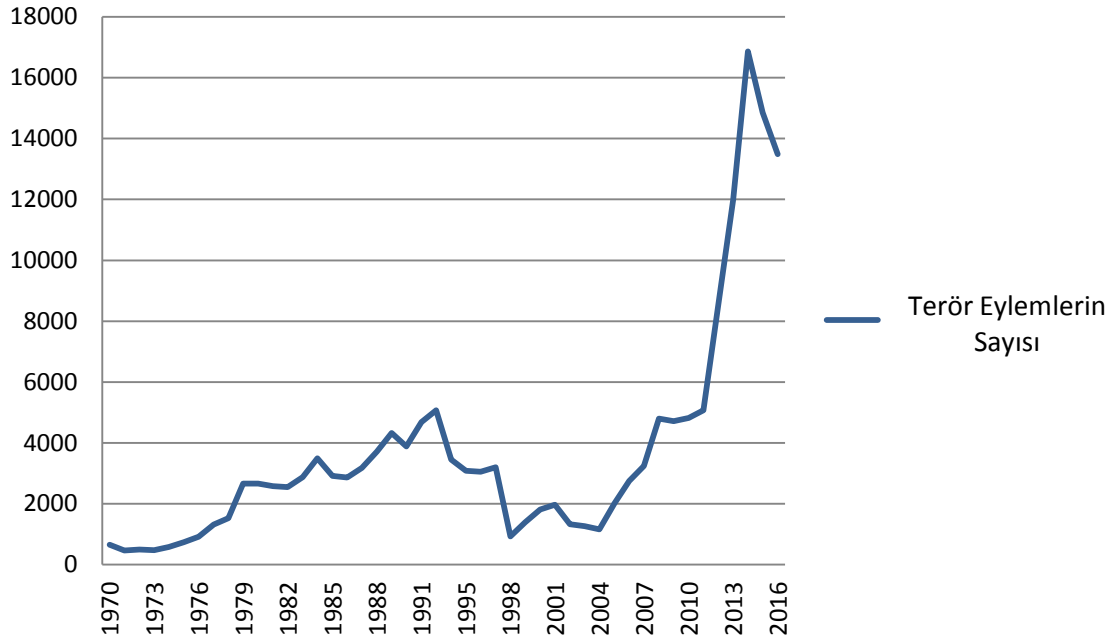
Başka bir Filistinli grup olan, Kara Eylül, 1972 Olimpiyat Oyunları sırasında 11 İsrailli sporcuyla öldürerek, muhtemelen o güne kadar görülmüş en kitlesel saldırıya girişmiştir. Olimpiyatlardaki zalim eylemler, siyasi sebeplerden dolayı gerçekleştirilmiştir: terörist grup Filistinli tutsakların serbest bırakılmalarını istemekteydi (Zalman, 2018).

Devlet tarafından desteklenen terörizm, dini terörizmin yeniden ortaya çıkışıyla son zamanlarda biraz gözden kaçmakla birlikte, (bilhassa Batı ülkelerinde olmak üzere) hala dünya genelinde bir problem olmaya devam etmektedir. Dini amaçlarla motive olan terörün, günümüzde en tehlikeli terörizm biçimi olduğu kabul edilmektedir. Günümüzdeki terörizm anlamında, El Kaide, İŞİD, Hizbullah ve Hamas, şiddet eylemleri için İslam dinine dayanan gerekçeler veren en bilinen örgütler olduklarından dolayı akla ilk gelenler arasındadırlar. Ancak, modern zamandaki tehlikeli radikaller, amaçlarına ulaşmak için insanları ikna etmek üzere çoğunlukla dini kullanmaktadırlar (Zalman, 2018). Eylül 2001 saldırılarının gerçekleştirilmesinin ardından, terörizm tepeden inme bir fikirden daha çok muhtemel temel bir görüş haline

geldi. 11 Eylül saldırıları, uluslararası toplum için Terörle Mücadeleyi başlatan kritik bir anı temsil etmektedir. Tahminlere göre, 11 Eylül saldırıları sonucunda 3000 kişi ölmüştür, bu da dünya tarihindeki en yıkıcı terör eylemi olduğu anlamına gelmektedir.

2000'den bu yana, terör eylemlerinde hızlı bir büyüme trendi gözlemlenmektedir, bu da terörizm problemini modern küresel dünyanın temel problemlerinden biri haline getirmektedir. Bu hızlanma, dünya genelinde her yıl

Şekil 1: Dünya Genelinde Terör Eylemleri Sayısı.

Kaynak: Yazar tarafından GTD verileri kullanılarak hazırlanmıştır; <https://www.start.umd.edu/gtd/> gerçekleştirilen toplam terör eylemlerinin belirtildiği Şekil 1'de açıkça görülmektedir. Bu grafikte kullanılan veriler, terörizmi “korku, baskı ya da göz korkutma yoluyla siyasi, ekonomik, dini ya da sosyal bir amaca ulaşmak için devlet dışı bir aktör tarafından yasadışı güç ve şiddet kullanımı ya da tehdidi” şeklinde açıklamakta olan, Küresel Terörizm Veri Tabanı (GTD) tarafından sağlanmıştır. Uygulamada bu, bir olayın GTD içerisinde yer alması için, aşağıda gösterilen üç niteliğin tamamının mevcut olması gerektiği anlamına gelmektedir:

- Eylem, kasıtlı olmalıdır

- Eylem, gerek can gerekse mal kaybı ve hasarı dahil olmak üzere, bir derecede şiddet ya da mevcut tehdit içermelidir.

Tablo 2: En Çok Saldırıya Uğrayan İlk 10 Ülke ve Bölge

	1970 ile 11.9.2001		11.9.2001 ile 2008	
<i>Sıralama</i>	<i>Ülke</i>	<i>Bütün Saldırıların %'si</i>	<i>Ülke</i>	<i>Bütün Saldırıların %'si</i>
1	<i>Kolombiya</i>	8,88	<i>Irak</i>	25,77
2	<i>Peru</i>	8,35	<i>Hindistan</i>	9,48
3	<i>El Salvador</i>	7,38	<i>Afganistan</i>	9,03
4	<i>Kuzey İrlanda</i>	5,13	<i>Pakistan</i>	7,63
5	<i>Hindistan</i>	4,61	<i>Tayland</i>	5,84
6	<i>İspanya</i>	4,14	<i>Filipinler</i>	3,85
7	<i>Türkiye</i>	3,49	<i>Rusya</i>	3,65
8	<i>Şili</i>	3,15	<i>Kolombiya</i>	3,22
9	<i>Sri Lanka</i>	3,03	<i>İsrail</i>	2,89
10	<i>Filipinler</i>	2,96	<i>Nepal</i>	2,55

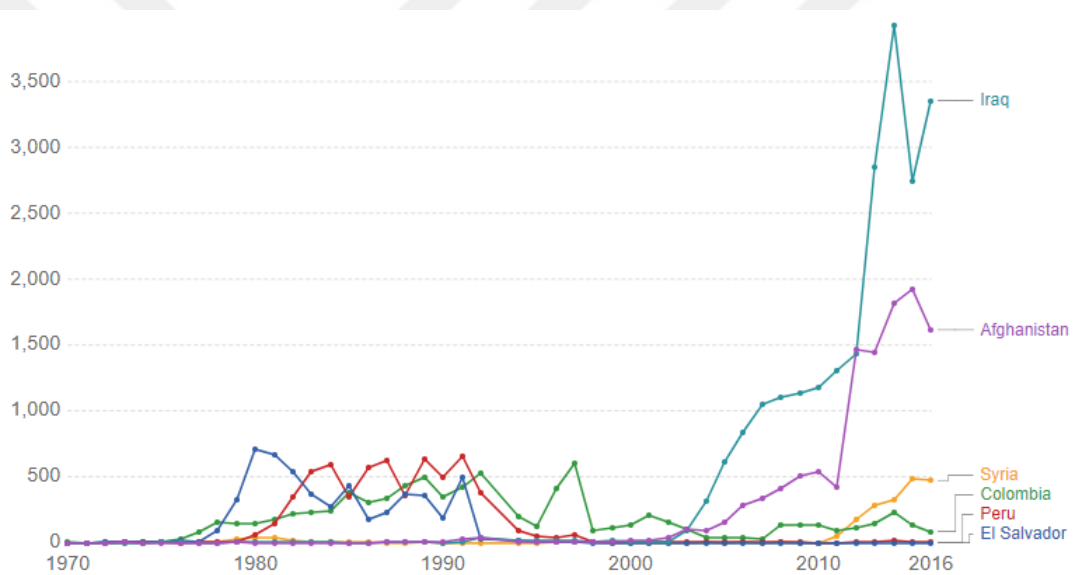
Kaynak: Peace and Conflict (Barış ve Çatışma) (Hewitt ve diğerleri 2012) çalışmasına dayanarak oluşturulmuştur.

- Eylemin failleri, alt ulusal aktörler olmalıdır. Devlet terörizmi hakkındaki verileri veri tabanına dahil değildir.

11 Eylül olayının, terörist grupların coğrafi pozisyonları üzerinde de vurucu bir etkisi olmuştur. Tablo 2'ye bakıldığında, terör eylemlerinin 11 Eylül olayının öncesi ve sonrasındaki yoğunluğu görülebilecektir. 11 Eylül olayının öncesinde, terör eylemlerinin büyük oranda Asya ve Latin Amerika'da gerçekleştiği, ancak 11 Eylül saldırılarının ardındaki dönemde, şiddetin Orta Doğu'ya doğru kaydığı görülmektedir. 11 Eylül sonrası dönem boyunca, terör olaylarının %25'inden fazlası, Irak içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bu durum aynı zamanda, Latin Amerika ve Ortadoğu ülkelerinin bazılarında 1970-2016 yıllarında gerçekleşen terör olayları sayısının belirtildiği Şekil 2'de açıkça görülebilmektedir.

Bu kayma, terör gruplarının faaliyet gösterdiği yerlerin, büyük oranda devletin yıkılmasının potansiyel sorunlara yol açtığı belirli bölgeler ve küresel siyasi durumlarla ilişkili olduğu dikkate alındığında açıklanabilmektedir (Bahgat ve Medina, 2013). Küresel Terörizm Veri Tabanının en son yayınlanan bulgularına göre, günümüzde sadece bir avuç ülke – Irak, Afganistan, Pakistan ve Hindistan – 2016 yılındaki dünya genelinde yaşanan terör olaylarının yarısından fazlasından - %53 – sorumlu olduğu görülmektedir. Dünya genelinde gerçekleşen terör olaylarının sayısı, Tablo 3’de yer almaktadır. Türkiye, dünyada en yüksek miktarda terör olaylarının yaşandığı ülkeler sıralamasında 7. sırada yer almaktadır. 2016’da Türkiye’de 363 terör saldırısı

Şekil 2: Ünelere Göre Terör Eylemi Sayısı, 1970 - 2016 Dönemi

Kaynak: Yazar tarafından GTD verileri kullanılarak hazırlanmıştır; <https://www.start.umd.edu/gtd/>

Tablo 3: 2016 Yılında Ünelere Göre Toplam Terör Olayları Sayısı

Ülke	Olay sayısı	%%
Irak	2,965	%26,78
Afganistan	1,340	%12,10
Hindistan	927	%8,37
Pakistan	734	%6,63
Filipinler	482	%4,35
Nijerya	466	%4,21
Türkiye	363	%3,28
Yemen	363	%3,28
Suriye	363	%3,28

Somali	359	%3,24
Diğer ülkeler	2,710	%24,48
Toplam	11,072	%100,00

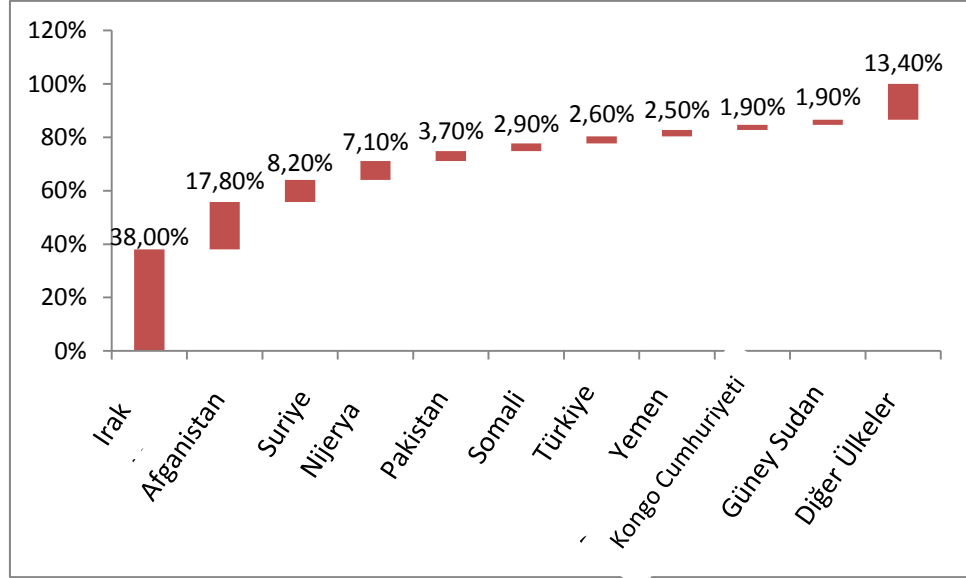
Kaynak: Yazar tarafından GTD verileri kullanılarak hazırlanmıştır; <https://www.start.umd.edu/gtd/> gerçekleştirilmiş olup bu sayı, Yemen ve Suriye'deki saldırı sayısına yakındır. Bu da Türkiye'de hızlı bir şekilde artış gösteren terörizm tehdidinin ekonomistler için neden yükselen bir problem olduğunu açıkça göstermektedir.

Terör olaylarının dünya genelindeki sonuçlarının açık bir göstergesi niteliğindeki bir başka endeks ise ölüm sayısıdır. 2016 yılında dünya genelinde gerçekleştirilen terör saldırılarında hayatını kaybeden 25.621 kişi arasında, ölümlerin %71'i aşağıdaki ülkelerden birinde olmuştur: Irak, Afganistan, Suriye ve Nijerya (GTD, 2018). Terör olaylarının yol açtığı ölüm sayısının bölgelere göre dağılımı ve 2016 yılında gerçekleştirilen terör eylemleri neticesinde en yüksek ölüm oranına sahip ülkeler Şekil 3'de gösterilmektedir. Son on yılda, sadece terör eylemlerinin sayısı değil aynı zamanda, Afrika ve Ortadoğu'daki terörizmden kaynaklanan ölümlerin sayısı da büyük oranda artış göstermiştir. Dünya genelindeki terörizm kurbanlarının yaklaşık %75'i Ortadoğu ve Afrika'da ve %25'i ise Güney ve Güneybatı Asya'da bulunmaktadır (Roser, Nagdy ve Ritchie, 2018).

1.3.Terörizmin Sonuçları

İnsanların korkutulması ve yetkililerin terörist grup lehine belirli kararları almalarına ikna edilmesi amacını taşıyan terörizmin, bireyler, toplumlar ve devletler

Şekil 3: Terörizmden Kaynaklanan En Yüksek Ölüm Oranına Sahip Ülkelerin (2016) Toplam % Açısından Sıralaması

Kaynak: Yazarlar tarafından GTD verileri kullanılarak hazırlanmıştır; <https://www.start.umd.edu/gtd/>

üzerinde çok ciddi sonuçları bulunmaktadır. Terörizm, günümüzde mevcut olduğu bilinen bütün suçlar arasında, toplum üzerindeki sonuçları ve etkileri bakımından kesinlikle en ön sırada gelmektedir. Sadece terörist eylemin doğrudan hedefi insanları değil aynı zamanda medyada sürekli teröristlerin eylemlerinden kaynaklanan kurbanları, acıları ve yıkımları görenlerin psikolojisini de etkilemektedir.

Terörizm, toplumun temel kavramlarını önemli oranda etkilemekte olup, siyasi, psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Pareek, 2016).

1.3.1. Siyasi Sonuçlar

Bütün terörist grupların doğrudan devletlere bağlı olmamalarına rağmen, terörizmin yurtiçi ve uluslararası politika üzerinde şüphesiz kapsamlı bir etkisi bulunmaktadır. Terörizmin en önemli siyasi sonuçlarından birisi de seçmenlerin ve seçilenlerin tercihlerinin değişmesidir. Yaşanan olayların büyük bir çoğunluğunda terör tehdidi, dik duran liderlere olan desteği arttırmaktadır (Willer, 2004). Son zamanlarda yapılan çalışmalar, krize giren ülkelerin vatandaşlarının, aslında bu özelliklere sahip olmayabilecek politikacılara liderlik becerilerinin atfedilmesi ve iktidardaki liderin tarafında yer alınmasından dolayı, hükümetin sorunlu performansını görmezden gelmeye daha eğilimli oldukları kanıtlanmaktadır (Merolla, Ramos ve Zechmeister, 2007). Bundan dolayı, bir terör saldırısı aslında, mevcut hükümetin görev süresini uzatabilmektedir. “Bayrak etrafında toplanma etkisi” olarak bilinen bu olgu, 9/11 olayıyla birlikte artış göstermiştir. Amerika Birleşik Devletlerini etkileyen uluslararası seviyedeki

belirli dramatik olaylara verilen tepkiyle ortaya çıkan, başkanın kamuoyu nezdindeki kabul edilirliliğinin aniden ve büyük oranda artmasıdır. (Hetherington, 2003). Etkinin büyüklüğü, liderin kriz zamanlarında kamu desteğinde artışı çoğunlukla öngörebilmesine rağmen, geniş kapsamda çatışmanın ayrıntılarına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir.

Ancak, bütün araştırmacılar bu bakış açısını desteklememektedirler. Bazıları, terörizme maruz kalmanın muhtemelen bir çözümlenmeyle birlikte, devam etmekte olan düzende bir revizyonla sonuçlanabileceğini ileri sürmektedirler. Tehlikeli terörizm olaylarının dış kaynaklı rollerinde mevcut devlet düzeninin altının oyulmasıyla ve düşüşünün hızlanmasıyla sonuçlanması olasılığı bulunmaktadır. Bu şekilde hareket eden seçmenler, kendi vatandaşlarını savunma yönündeki temel görevlerini gerçekleştirememelerinden dolayı taraflara ders vermektedir. Toplumun bir ülkedeki terörist saldırı taahhüdüne yönelik tepkisi, mevcut hükümetin sol eğilimli ya da sağ eğilimli olmasına bağlı olmaktadır. Williams, Koch ve Smith (2013), “sol eğilimli hükümetler, pahalıya mal olan uluslararası terör olaylarıyla karşılaştıklarında hükümetin devrilmesi açısından sağ eğilimli hükümetlere göre daha fazla risk yaşayacaklardır.” Bu varsayım, sağcı devletlerin solcu devletlerden daha agresif olduklarının değerlendirildiği ve bundan dolayı ülkelerini korumakta daha başarılı olduklarına dair kanaati takip etmektedir (Williams, Koch, & Smith, 2013). Bu olgu, Türkiye’deki seçmenlerin teröre karşı çok hassas olduklarını ve sorunlarından dolayı hükümeti sorumlu tuttuklarını gösteren Kıbrıs araştırmasıyla (2010) da teyit edilebilecektir (Kıbrıs, 2010).

Ayrıca, bazı araştırmacılar terörizmin sadece seçmenlerin oy verme davranışlarını değil, aynı zamanda hükümet oluşumunu da etkilediğini iddia etmektedirler. Dış bir tehlikenin varlığı, iç sorunların çözülmesi için bir etki yapmaktadır ve böylelikle daha büyük ve daha kapsamlı bir ittifakın oluşumu ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu sebepten dolayı, gelecekteki olası terör olaylarına kendilerini hazırlayan seçilmişler, daha sağlam ve güçlü bir koalisyon kurma girişiminde bulunabilmektedirler (Indridason, 2008).

1.3.2. Psikolojik Etki

Terörün psikolojik etkisi büyük bir çoğunlukla, sadece terör kurbanları tarafından değil, aynı zamanda terörist eylemleri hiçbir zaman yakından yaşamamış olanlar tarafından da hissedilmektedir. Terörizm, toplum içerisinde, köklerini herhangi bir

zamanda, herhangi bir yerde, başka bir terör olayının yaşanabileceğine dair yüksek olasılıktan alan korku, endişe ve güvensizlik duygusunu uyararak, terör olaylarından haberdar olan herkesin psikolojik sağlıklarını etkilemektedir.

Psikolojik durum uzmanları, terör olaylarının gerek bireyler gerekse bir bütün olarak toplum üzerindeki etkilerini araştırmışlardır (Levav, 2006). *Terörizmin bireyler üzerindeki psikolojik etkileri*, PTSD (travma sonrası stres bozukluğu) (Freidland ve Merari, 1985), anksiyete bozukluğu, depresyon (Razik, Ehring ve Emmelkamp, 2013), alkol ve uyuşturucu kullanımında artış vs. gibi çeşitli ruhsal bozuklarda kendini göstermektedir. Terörizmin bireyler üzerindeki psikosomatik etkileri çoğunlukla, terör kurbanlarını, aile bireylerini ve sevdiklerini etkilemektedir. Bir terör saldırısı sonucunda ruhsal bozukluk riski, bilhassa uzuvların kesilmesi ve olayda yakın bir kişinin (aile bireyi, arkadaş, çalışma arkadaşı vs.) kaybedilmesi gibi estetik olmayan hasarlar olmak üzere, fiziksel zararın derecesiyle ilişkilidir (Ioana, 2015).

Ancak, terörizm sadece herkesi kişisel olarak etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda *toplum üzerinde de psikolojik sonuçlara* yol açmaktadır. İnsanlar arasında, bazı zamanlarda, terör eyleminin kendisiyle açıklanamayan ruhsal kökenli hastalık emareleri tespit edilmiştir. Bu gibi ruhsal bozukluk göstergeleri (baş ağrısı, baş dönmesi, mide bulantısı, uyku sersemliği vs.), ruhsal kökenli kitlesel hastalık olarak sınıflandırılmaktadır (Jones, Craig ve diğerleri 2000). Ruhsal kökenli kitlesel hastalık, iki ya da daha fazla kişinin tespit edilebilir tıbbi bir sebebi bulunmayan bir dizi emare bildirmeleri durumudur (Crimando, 2004). Ayrıca, terör eylemine yönelik doğal bir tepki olan korku, en azından bir süre boyunca, insanların davranışlarını değiştirmektedir. Korku insanların, çalışma hakkındaki kararlarını, mesleki faaliyetlerini değiştirmelerine yol açarak yeniden değerlendirmelerine ya da hatta bir süre çalışmamalarına yol açabilmektedir (DeLisi, Maurizio ve diğerleri, 2003). Terörizm aynı zamanda, toplu taşıma (otobüsler, metro, trenler vs.) kullanımını da etkilemektedir. Bazı insanların kalabalık ortamlarda toplanmaktan ve uçakla yolculuk etmekten kaçınmalarına yol açabilmektedir (Antonius, 2015).

1.3.3. Sosyal Sonuçlar

Terörizmin sosyal sonuçları, toplumun dünya görüşlerinde, değerlerinde ve yaşam önceliklerinde genel bir değişiklikle kendini göstermektedir. Terörizmden kaynaklanan

mağduriyet duygusu, sosyal endişeyle sonuçlanmakta ve bundan dolayı bireyler toplum içerisinde bile ayrı durmaktadırlar (Pareek, 2016).

Öncelikle, terörist saldırılar gibi geniş kapsamlı olumsuz olaylar, bireylerin fikirlerini ve davranışlarını etkilemektedir. Bilhassa, terörist grubun ait olduğu olmak üzere, belirli bir toplumun dışarıdan nasıl görüldüğünü etkileyebilmektedir. Terörün yol açtığı korku, nüfusu tek tip hale getirmekte ve böylelikle grubun hedeflenen üyelerinin daha da olumsuz düşüncelere sahip olmalarına yol açmaktadır. Bu duruma yönelik birçok örnek bulunmaktadır, bunların en öne çıkanları ise 11 Eylül olaylarının ardından bütün dünyada İslamofobinin büyümesi ve 2004 yılında Madrid'deki tren bombalamalarına bir tepki niteliğinde İspanya'da Araplara karşı hareketlerdeki yükselmedir. (Waxman, 2011).

Terörün bir başka sosyal etkisi de yabancı düşmanlığıdır. Bundan dolayı, iç gruplara yönelik sempati ve kabul seviyesi artarken, dış gruplara yönelik sempati ve kabul seviyesi terörden etkilenerek büyük oranda düşüş göstermektedir. Bu durum, Çeçenistan'daki terör dönemi sırasında Rusya Federasyonunda yaşanmış olup Çeçenlere yönelik nefret artarken, Rusların etnik kimliği çok önemli olmaya başlamıştır. Aynı şey, 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'de yaşanmıştır. Yabancı düşmanlığına yönelik davranışlarda ani bir yükselme görülmüştür. Bu durum, masum dış grup üyelerinin, daha önceden yaşanan olumsuz deneyimden dolayı, topluluğa uyum sürecini zorlaştırmaktadır.

Terörizm tehdidinin toplumsal bilinç üzerindeki olumsuz etkisi, terörle karşılaşıldığında insanlar arasında korkunun büyümesi ve etnik gruplar arası ilişkilerin kötüleşmesine yol açan saldırganlık seviyesinin artmasıyla kendini göstermektedir. Terörden kaynaklanan gerilim ve psikolojik baskının, cinayet ve hırsızlık dahil olmak üzere, şiddet suçlarında bir artışa yol açabileceği değerlendirilmektedir. Terör olayları ile diğer şiddet suçları arasında yer alan bu karşılıklı ilişkinin açığa çıkarılmasının çok zor ve hatta imkansız olabilmesine rağmen, bu bağlantı hakkında çalışan araştırmacılar, bilim adamlarının saldırganlık ile stres seviyesi arasında büyük oranda pozitif bir bağlantı tespit etmelerinin ardından daha çok dikkate alınmaya başlanmışlardır.

Görülebileceği üzere, bu gibi koşullar altında, aşırılıkçı gruplar tarafından iç siyasi mücadele yöntemi olarak kullanılan terör eylemleri, en geniş biçimleriyle öngörülemez sosyal patlamaları provoke edebilmektedir.

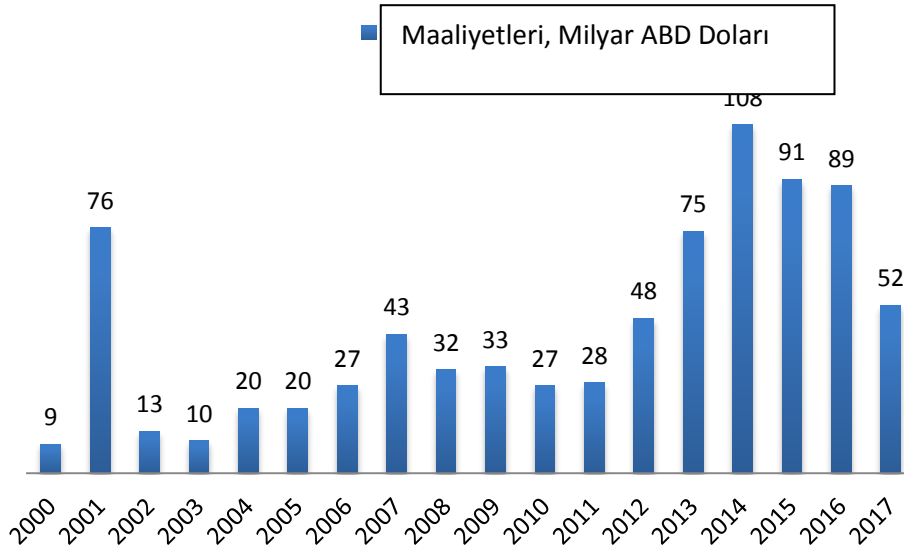
1.3.4. Ekonomik Sonuçlar

Terörün temel amaçlarından birinin ülkenin ekonomik ve finansal sistemine hasar vermek olduğundan, terörizm elbette ekonomik durumu, çeşitli sektörleri farklı şekillerde etkilemektedir (Gull, 2015). Terörizmden kaynaklanan ekonomik kayıplar, on milyarlarca ABD doları seviyesine kadar inanılmaz değerlere ulaşmaktadır. Terörizmin küresel ekonomik maliyetlerinin dinamiği, 2000-2017 yıllarını kapsamak üzere, Şekil 4’de gösterilmektedir. 2011 yılının ardından gerçekleşen terörizm maliyetindeki olağanüstü büyüme, 11 Eylül saldırılarının dünya terörizmini tamamen yeni, çok daha etkileyici bir seviyeye taşıyan kritik bir an olduğunun göstergesidir.

Terör olaylarının ülkenin ekonomisi üzerindeki etkisi, doğrudan (hedefe yönelik) ve dolaylı olabilmektedir.

Terörizmin *doğrudan* ekonomik sonuçları, can kaybı, mal ve altyapı hasarı, kurtarma operasyonları maliyetleri ile terör eylemlerinin farklı sonuçlarının tasfiyesine yönelik harcamalardır (Linott, 2007). Bundan dolayı, OECD uzmanlarına göre, ABD’nin 11 Eylül 2011 olayları sırasında mülklerin imha olmasından dolayı maruz kaldığı zararlar özel sektörde yaklaşık 14 milyar ABD Doları seviyesinde gerçekleşmiştir; kamu sektörü ise 2.2 milyar USD tutarında bir zararla karşılaşmıştır

Şekil 4: Terörizmin 2000 İle 2017 Yılları Arasındaki Küresel Ekonomik Maliyetleri (Milyar ABD Doları Cinsinden, 2017)

Kaynak: Yazarlar tarafından GTD verileri kullanılarak hazırlanmıştır; <https://www.start.umd.edu/gtd/> (federal hükümet, eyalet yönetimleri ve yerel yetkili kurumların kayıpları). Ayrıca, kurtarma operasyonları ile diğer tasfiye masrafları da ekstra 11 milyar USD tutarında maliyete yol açmıştır (OECD, 2002). Bu büyük tutarlara rağmen, terörizmden

kaynaklanan doğrudan ekonomik zararlar, orta ve uzun vadede ortaya çıkan dolaylı zararların miktarıyla karşılaştırıldığında küçük kalmaktadır.

Dolaylı ekonomik sonuçlar, ekonomi kurumlarının terörizme olan tepkisinden ortaya çıkmaktadır. Terörist eylemler, gerek bireyler gerekse şirketler açısından, toplumun olağan tüketim uygulamaları ile yatırım alışkanlıklarını etkileyen stres ve korkuya yol açmaktadır. Bütün bunlarda, piyasada bozulmalara neden olmaktadır (Pareek, 2016). Ayrıca, terörizme karşı tepki olarak, güvenlik tedbirleri sıkılaştırılabilmekte ve bu da nakliye maliyetlerini arttırıp ticaret akışını sınırlandırmaktadır. Terör, kamu yatırımlarını (güvenlik harcamalarına yönlendirerek), tasarruf ve yatırım kararları ile turizm gibi hassas sektörlerdeki ekonomik faaliyet örüntülerini etkilemektedir (Meierrieks ve Greis, 2012). Ayrıca, terörün ekonominin farklı kısımları üzerindeki dolaylı ekonomik etkileri de daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir.

Terörizmden kaynaklanan belirsizlik ve risk, bir ülkenin *ekonomik büyümesinde* nihai bir gerilemeye yol açabilecektir. Terörün yol açtığı panik ve korkudan dolayı, günümüzle kıyaslandığında, gelecekte daha büyük azalma yaşanacaktır. Ülkenin ekonomik büyümesini azaltan temel etkinin, güvenlik harcamaları ile yatırım seviyesindeki azalmalardan kaynaklandığı görülmektedir (Hyder, Akram ve Padda, 2015). Bundan dolayı, yatırımlar azalırken, gelir ve tüketimin de uzun vadede azalması beklenir. Terörizmi ortadan kaldırmaya çalışan devletler, muhtemel vergi gelirlerini güvenliğin arttırılmasına harcayacaklardır. Bundan dolayı, terör uzun dönemde refahı azaltacak ve ekonomik büyümede olumsuz etkiler yaşanacaktır (Eckstein ve Tsiddon, 2004). Yabancı finansman ve yatırımlar gibi ekonomik büyümenin diğer önemli motorları da terörizmden kaynaklanan belirsizlik yüksek maliyetli risklere yol açıp yatırım getirilerini azaltacağından dolayı aşağıya doğru bir trend izleyecektir.

Terörizm, ülkenin ekonomik büyümesini çeşitli kanallar yoluyla etkileyebilmektedir. Collier'e (1999) göre, silahlı çatışmanın ekonomiye olan etkilerine dair mekanizmalar şu şekildedir: yıkım, bozulma, sapma, tasarrufların harcanması ve portföy ikamesi. Collier'in bu kanalları bir iç savaş durumunun sonucu olarak tespit etmesine rağmen, teorileri şiddet tiplerinden biri olan terör saldırılarına da uygulanabilecektir. Yıkım, insan sermayesi ve fiziksel sermaye gibi terörizmin yol açtığı doğrudan zararlarla ilgilidir. Yıkım, terörün yol açtığı genel bir güvensizlik ortamından dolayı kamu kurumlarının karşı karşıya kaldığı işletme maliyetlerindeki artışla birlikte

görülebilecektir. Bu durumda, kamu kaynakları, üretimin geliştirilmesine yönelik harcamaların verimli olmayan savunma harcamalarına yönlendirilmesiyle olumsuz bir şekilde kullanılacaktır. Artan güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması için ekstra sermaye harcamaları tasarrufların azalmasına yol açmakta ve bu şekilde ulusal sermaye stoku üzerinde olumsuz etkiler meydana gelmektedir. Portföy pozisyonlarının değiştirilmesi de terörden dolayı bütün sermaye kaynaklarının (fiziksel, finansal ve işgücü) ülke dışına çıkışıyla kendisini göstermektedir. Yukarıda bahsedilen etkiler, ekonomik büyümenin azalmasına yol açabilecektir (Collier, 1999). Bu sebeplerden dolayı, birçok çalışmada terörizmin alt ulusal, ulusal ve küresel seviyelerde ekonomik büyüme açısından zarar verici bir faktör olduğu tespit edilmiştir (Meierrieks ve Gries, 2013).

Ancak, terörizmin ekonomik büyüme üzerindeki etki ilişkisi oldukça karmaşık görünmektedir. Terörizmin ekonomik büyüme üzerindeki etki mekanizması ülkeye bağlı olmak üzere değişiklik gösterebilmektedir; etkinin derecesi her bir ülke için siyasi ve ekonomik kurumların gelişmişlik derecesi, kültürel bağlılık, terörist eylemlerin büyüklüğü ve tercihleri ya da siyasi belirsizlik gibi çok sayıda özel faktörle ilişkilidir. Bu faktörler, ülkenin terörün sebep olduğu şoklara karşı dayanıklılığını tanımlamaktadır. Ülke ne kadar kırılgan bir yapıda olursa, terörizmin makroekonomik sonuçlarının o kadar ciddi seviyelerde yaşanması beklenmektedir (Sandler ve Enders, 2008). Yapılan bazı çalışmalarda, demokratik ülkelerin genel olarak, muhtemelen güçlü bir dağılık ekonomi ve siyasi güce sahip olduklarından, terörün ülkenin performansı üzerinde bir gerileme oluşturma olasılığının daha az olmasından dolayı, demokratik olmayan ülkelerle karşılaştırıldığında terör saldırılarından daha az zarar görmekte oldukları ortaya çıkmaktadır (Tavares, 2004).

Yakın zamanlarda gerçekleştirilen bütün araştırma sonuçlarına istinaden, terörizmin bazı ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde etkisi bulunduğu ancak, bazı zamanlarda bunun önemsiz seviyede olduğu sonucuna varılabilecektir. Ayrıca, etkinin derecesi de ülkenin kendine özel parametrelerine bağlı olmak üzere değişkenlik göstermektedir. Bu konular, ampirik literatür taramasında daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Yukarıda bahsedildiği üzere, terörizmin *yerli ve yabancı doğrudan yatırımları* olumsuz bir şekilde etkilediği görülmektedir. Terör saldırıları, yabancı şirketler üzerinde zarar verici bir faktör olabilecektir ve böylelikle ülke içerisindeki çıkarlarını zayıflatabilecektir. Yabancı yatırımcıların, farklı ülkelerde yatırım yapma konusunda çok

geniş seçenekleri bulunmaktadır, bu sebepten dolayı çok hafif seviyede bir terör saldırısı bile hedef ülkeye yönelik sermaye akışını önemli oranda azaltabilecektir. Terör saldırısı tehdidine dair küçük bir olasılık bile ülke içerisindeki yaşam standartlarının artmasını destekleyebilecek birçok potansiyel uluslararası işlemi durdurmaktadır (Frey, Luechinger ve Stutzer, 2004).

Enders ve Sandler (1996) terörizmin, siyasi motivasyonlu terör saldırıları dalgasının her iki ülkede büyük oranda hissedildiği yıllar olan 1975 ila 1991 yılları arasında, İspanya ve Yunanistan'a yönelik DYY (Doğrudan Yabancı Yatırımlar) üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışma sonuçları, bu dönemde İspanya'ya yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımların %14 Yunanistan'a yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımların ise %12 seviyelerinde düştüğünü göstermiştir (Enders ve Sandler, 1996). Terör saldırılarının Doğrudan Yabancı Yatırımlar üzerindeki etkisini analiz ettikleri çalışmalarında Abadie ve Gardeazabal (2005) tarafından benzer sonuçlar elde edilmiştir. Terörizmin DYY üzerindeki etkisinin yüksek derecede önemli olduğunu tespit etmişlerdir; terör saldırılarındaki bir standart sapma seviyesindeki artış, net DYY ile GSYİH arasındaki oranda ortalamada %4.16 ila 6.54 seviyesinde bir azalmaya sebep olmaktadır.

Terörizm *tüketimi* ve bundan dolayı *tasarrufu* birçok açıdan etkileyebilmektedir. Siyasi şiddet eylemleri, tasarrufla ilgili belirgin problemleri iki sebepten dolayı artırabilmektedir: yasal mülkiyet taleplerinde uzlaşmalar ya da kişilerin istikrarsızlığın devam edecek olması ihtimaline karşı tasarruflarını arttırmak için para harcamamaları. Ve yine, terörizm insanları tasarruflarını sürekli ürünlere harcamaktansa güvenli banka kasalarında tutmaları yönünde ikna edebilmektedir. Bundan dolayı, 9/11 terör saldırısı gerçekleştiğinde, ABD'deki perakende ticaret %2,5'den fazla gerilemiştir (Aaberge, Liu ve Zhu, 2014). Terörizmin tüketim üzerindeki etkisi, bahsi geçen iki faktöre ters yönlerde etki yaptığından dolayı deneysel bir sorudur (Frey, Luechinger, & Stutzer, 2004).

Bununla birlikte, ampirik literatürde elde edilen sonuçlar da tartışmaya açıktır. Bu konuda yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunda, terörden kaynaklananlar dahil olmak üzere siyasi belirsizliğin toplam tüketim üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu görüşü savunulmaktadır. Yüksek seviyede tereddütle karşılaşan birey, her şeyden önce, önemli miktarda sermaye varlığı biriktirebilmek amacıyla tüketimini azaltmak zorundadır (Aaberge, Liu ve Zhu, 2014). Eckstein ve Tsiddon 2000 yılında gerçekleştirdikleri çalışmada, VAR modelini kullanarak, terörün İsrail'deki tüketim üzerindeki etkisini

araştırmışlar ve önemli seviyede negatif olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmalarının sonuçları, uzun süren terör saldırılarının yıllık tüketimi %5 seviyesinde düşürebileceğini göstermiştir. Ancak siyasi belirsizliğin toplam tüketim ile tasarruf seviyesi üzerindeki etkisi hakkında Fielding (2003) tarafından yapılan araştırmada, tam tersine, İsrail'deki toplam ölümlerdeki azalmanın tüketimde ortalamada %7'nin üzerinde bir azalmaya yol açtığını ileri sürmüştür. Araştırmasına göre, İsrail'deki tasarruf seviyesi, ülke içerisindeki şiddetin tamamen ortadan kaldırılması durumunda yaklaşık iki katına çıkabilecektir.

Ampirik çalışmalar, terörizmin *dış ticareti* de olumsuz bir şekilde etkilemekte olduğunu göstermektedir. Dış ticaret, terör eylemlerinden birçok kanal yoluyla etkilenebilmektedir. Öncelikle, güvensizlikte genel bir artışa yol açan terörizm, hedef aldığı ülkelerle yapılan ticaret masraflarını da arttırmaktadır. Malların maliyetini arttırmakta ve ülkelerin dış ticaret miktarını azaltmaktadır. İkinci olarak, işlem masrafları da devam etmekte olan teröre yönelik bir tepki olarak savunma tedbirlerinin genişletilmesinden dolayı artış göstermektedir. Üçüncü olarak, ürünlerin fiziksel bozulma ihtimali de her zaman söz konusudur. Bu riskin en son örneği, Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinin ardından yaşanan çok sayıda terör saldırıları neticesinde Irak'taki petrol boru hatlarının imha edilmesidir (Frey, Luechinger ve Stutzer, 2004).

2004 yılında, Nitsch ve Schumacher, uluslararası terör eylemlerine dair yıllık verilerin eklenmesiyle genişletilmiş bir gravite modeli kullanarak, 1960-1993 yıllarında 200 ülkenin dış ticaretini analiz etmişlerdir. Bu çalışmalarında elde edilen sonuçlara göre, terörden etkilenen ülkelerin ticaret akışları, terörizmden etkilenmeyen ülkelere kıyasla önemli ölçüde düşüktür. Ayrıca, terör olaylarının sayısının iki kat artacak olması durumunda, ikili ticaret akışlarının toplam hacminde %4 seviyesinde bir düşüşe yol açabileceğini iddia etmişlerdir.

Terörizmin, ülkeye olan turist akışını azalttığından dolayı, *turizm sektörü* üzerinde olumsuz bir etkisi bulunmaktadır. Ülkede yaşanan terör saldırılarından dolayı kaynaklanan Turistik bölgelere olan talepteki düşüşler, çoğu durumda muazzam seviyelerdedir. İnsanlar tatillerini planlarken, bir terör saldırısıyla karşı karşıya kalma riskinin yüksek olduğu bir ülkeyi ziyaret etmektense huzurlu bir yeri seçmeyi tercih edeceklerdir (Frey, Luechinger ve Stutzer, 2004). Bu konuda, İspanya'da 1970-1988 yıllarındaki terörizm ve yabancı turist sayısı hakkındaki aylık verileri analiz eden Enders ve Sandler (1991) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, İspanya'daki ortalama bir terör saldırısının, 140.000'in üzerinde yabancı ziyaretçinin korkup kaçmasına yol açtığı tespit

edilmiştir. Terör saldırılarının 1974-1988 yıllarında Avrupa'daki turizm sektörü üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla, ARIMA modeli kullanılarak gerçekleştirilen bir çalışmada (Enders, Sandier ve Parise, 1992), araştırmacılar toplam kayıpların (özel çekme haklarındaki – SDR), Avusturya'da 3,37 milyar, İtalya'da 861 milyar ve Yunanistan'da 472 milyon seviyesinde olduğunu hesaplamışlardır. Araştırmacılar aynı zamanda, kayıp gelirlerinin bir kısmının Avrupa ülkelerinden, daha güvenli Kuzey Amerika ülkelerine aktığı sonucuna varmışlardır. Ardından, 2002 yılında, Fleischer ve Buccola terör saldırılarının İsrail'in turizm sektörü üzerindeki etkisini analiz etmek amacıyla turizm sektöründeki arz ve talebi açıklayan bir model geliştirmişlerdir. Yabancıların İsrail'deki otel taleplerinin, terör saldırılarına karşı oldukça duyarlı olduğunu tespit etmişlerdir. 1992-1998 yıllarındaki yabancı turizm piyasasında yaşanan yıllık gelir azalması, 50 milyon USD ya da dönem gelirinin %1,27'sine karşılık gelmiştir. Aynı zamanda, esnek olmayan yerel piyasa talebinden dolayı, otel fiyatlarındaki düşüşün dış turizmdeki düşmelere karşı çok az destek sağladığı öngörülmüştür. 2003 yılında, Drakos ve Kutan, terör olaylarının, 1996-1999 yıllarında, tatiller için en popüler üç Akdeniz ülkesi olan Yunanistan, İsrail ve Türkiye'ye yönelik turizm sektöründeki rekabet piyasası payları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırma, Yunanistan'daki terörizmin toplam ziyaretçi payında %9,02 seviyesinde bir azalmaya yol açtığını ve bunun da Türkiye ve İsrail'deki turizm gelirlerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Türkiye'deki terör eylemleri de turist payını %5,21 seviyesinde azaltmıştır. Ancak, bu durum İsrail ya da Yunanistan'ın paylarında önemli bir etkiye yol açmamıştır. Ayrıca, İsrail'deki terörizmin İsrail'in turist payını da negatif etkilemiş, sadece %0,67 seviyesinde bir azalma yaşanmıştır (Drakos & Kutan, 2003).

Terörizm ülkeye daha çok ziyaretçi çekebilmek için reklam kampanyası harcamalarının da artırılması gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Bunun dışında, turist çekim merkezlerinin hasar görmesi, ekstra yeniden inşaat masraflarına yol açmaktadır (Biju, 2006).

BÖLÜM 2. TERÖRİZM VE TÜRKİYE’NİN EKONOMİSİ

2.1. Türkiye’de Terörizm: Tarihi ve Bugünkü Durumu.

Uluslararası konjonktüre göre hem Avrupa hem Asya kıtasında ve ayrıca Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslar arasında yer alan Türkiye jeopolitik olarak önemli bir koordinasyon merkezidir. Türkiye’de onlarca yıldan beri terörizmle mücadele ediliyor olmasının sebeplerinden birisi budur; terörizm her zaman bölücülük, ideolojik ve dini sorunların karmaşık bir senteziyle hareket etmektedir. Bu yüzden terörist faaliyetlerden etkilenen birçok ülkeye komşu olan Türkiye sık sık teröre maruz kalmaktadır.

Türkiye’de yoğun terör faaliyetlerinin başlangıcı 1960’lara kadar gitmektedir.

1980 yılı itibariyle ülkede sağ ve sol güçler arasında fiili bir iç savaş yaşanıyor ve her gün çatışmalarda nerdeyse 20 kişi ölüyordu. Resmi verilere göre, 1979 yılından başlayarak 12 Eylül 1980 darbesine kadar olan süreçte terör nedeniyle 5241 kişi hayatını kaybetmiş ve 14152 kişi yaralanmıştır. 1980 yılında, ülkedeki askeri darbe sonucunda siyasi partiler kapatıldı ve aşırı sağ ve aşırı sol gruplar yasaklandı. Hem sağcı hem de solcu aşırı gruplardan on binlerce katılımcı tutuklandı (Sayari, 2010).

Emniyet genel müdürlüğü tarafından yayınlanan Türkiye’de bugün dahi faaliyet gösteren terörist örgütlerin listesi aşağıdaki grupları içermektedir:

1. Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ);
2. Devrimci Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi (DHKP/C);
3. Maoocu Komünist Parti (MKP);
4. Türkiye Komünist Partisi / Marksist-Leninist (TKP / ML);
5. Marksist Leninist Komünist Parti (MLKP);
6. Kürdistan İşçi Partisi (PKK);
7. Devrimci Kürdistan Partisi (PŞK);
8. Kürdistan Demokratik Partisi/Kuzey (TKDP);
9. Kürdistan Özgürlük Şahinleri (TAK);
10. Hizbullah;
11. İslam Devleti (IS);
12. İslami Büyük Doğu Akıncılar Cephesi (IBDA-C);
13. Tevhit Selam (Kudüs Ordusu);
14. El-Kaide;
15. Irak Şam İslam Devleti (İŞİD-DAEŞ).

Yukarıda belirtilen örgütlerin yarısından fazlasının yasadışı siyasi parti olduklarına dikkat çekmektedir.

Daha sonra, halen Türkiye’de çalışmalarını sürdüren başlıca terörist grupların faaliyetleri ve saikleri daha ayrıntılı şekilde incelenecektir. Türkiye’deki terörist faaliyetlerin ana alanları aşağıdaki gruplara ayrılmaktadır: Ermeni terörizmi, cihatçı (dini) terörizm ve bölücü terörizm.

Türkiye’deki **Ermeni terörü** ağırlıklı olarak iki Ermeni grubu, bir başka ifadeyle ASALA (Ermenistan’ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu)ve JCAG(Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları) eliyle sahneye konulmuştur. Bu gruplar 1975 yılından başlayarak Türk diplomatlara yönelik bir dizi terör eylemi gerçekleştirdi (Mango, 2005).

ASALA, Agop Agopyan olarak bilinen bir kişinin liderliğinde 6-7 kişiden oluşan bir grup tarafından 1975 yılında Lübnan’da kuruldu. Bu grup ilk terör eylemini, Türkiye’nin Avusturya’daki Büyükelçisi olan Daniş Tunagil’i 1975 yılında Viyana’da öldürerek gerçekleştirdi.

Bu örgütün temel amacı kendi görüşlerine göre Ermeni’lere ait olduğunu ifade ettikleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki bölgelerin yeniden oluşturulması ve 1915 yılında Ermeniler’e uygulanan zorunlu göç ve bu süreçte yaşanan ölümler nedeniyle Türkiye’yi tazminat ödemeye zorlamaktı. Bu nedenlerden hareketle, ASALA, Türk topraklarında bağımsız bir Ermeni eyaleti kurmayı ve bu eyaleti Ermenistan Cumhuriyeti’nin resmi bir bölümü olarak yeniden örgütlemeyi amaçlıyordu (Manaz, 2015). 1981 yılı sonunda ASALA amaç ve hedeflerini bir “siyasi program” halinde resmi olarak şu şekilde ilan etti: “ Demokratik, sosyalist ve devrimci bir devlet yönetiminin liderliğinde birleşik Ermenistan’ın kurulması” (İşeri, 2008).

ASALA, Marksist-Leninist ideoloji temeline dayalı olarak kuruldu. Ağırlıklı olarak SSCB tarafından desteklendi. 1970’li yılların başında ASALA üyelerine verilen eğitimlerin tamamı Kırım’ın Sivastopol kentindeki Askeri Akademi’de gerçekleştiriliyordu. ASALA adına savaşan kişilere, kendileri için gerekli olan, bir başka ifadeyle bomba yapımından, suikastlere, uçak kaçırılmasından, soygun ve kitlesel tahriklere kadar her türlü eğitim veriliyordu.

Dahası, ASALA’nın en büyük destekçisi, liderliğini, doğrudan Sovyet Rusya tarafından kontrol edilen Filistinli bir Hristiyan olan Dr. Christian Habbash’ın (Corc

Tablo 4: ASALA Terör Grupları Tarafından Gerçekleştirilen En Büyük Terör Saldırıları.

Tarih	Yer	Saldırıya ilişkin açıklamalar
14 Ekim 1975	Paris, Fransa	Türkiye'nin Fransa Büyükelçisi İsmail Erez, elçiliğin hemen yakınında kendi arabası içinde öldürüldü.
22 Ekim 1975	Viyana, Avusturya	Üç militan Viyana'daki Türk Elçiliğini basarak Türk Büyükelçisi Tunalıgil'i öldürdüler.
16 Şubat 1976	Beyrut, Lübnan	Beyrut Türk Büyükelçiliği Başkâtibi Oktay Cirit kabul salonunda otururken bir terörist tarafından öldürüldü.
29 Mayıs 1977	İstanbul, Türkiye	İstanbul Yeşilköy Havalimanında tahrip gücü yüksek bir bombanın patlatılması neticesinde 5 kişi hayatını kaybederken 42 kişi ise yaralandı. Aynı gün benzer güçte bir bombanın ise İstanbul Sirkeci tren istasyonunda patlatılması sonucunda bir kişi ölürken 10 kişi de yaralandı.
6 Aralık 1978	Cenevre, İsviçre	Türk konsolosluk binasının önünde büyük bir tahribata neden olan bir patlama gerçekleşti.
22 Ağustos 1979	Cenevre, İsviçre	Cenevre'deki Türk konsolosu Niyazi Adalı'nın arabasına yerleştirilen bomba patladı.
4 Ekim 1979	Kopenhag, Danimarka	Türk Hava Yolları bürolarının yakınında patlayan bir bomba sonucunda iki Danimarkalı yaralandı. Bomba ayrıca önemli ölçüde tahribata neden oldu.
12 Ekim 1979	Lahey, Hollanda	Büyükelçi Özdemir Benler'in 27 yaşındaki oğlu Ahmet Benler arabasında öldürüldü.
4 Mart 1981	Paris, Fransa	İki Ermeni militan Reşat Moralı (Paris Türk Büyükelçiliği çalışma ataşesi), Tecelli Arı (Büyükelçilik Din İşleri sorumlusu) ve İlkay Karakoç'un (Anadolu Bankası Paris temsilcisi) üzerine ateş açtılar. .
21 Eylül 1981	Paris, Fransa	Paris'teki Türk Büyükelçilik işgal edilmesi eylemi VAN Operasyonu olarak adlandırıldı. Dört terörist Paris'teki Türk Büyükelçiliğini 15 saat boyunca işgal ettiler. Teröristler 56 kişiyi rehin almışlardı.
7 Ağustos 1982	Ankara, Türkiye	İki silahlı militan, Ankara "Esenboğa" Havalimanı'nda, içinde bir Türk askeri birliğinin bulunduğu sırada bekleme salonundaki kalabalığa ateş açarak bir saldırı gerçekleştirdi. Çıkan silahlı çatışma neticesinde 9 kişi hayatını kaybederken 82 kişi de yaralandı.
16 Haziran 1983	İstanbul, Türkiye	Silahlı terörist dünyaca ünlü "Kapalıçarşı'da" bir saldırı gerçekleştirdi. Bu saldırı neticesinde çok sayıda Türk hayatını kaybederken saldırgan terörist Madaran olay yerinde öldürüldü, 21 kişi yaralandı.
14 Temmuz 1983	Brüksel, Belçika	Türkiye'nin Brüksel Büyükelçilik İdari Ataşesi Dursun Aksoy arabasında öldürüldü.

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir

Habaş) yaptığı PFLP (Filistin Halk Kurtuluş Cephesi) idi. Lübnan'ın İsrail tarafından işgal edilmesinden sonra 1983 Temmuz'unda örgüt 2 gruba bölündü. Bu gruplardan biri

olan ve ASALA Devrimci Hareketi ismini alan örgütün temelleri Batı Avrupa'da atıldı (Manaz, 2015).

1975 ile 1986 yılları arasında ASALA, Türk devletine karşı 200'den fazla terör eylemi gerçekleştirdi. Örgütün faaliyetlerinin en önemli sonucu uluslararası kamuoyunun dikkatinin Türkiye'deki etnik azınlıkların statüsüne ilişkin sorunlara çekilmesi ve Ermeni Katliamının, Fransa, Kanada, Avustralya ve Avrupa Parlamentosu tarafından kınanması oldu. ASALA'nın saldırıları neticesinde toplam olarak 46 kişi hayatını kaybederken, 299 kişi yaralandı.

ASALA'nın en büyük ve en çok ses getiren saldırıları Tablo 4'te ayrıntılı olarak gösterilmektedir. Bu konuda, Türkiye ve Türk vatandaşlarını saldırılarının hedefi olarak seçen terörist grupların çoğunlukla aynı yöntemlerden yararlanmış ve gerek duydukları zaman ise işbirliği yapmış oldukları hususlarına dikkat edilmesi önemlidir. Bu nedenle, belirtilen saldırıların bir kısmı, ASALA tarafından, daha sonra ele alıp bahsedeceğimiz bir başka Ermeni terörist grup olan JCAG ile birlikte gerçekleştirilmiştir.

ASALA ayrıca PKK ile birlikte, 8 Nisan 1980 tarihinde, Lübnan'ın Sidon kentinde, Türk aleyhtarı bir bildirgenin yayınladığı ortak bir basın toplantısı düzenledi. Bu basın toplantısının ardından 9 Kasım 1980 tarihinde Türkiye'nin Strasburg Kentindeki Başkonsoloslugu'na bir saldırı gerçekleştirildi; PKK ve ASALA bu saldırıyı birlikte üstlendiler.

Örgüt 1991 yılından bu yana çok aktif değildir. ASALA'nın gerçekleştirdiğinden şüphelenilen son saldırı 1997 yılında Brüksel Türk Büyükelçiliğinin bombalanması oldu.

ABD'deki Ermenilerin çoğunluğu, Ermeni- Osmanlı sorununda Ermenileri desteklemelerine rağmen, Protestanlık mezhebinin destekçileri olmalarından ve misyonerlik faaliyetlerine katılmalarından ötürü Marksist-Leninist ideolojileri nedeniyle ASALA 'ya olumlu bakamamışlar ve sıcak bir yaklaşım gösterememişlerdir. Bu itibarla, JCAG (Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları) ASALA'ya alternatif bir örgüt olarak kurulmuştu. Bu örgüt de aynen ASALA gibi Türkiye ve Türkleri düşman olarak görmektedir. 1976 yılında Taşnak'ın (Ermeni Devrimci Federasyonu) Amerika kolunun üyeleri ve bağlı grubu Nemesis tarafından kuruldu ve 1987 yılına kadar faaliyetlerini sürdürdü. Bu örgütle ASALA arasındaki fark ideolojiktir. Asala bir Marksist-Leninist anlayışa sahipti ve kendisine müttefik olarak Sovyetler Birliği'ni görüyordu. Diğer

tarafından, JCAG müttefikleri olarak Amerika Birleşik Devletlerini ve diğer batı devletlerini gören anti- komünist bir örgüt olarak faaliyetlerini sürdürdü.

JCAG, tarihsel olarak Ermenilere ait olduğunu iddia ettikleri topraklarda bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasını hedeflemiştir.

Tablo 5: JCAG Terör Grubu Tarafından Gerçekleştirilen En Büyük Terör Saldırıları

Tarih	Yer	Saldırıya ilişkin açıklamalar
22 Ekim 1975	Viyana, Avusturya	Üç militan Viyana'daki Türk Elçiliğini basarak Türk Büyükelçisi Tunalıgil'i öldürdüler. (ASALA ile müştereken düzenlenen saldırı)
28 Mayıs 1976	Zürich, İsviçre	Türkiye Garanti Bankası İsviçre Şubesi'ne ve Türk Büyükelçiliği Çalışma Ataşeliği'ne tahribata yol açacak şekilde ayrı iki bombalı saldırı düzenlendi.
9 Haziran 1977	Vatikan, İtalya	Türk Büyükelçisi Taha Karim ikamet ettiği rezidansın önünde iki terörist tarafından öldürüldü.
2 Haziran 1978	Madrid, İspanya	Türkiye'nin İspanya Büyükelçisi'nin arabasına saldırı düzenlendi. Eşi Necla, emekli Türk Büyükelçi Beşir Balcıoğlu ve şoförleri Antonio Torres öldürüldü.
8 Haziran 1979	Paris, Fransa	Aşağıda isimleri yazılı olan Türk kuruluşlarında ardı ardına şiddetli patlamalar oldu: Türk Havayolları Büroları, Türk Çalışma Ataşeliği, Türk Turizm Bürosu ve İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) Türkiye Daimi Temsilciliği
12 Ekim 1979	Lahey, Hollanda	Büyükelçi Özdemir Benler'in 27 yaşındaki oğlu Ahmet Benler arabasında öldürüldü. .
22 Aralık 1979	Paris, Fransa	Türkiye'nin Fransa turizm ataşesi Yılmaz Çolpan suikasta uğradı.
6 Ekim 1980	Birleşik Devletler	. Türk Başkonsolosu Kemal Arıkan'ı öldürmeye teşebbüs etti.
4 Mayıs 1982	Somerville, ABD	Türkiye'nin New England Fahri Başkonsolosu Orhan Gündüz öldürüldü.
27 Ağustos 1982	Ottawa, Kanada	Türk Elçilik Askeri Ataşesi Atilla Altıkat yapılan bir suikast neticesinde öldürüldü.
14 Temmuz 1983	Brüksel, Belçika	Türkiye'nin Brüksel Büyükelçilik İdari Ataşesi Dursun Aksoy arabasında öldürüldü.

Kaynak: Yazarlar tarafından düzenlenmiştir

Bu terörist grup, dünyanın çeşitli ülkelerinde Türk diplomatları öldürmek suretiyle Türk devlet görevlilerine yönelik bir dizi terörist eylem gerçekleştirdi. JCAG tarafından gerçekleştirilen en ciddi, en ses getiren saldırıların listesini Tablo 5'te bulabilirsiniz. JCAG'nin bu saldırıları neticesinde 30 kişi öldürüldü.

Cihatçı terör örgütleri 1980'lerde Türkiye'de aktif hale gelmiştir ve halen ülkede faaliyetlerini sürdürmektedir. 1980-90'larda Türkiye'de Cihatçı terörizm Türk

Hizbullah'ı ve İslami Büyük Doğu Akıncılar Cephesi ile istisnai bir fenomen haline geldi. 2000'lerden sonra, İslami gruplar tarafından yapılan saldırılarda patlama oldu, bu saldırılardan bazıları El-Kaide ve İslam Devleti (İŞİD-DAEŞ) gibi örgütlerle ilişkilendirilmiştir.

Hizbullah aslen Orta Doğulu ve tam olarak da Lübnan'da İran modelinde bir İslam devletinin kurulmasını savunan Lübnanlı Şii bir örgüt ve siyasi partidir. Hizbullah üyeleri kendilerini "Allah'ın askerleri" olarak kabul ediyorlar. 1985 yılında yayınladıkları manifestoda, örgüt ana hedeflerini: "Lübnan'daki sömürge kuruluşlarının ülke dışına çıkarılması", "Falanjistlerin suçlarından ötürü yargı önüne çıkarılması", ve "ülkede İslami rejimin kurulması" olarak deklare etmiştir.

Hizbullah, siyasi propagandalarına ilave olarak, terörist faaliyetlerde de bulunmaktadır. Örgüt 1983'te patlayıcı yüklü kamyonlarla Beyrut'taki Amerikan ve Fransız karargahlarına saldırarak yaklaşık 350 Amerikalı ve Fransız askerini öldürdü. İzleyen yıllarda, batılı ülkelerin vatandaşlarına karşı saldırılar düzenleyen Hizbullah çok sayıda Amerikalıyı ve Avrupalıyı kaçırdı ve tutsak aldı.

Türk Hizbullah'ının geçmişi 1980'lerde başlar. Güneydoğu Anadolu'da canlanan, ivmelenen örgüt bu bölgede mürit toplamaya başladı. Örgütün amacı din dışı demokratik sistemi çökertmek ve İslami Şeriat kurallarına (İran'dakine benzer) dayalı bir devlet kurmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için örgüt, tebliğ, toplanma ve cihadı içeren üç aşamalı bir strateji benimsemiştir. Tebliğ, yeterli üye sayısına ulaşmak için kitlelere İslamiyet'i anlatarak örgüt tabanının oluşturulmasını amaçlar. Toplanma, bir sonraki aşamadır ve müritleri aynı şemsiye altında toplayarak örgütlemeyi amaçlar. Cihat aşaması tebliğ ve toplanma aşamalarında örgütlenen tabanın eyleme geçmesidir. Bu aşamada silahlı çatışma başlar. Hizbullah'ın, PKK örgütünün ayrı ve bağımsız bir devlet kurmak için savaştığı kabul edilen Türkiye'nin güneydoğusunda PKK'nın eylemlerinden dolayı ortaya çıktığına inanılmaktadır.

Diğer tali Kürt örgütleriyle iş birliği içinde, PKK, Marksist ve Leninist bir örgüt olarak bölgede Hizbullah'ın ve diğer muhalif dini grupların güçlenmesini önlemeye çalıştı, ancak başaramadı. Bu deneme başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra, silahlı mücadele başladı. 1991 – 1995 döneminde iki örgüt arasındaki çatışmalarda 500 PKK'lı ve 200 Hizbullah üyesi olmak üzere toplam 700 militan öldü. Hizbullah'la PKK arasındaki çatışmalar 1995'de İran'ın Kum kentinde imzalanan anlaşmayla sona erdi.

Türk Hizbullahı aynı zamanda faaliyetlerini basında duyuran ve özellikle de Türk devletiyle olan bağlantılarından söz eden gazetecileri de hedef alıyordu. “2000’e Doğru” ve “Özgür Gündemde” çalışan gazeteciler, ağırlıklı olarak Kürtler çokça hedef alınıyordu. Hizbullah’ın en büyük saldırılarından birisi radikallerin kültürel bir festivalin düzenlendiği oteli yaktıkları 1993 yılında gerçekleşti. İslami terör örgütleri Türkiye’deki Musevi cemaati ve resmi temsilcilerini vuruyor ve tehdit ediyordu. Hizbullah’ın bir başka şiddetli saldırısı da 2003 yılında İstanbul’da gerçekleştirildi. İki sinagog, bir İngiliz Bankası ve ve İngiliz Konsoloslunun bombalandığı bu saldırı 23 kişinin ölümüne ve 300’den fazla insanın yaralanmasına yol açtı.

1970’lerde İslami gençlik örgütü sebebiyle kurulan ve Sünni-Selefi ideolojiyi benimseyen örgüt Türkiye’de "Büyük Doğu" konseptine dayalı dini bir İslam devletinin kurulması için savaşımaktadır. Salih İzzet Erdiş tarafından 1984’te kurulan *İBDA-C* İran’la iş birliğine karşı çıkmakta, Şiiilerin ve Alevilerin tamamen yok edilmesi ve Türk siyasi hayatından Musevilerin ve Hristiyanların çıkarılması yönünde ısrarlı bir tavır içindedir. Örgüt faaliyetlerine İslami retorikle başlamış, ancak bu faaliyetler 1990’larda ağırlıklı olarak diğer dinlerin kutsal mekanları ve içki satan yerler gibi “İslami olmayan” hedeflerin bombalanması şeklindeki terörist eylemlere evrilmiştir (Bulent & Sule, 2007). 31 Aralık 1998’de Salih İzzet Erdiş tutuklanmış ve Nisan 2001’de “laik Türk devletini zor kullanarak devirmeye çalışmak” suçundan ölüme mahkûm edilmiştir. İBDA-C, 2003 yılına kadar istenilen derecede etkinliğe ve güce ulaşamamıştır (Mango, 2005).

Bununla birlikte 2003 yılında örgüt İstanbul’da – bazı raporlara göre El-Kaide’nin talimatıyla – bir terör kampanyası gerçekleştirdi. İBDA-C aynı yıl İstanbul’da meydana gelen seri kitlesel saldırıların sorumluluğunu üstlendi. Bunlardan biri, 24 kişinin öldüğü ve 255 kişinin yaralandığı sinagogun bombalanmasıydı. 20 Kasım 2003 tarihinde yine İstanbul’da HSBC Bankası ve İngiliz konsolosluguna saldırı düzenlendi. Ancak, olay ayrıntılı şekilde incelendiğinde grubun liderlerinin El-Kaide ve Kürt Hizbullah’ıyla bağlantılı olduğu görüldü (Bergen, 2011). Bu saldırı El-Kaide’nin Türkiye’deki varlığının ilk doğrudan kanıtıdır (Vick, 2007).

El-Kaide, 1988 yılında Sovyet istilasına karşı savaşmış Suudi Usame bin Ladin ve Abdullah Azzam tarafından Afganistan’da kurulan çok uluslu militan bir İslamcı örgüttür (Bergen, 2006). El-Kaide örgütünün üyeleri İslamiyet’in en geleneksel aşırılıkçı şekli olan Vahabi mezhebine mensuptur. Vahabi öğretisi İslamiyet’in diğer mezheplerine

mensup olan Müslümanları dahi “kafir” olarak görmektedir. Bunların inancına göre, “gerçek” Müslüman olmayan bir kişinin silahlı çatışmada veya terörist eylemle öldürülmesi meşru kabul edilir (Cline, 2018).

Bu sebeplerden ötürü El-Kaide aslen Müslüman olan ve modern, seküler bir İslami yaklaşımı benimseyen ülkelerde bile, bunlardan birisi olan Türkiye’de de faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak El-Kaide Türkiye’de örgütün ayrı bir kolunu örgütlememiş, onun yerine saldırıları gerçekleştirmek için sürekli olarak Türkiye’de daha önce kurulmuş olan yerel radikal İslamcı grupları kullanmaktadır. Bu sebepten ötürü, El-Kaide militanlarının gerek Türk Hizbullah’ı gerek İBDA-C ile bağlantılı oldukları izlenimi uyandırmaktadır. Bazı kaynaklar El-Kaide’nin Türkiye’de militanlarını ve paraları Avrupa’dan Orta Doğu’ya taşımak için Türk Hizbullah yapılarını kullandıklarını iddia etmektedir.

Genel olarak Türk emniyet güçleri, El-Kaide üyelerinin faaliyetlerini sistematik gözlem altında tutmakta ve planladıkları saldırıları engellemekte oldukça başarılıdır. Türkiye’de El-Kaide militanı olduğundan şüphelenilen çok sayıda kişi tutuklanmıştır. Türkiye’deki kolluk görevlileri tarafından ülke genelinde El-Kaide’ye karşı çok sayıda

Tablo 6: El-Kaide Terör Örgütü Tarafından Gerçekleştirilen En Büyük Terörist Saldırıları.

Tarih	Yer	Saldırının Açıklaması
15 Kasım 2003	İstanbul	İntihar bombacıları tarafından iki sinagoga saldırıldı; 24 kişi öldü ve 300’den fazla kişi yaralandı.
20 Kasım 2003	İstanbul	İntihar bombacıları İstanbul’da İngiliz Konsolosluğuna ve HSBC bankasının Merkez Şubesine saldırı; 34 kişi öldü ve 400’den fazla kişi yaralandı.
9 Mart 2004	İstanbul	İstanbul’da iki intihar bombacısı tarafından Mason locasına yapılan saldırıda iki kişi öldü.
3 Mayıs 2004	İstanbul	Türk makamları Haziran sonunda İstanbul’da düzenlenen ve Başkan George W. Bush’un da katıldığı NATO zirvesine El-Kaide bağlantılı Ensar El-İslam örgütü tarafından planlanan bombalama saldırısı engellendi.
Ağustos, 2004	Antalya	El-Kaide üyesi olduğundan şüphelenilen bir terörist Antalya’da İsrail yolcu gemisine terör saldırı planladı.
Aralık, 2006	Ankara	Papa’nın Türkiye ziyareti sırasında 10 terörist tutuklandı. Örgüt Papa’nın ziyaretini İslam’a karşı “haçlı seferi” olarak itibarsızlaştırmış, kötülemişti.
30 Mayıs 2007	İstanbul	İstanbul’da düzenlenen Bilderberg Zirvesine saldırı planlayan 11 terörist yakalandı.

1 Nisan 2008	İstanbul, Gaziantep, Hatay	İstanbul, Gaziantep ve Hatay'da aralarında El-Kaidenin Türkiye'deki üst düzey yöneticilerinden birisinin de bulunduğu 45 terörist yakalandı. Yakalanan teröristlerin yüksek profilli bir saldırı planladıkları iddia edildi.
9 Temmuz 2008	İstanbul	İstanbul'daki ABD Konsolosluğuna yapılan saldırıda bir polis memuru ve üç terörist öldü.
5 Ocak 2010	Ankara, Adana	Ankara'da ve Adana'da düzenlenen yedi baskında Afganistan'da Kabil Bölge Komutanlığında görevli Türk askerlerine saldırı planı ortaya çıkarıldı ve önlendi.
13 Temmuz 2011	Ankara	Türk emniyeti, Ankara, Yalova ve Bursa'da bomba yapımında kullanılan 1,550 pound patlayıcıyla birlikte 15 El-Kaide militanını yakaladı ve ABD Dış İşleri Bakanı Hillary Clinton'un Türkiye ziyaretinin hemen öncesinde Ankara'daki ABD Büyükelçiliğine yapılması planlanan saldırıyı engelledi.
27 Şubat 2013	İstanbul	İstanbul'daki ABD Konsolosluğuna ve İstanbul'da sinagoga saldırı planlayan 11 E-Kaide üyesi patlayıcılarla birlikte Tekirdağ'da yakalandı.
Nisan, 2013	Ankara	Türk emniyeti Ankara'daki ABD Büyükelçiliğini bombalama planının El-Kaide bağlantısı ile ilgili kanıtlar elde etti.

Kaynak: Yazarlar tarafından Hodgson'a (2013) dayanılarak düzenlenmiştir.

terörle mücadele harekâtı düzenlenmiş ve birçok saldırı engellenmiş ve şüpheliler yakalanmıştır (Hodgson, 2013).

Türkiye'de El-Kaide ve bağlantılı diğer İslami terör örgütlerinin saldırılarındaki yükseliş 2000'lerde başladı. El-Kaide saldırılarıyla ilgili özet bilgiler ve Türk emniyet güçleri tarafından engellenen başarısız girişimler Tablo 6'da verilmektedir.

Son yıllarda, Irak ve Suriye'de yerleşik *İŞİD-DAEŞ* terör örgütü Türkiye'de faaliyet gösteren uluslararası cihatçı örgütlerin en başta gelenidir.

İŞİD, El-Kaide ile belli belirsiz bağlantıları olan ve dünya çapında Halifelik kurmayı amaçlayan radikal İslami cihatçı bir örgüttür. Örgüt aslen 2004 yılında Irak'ta kurulmuş, 2013 yılında Suriye'ye genişledikten sonra adını İŞİD olarak değiştirmiştir. Örgüt, şeriat yasalarının – aşırı sert dini kurallar ve uygulamalar - uygulanacağı katı dini bir İslam devleti kurma girişiminde bulunmaktadır (History, 2017).

Türkiye'de *İŞİD-DAEŞ*, 2011 yılında Türkiye'nin, Suriye devlet başkanı Beşar Esat'la ilişkilerini kesmesinden sonra yayılmaya başladı. 2011 yılından başlayarak büyük şehirlerde ve Suriye sınırındaki yerleşim yerlerinde düzenli olarak sivillere karşı işlenen cinayetlerle, terör saldırıları ülkenin başına dert oldu (History, 2017). Türk Emniyet Kuvvetleri, İŞİD-DAEŞ militanı ve bir dizi terör eylemini organize eden Yunus

Durmaz'ın bilgisayarında bulunduğu belgelerden IŞİD-DAEŞ'in Türkiye aleyhinde yoğun faaliyet içinde olduğunu ve IŞİD-DAEŞ militanların Antalya'daki tatil yerleri de dahil olmak üzere ülke çapında terör saldırıları gerçekleştirmeyi planladıklarını tespit etti (Stein, 2016).

Zaman içinde Türkiye ile IŞİD-DAEŞ arasındaki anlaşmazlık daha da kötüleşti ve DAEŞ tarafından düzenlenen terör saldırıları sıklıkla ve Suriye sınırından ülkenin her tarafına yayılmaya başladı. IŞİD-DAEŞ ile bağlantılı ve Türkiye'de faaliyet

Tablo 7: IŞİD-DAEŞ Terör Örgütü Tarafından Gerçekleştirilen En Büyük Terörist Saldırıları.

Tarih	Yer	Saldırının Açıklaması
11 Mayıs 2013	Reyhanlı	Bomba yüklü iki araç patlatıldı; sonuç olarak 52 kişi öldü ve 146 kişi yaralandı
20 Mart 2014	Niğde	3 IS militanı bir emniyet görevlisini, otobüs şoförünü ve bir askeri. Diğer 7 asker ve bir otobüs yolcusu yaralandı.
6 Ocak 2015	İstanbul	Sultanahmet'teki turizm ofisinin önündeki saldırıda bir emniyet görevlisi öldürüldü.
5 Haziran 2015	Diyarbakır	HDP'nin seçim mitingine düzenlenen bombalı saldırıda 5 kişi yaşamını yitirdi; 400'den fazla insan yaralandı.
20 Temmuz 2015	Şanlıurfa	"Sosyalist gençlik dernekleri federasyonuna" yönelik bombalı intihar saldırısında 34 kişi yaşamını yitirdi ve 103 kişi yaralandı.
2 Ağustos 2015	Doğubayazıt	Patlayıcı dolu bir kamyon kullanılarak gerçekleştirilen terör eyleminde iki Türk militan yaşamını yitirdi.
10 Ekim 2015	Ankara	Ankara Tren Garının önünde bombalı iki intihar saldırısı düzenlendi. 103 kişi hayatını kaybetti ve 500'den fazla insan yaralandı.
12 Ocak 2016	İstanbul	İstanbul Sultanahmet meydanında bir Alman turist grubunu hedef alan bombalı intihar saldırısında 12 kişi öldü.
3 Şubat 2016, 28 Nisan 2016, 28 Mayıs 2016, 23 Ağustos 2016	Gaziantep	Gaziantep'e çeşitli roket ve füze saldırıları oldu.
19 Mart 2016	İstanbul	İntihar saldırısı düzenleyen bir terörist İstiklal caddesinde bir turist grubunu hedef aldı. 4 kişi öldü, 36 kişi yaralandı.
1 Mayıs 2016	Gaziantep	Gaziantep emniyet müdürlüğüne düzenlenen saldırıda 3 polis memuru öldü, 23 kişi yaralandı.
28 Haziran 2016	İstanbul	İstanbul Atatürk Uluslararası Havalimanında üç intihar bombacısının düzenlediği saldırıda 45 kişi hayatını kaybetti, 239 kişi yaralandı.
20 Ağustos 2016	Gaziantep	Bir düğüne düzenlenen intihar saldırısında 56 kişi hayatını kaybetti ve 94 kişi yaralandı.

1 Ocak 1, 2017	İstanbul	Yılbaşı gecesi kutlamalarında Reina gece kulübüne düzenlenen saldırıda 39 kişi hayatını kaybetti ve 71 kişi yaralandı.
----------------	----------	--

Kaynak: Yazarlar tarafından Barindik'e (2018) dayanılarak düzenlenmiştir.

gösteren yeraltı gruplarına karşı mücadele, büyük olasılıkla ülke çapında terör eylemlerinin artmasına neden olmuştur. Türk emniyet kuvvetleri radikal İslamcı örgütleri daha aktif olarak takip etmeye başlamış, bu da teröristlerin şiddetli ve misilleme hareketlerini tetiklemiştir.

Türkiye sınırında gerçekleştirilen en amansız saldırı, Mayıs 2013'te Reyhanlı'da bomba yüklü iki aracın patlatılması olmuştur. IŞİD-DAEŞ ve El-Nusra tarafından düzenlenen bu saldırıda 53 kişi ölmüş ve 146 kişi yaralanmıştır (Pope, 2013). Radikal IŞİD-DAEŞ'çilerin Haziran 2014'te Musul'u işgal etmelerinden çok kısa bir süre sonra, 49 Türk vatandaşı ve Musul Türk konsoloslukundaki bütün diplomatlar rehin alındı. IŞİD-DAEŞ tarafından Türkiye'de düzenlenen bir başka büyük terör eylemi de Ekim 2015'te Ankara'da gerçekleştirildi. İki intihar bombacısı, Ankara Tren Garının önünde bir mitingi hedef aldı. Bu saldırıda 103 kişi hayatını kaybetti ve 500'den fazla insan yaralandı (BBC News, 2015).

DAEŞ'in sorumlu tutulduğu bir başka saldırı da Ocak 2016'da İstanbul'da, bir intihar bombacısının efsanevi Sultanahmet Camii'nin önünde kendi kendisini patlatmasıyla yaşandı. Bu saldırıda 12 Alman vatandaşı öldü. Ülkeyi ziyaret eden turistlerin büyük çoğunluğu Almanya'dan geldiği için bu terör saldırısının Türkiye açısından son derece olumsuz sonuçları oldu. Ülkede terör eylemlerinin artması ve bu eylemlerin turistik merkezlere taşınması Türkiye'nin turizm faaliyetlerine olumsuz etkilenmesine sebep oldu (Letsch, 2016).

DAEŞ'in Türkiye'de gerçekleştirdiği saldırıların tam listesi Tablo 7'de verilmektedir.

Geçtiğimiz birkaç yılda Türkiye, ülkede DAEŞ'in yeraltı örgütleriyle mücadelesini yoğunlaştırdı. Türk emniyet güçleri tarafından bu terör örgütüne karşı geniş çaplı operasyonlar düzenlendi. Başbakan Binali Yıldırım'a göre, 3500'den fazla DAEŞ militanı yakalandı. Buna ilave olarak, Türk makamları sınırdan yasadışı yollarla geçmek isteyen 1,000'den fazla IŞİD-DAEŞ suç ortağına izin vermedi. Ancak, Türkiye için yeni terör saldırısı tehditleri hala söz konusudur.

1980'lerin ortalarından buyana Türkiye, **bölücü terör** ve buna bağlı siyasi çekişmelerin sıkıntısını çekmektedir (Bilgel & Karahasan, 2017). Türkiye'de bölücü

terörden bahsettiğimizde, her şeyden önce PKK terör örgütüyle uzun süreden beri yaşanmakta olan süreç anlaşılır. Ülkede faaliyet gösteren terörle bağlantılı çeşitli Kürt partiler bulunmaktadır. Ancak, bunların arasında PKK ve TAK özellikle etkili ve en güçlü olan gruplardır, bu yüzden dikkatimizi bu örgütlere çevireceğiz.

PKK, 1978 yılında Diyarbakır'da Abdullah Öcalan tarafından kurulmuş ancak silahlı mücadeleye 1984'ten sonra başlamıştır. PKK'nın uzun vadeli hedefi, Türkiye'nin güneydoğu bölgesinde, kuzey Irak, İran'ın kuzeybatısı ve Suriye'nin kuzeydoğusunda bağımsız bir Kürt devleti kurmaktır (Yonah, Brenner & Krause, 2008). Örgütün düşüncesine göre Anadolu'da yaşayan Türk vatandaşları Türkiye'ye bağlı Kürtler olduğu için öncelikli hedef, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusundaki toprakların kuzey Kürdistan bölgesi olarak tanınmasını sağlamaktır. Bu hedefe ulaşmak için, PKK militanları şiddet içeren eylemler, uluslararası baskı ve Türkiye Cumhuriyeti'ni zayıflatmaya, otoritesini çökertmeye yönelik propaganda da dahil olmak üzere her türlü eylemde bulunmaya hazırdır (İşeri, 2008).

Örgüt ismini iki kez değiştirmiştir: Nisan 2002'de KADEK (Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi) ve Ekim 2003'te Kürdistan Halk Kongresi. 2005'ten bu yana örgüt yeniden eski ismi olan PKK'ya (Kürdistan İşçi Partisi) dönmüştür. Ancak, isim değişikliğine rağmen örgütün liderleri, hedefleri ve yöntemleri değişmemiştir. PKK'nın/ Kürdistan Halk Kongresinin lider figürlerden pek çoğu uluslararası düzeyde bilinen suçlulardır (Yonah, Brenner & Krause, 2008).

PKK'nın amacı, Türkiye'nin egemenliğini çökertmeye çalışmak olduğu için, uyguladığı yöntemler devletin temel yapısını yıkmaya yönelik eylemleri ve Kürtlere PKK'ya yardımcı olmaları için baskı uygulanmasını içeriyordu. Bu sebepten ötürü, PKK'nın temel hedefleri öğretmenler, doktorlar, valiler, imamlar gibi devlet görevlileri ve hastaneler, köprüler, postaneler gibi kamu tesisleri ve belediye sektörü; yol inşaat, sulama tesisleri ve madencilik ekipmanlarıydı. Bunun yanı sıra, PKK turizm şirketlerine, turistik yerlere saldırılar düzenleyerek, tatil yerlerinde bombalar patlatarak ve turistleri kaçırmak Türkiye'de turizm sektörünü de sabote etmeyi amaçlıyordu (Kirisci & Winrow, 1997). Geçmişte PKK ülke ekonomisine zarar vermek için intihar bombacısı yöntemlerini, insan kaçırma, kundakçılık ve şiddet içeren diğer yöntemleri kullanmıştır. 1984 yılından bu yana, PKK tarafından düzenlenen terör eylemleri, doktorlar, öğretmenler ve diğer kamu görevlileri gibi masum sivillerin öldürülmelerinin yanı sıra,

30,000'in üzerinde Türk insanının hayatını kaybetmesine yol açmıştır (Yonah, Brenner & Krause, 2008).

Tablo 8: PKK Tarafından Gerçekleştirilen En Büyük Terörist Saldırıları.

Tarih	Yer	Saldırının Açıklaması
20 Ağustos 2012	Gaziantep	Ramazan Bayramının 2. Gününde bombalı aracın patlamasıyla 10 kişi ölmüş, 66 kişi yaralanmıştır.
20 Temmuz 2015	Adıyaman	PKK ile girilen çatışmada jandarma eri öldürüldü.
22 Temmuz 2015	Adıyaman	Teröristler iki polis memurunu evlerinde uyurken katletti.
26 Temmuz 2015	Diyarbakır İstanbul	Diyarbakır'da meydana gelen bombalı saldırıda iki asker hayatını kaybetti. İstanbul'da bir polis memuru vurularak öldürüldü.
29-31 Temmuz 2015	Türkiye	Farklı şehirlerde PKK tarafından altı asker, iki sivil ve bir polis memuru öldürüldü.
2 Ağustos 2015	Ağrı	Ağrı ilindeki askeri üsse saldıran PKK'lı intihar bombacısı iki güvenlik görevlisini öldürdü 31 kişi yaraladı.
5 Ağustos 2015	Şırnak	PKK'nın yola döşediği mayın dört güvenlik görevlisinin ölümüne yol açtı.
6 Eylül 2015	Dağlıca	Yol kenarına önceden döşenen bombalarla zırhlı askeri araçları hedef alan PKK'nın kanlı saldırısında 16 asker öldü, altı asker yaralandı.
14 Ocak 2016	Diyarbakır	PKK'lı teröristler bomba yüklü araç, roket atarlar ve uzun namlulu silahlarla polis merkezine saldırdı; üçü çocuk olmak üzere beş sivil bir polis memuru öldü, altısı polis memuru olmak üzere 39 kişi yaralandı.
17 Şubat 2016	Ankara	Aracın patlamasıyla 28 sivil ve militanlar hayatını kaybetti ve 61 kişi yaralandı.
12 Mayıs 2016	Diyarbakır	Şiddetli bombalama neticesinde 4 sivil öldü ve 23 kişi, yaralandı.
11 Haziran 2016	Şırnak	Bombalı araçla kontrol noktasından geçerken bir PKK militanı öldü.
16 Ağustos 2016	Diyarbakır	PKK bombalı araçlarla Bölge Trafik Müdürlüğüne saldırdı. 5 polis memuru ve birisi çocuk olmak üzere 2 sivil hayatını kaybetti.

Kaynak: Yazarlar tarafından Daily Sabah (2016) ve Barindik'e (2018) dayanılarak düzenlenmiştir.

Son yıllarda Türkiye'de PKK tarafından gerçekleştirilen en önemli terör saldırılarının listesi Tablo 8'de verilmektedir.

PKK'nın milliyetçi Kürtlerin dar bir kesiminin temsilcisi olduğunu ve bütün Kürtlerin desteğini almanın çok uzağında olduğunu söylemek gerekir. Kürtlerin büyük çoğunluğu siyasi ve kültürel haklarını genişletmeye ve varlıklarını arttırmaya çalışmakta ve Türkiye'nin güneydoğusunda bölücülüğü, ayrımcılığı değil tarımsal reformu desteklemektedir. Türk Parlamentosunun Kürt üyesi İsmail Hakkı Önal'in 1989'da ifade ettiği gibi: "Kürtler ayrı bir devlet kurmak istemiyor. Biz sadece kültürümüzü – kendi

dilimizde konuşmayı, kendi müziğimizi dinlemeyi istiyoruz. Hükümet bu soruna akıllıca yaklaşmadığı takdirde, PKK gibi yasadışı grupların güç kaynağı haline gelmesinden korkuyoruz” (Haberman, 1989).

PKK, Türkiye’ye karşı savaşan tek Kürt örgütü değildir. 2004 yılında daha radikal bir örgüt olan *Kürdistan Özgürlük Şahinleri (TAK)* uluslararası siyasi arenada kendisini konumlandırmış ve Türkiye’nin güneydoğusunda ve kuzey Irak’ta faaliyetlerine başlamıştı. PKK’nın aksine “şahinler” İstanbul, Ankara ve deniz kenarındaki tatil yerlerinde sivillere yönelik terör faaliyetleri düzenlediler. TAK 2006’da Antalya’da 3 kişinin hayatını kaybettiği ve 87 kişinin yaralandığı bir terör saldırısı gerçekleştirdi.

Tablo 9: TAK Örgütü Tarafından Gerçekleştirilen En Büyük Terörist Saldırıları.

Tarih	Yer	Saldırının Açıklaması
20 Eylül 2011	Ankara	Ankara’da araçta patlatılan bombayla 5 kişi hayatını kaybetti ve 40 kişi, yaralandı.
23 Aralık 2015	İstanbul	Sabiha Gökçen Uluslararası Havalimanının apron alanında havan bombalarıyla yapılan saldırıda 1 kişi öldü ve 1 kişi yaralandı.
14 Ocak 2016	Diyarbakır	Diyarbakır Çınar Güvenlik Müdürlüğüne düzenlenen terör saldırısında 6 kişi öldü ve 38 kişi yaralandı.
17 Şubat 2016	Ankara	Askeri konvoya düzenlenen saldırıda 29 kişi hayatını kaybetti ve 61 kişi yaralandı.
13 Mart 2016	Ankara	Ankara’da Kızılay’daki otobüs durağında bombalı araç patlatıldı. 37 kişi hayatını kaybetti ve 125 kişi yaralandı.
27 Nisan 2016	Bursa	Bursa Ulu Camiye düzenlenen intihar saldırısında 13 kişi yaralandı.
7 Haziran 2016	İstanbul	Vezneciler’de düzenlenen bombalı saldırıda 7 polis memuru ve 5 sivil hayatını kaybetti ve 36 kişi yaralandı.
14 Ekim 2016	Kemer	Antalya, Kemer’de roket saldırısı düzenlendi; bildirilen ölüm vakası yoktur.
5 Kasım 2016	Diyarbakır	Tutuklanmış Kürt yanlısı hukukçuların tutulduğu polis merkezinin yakınında meydana gelen patlamada 12 kişi hayatını kaybetti ve 100’den fazla kişi yaralandı.
24 Kasım 2016	Adana	Valiliğin otopark alanında bir aracın patlaması sonucunda 2 kişi hayatını kaybetti ve 33 kişi yaralandı.
10 Aralık 2016	İstanbul	Futbol stadyumunun civarında 2 aracın patlaması ve intihar bombacısının saldırısı sonucunda 46 kişi hayatını kaybetti ve 166 kişi yaralandı.
17 Aralık 2016	Kayseri	Bir aracın patlamasının sonucunda otobüste bulunan 13 asker ve en az 55 kişi yaralandı.
11 Ekim 2017	İzmir	İzmir’de Aliğa semtindeki TÜPRAŞ rafinerisinde gaz sıkışmasına bağlı olarak meydana gelen patlamada 4 işçi hayatını kaybetti ve 2 işçi yaralandı.

Kaynak: Yazarlar tarafından Barindik'e (2018) dayanılarak düzenlenmiştir.

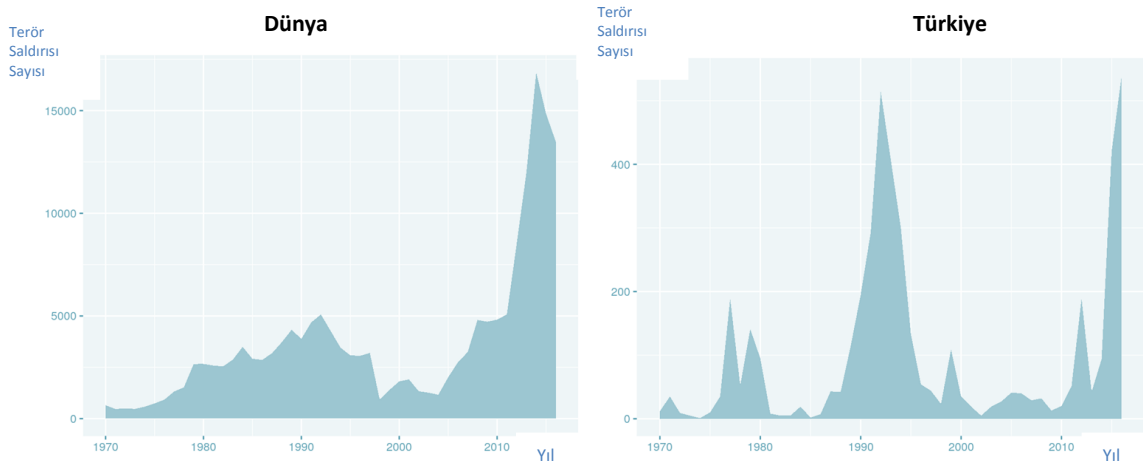
TAK tarafından 2016 yılında Ankara'da askeri birliklerin ve askeri yurtların olduğu yerde önemli bir terör eylemi gerçekleştirildi. İntihar bombacısı patlayıcı yüklü aracı Türk silahlı kuvvetleri otobüsünün yakınında patlatarak 60'dan fazla insanın ölümüne yol açtı. Saldırının sorumluluğunu TAK üstlendi.

Onlara göre “şahinler” Türk makamlarının Kürtlere karşı yürüttükleri politikaya karşı çıkıyor ve Türk Kürdistan'ının Türkiye'den ayrılması gerektiğini ilan ediyorlardı. TAK, İstanbul'da dahil olmak üzere Türkiye'de düzenlenen çok sayıda terör saldırısını sorumluluğunu üstlenmiştir. TAK tarafından gerçekleştirilen önemli saldırılar Tablo 9'da verilmektedir.

Örgüt her ne kadar bazı ülkelerde ayrı terör grubu olarak terörist örgüt listesinde yer alıyor olsa da, Türk makamları PKK'nın TAK ile herhangi bir bağlantısının olduğunu kategorik olarak reddetmesine rağmen, örgütü PKK'nın bir parçası olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla, objektif olarak TAK gurubun Kürtlerle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır ve Türkiye'de durumu daha da istikrarsızlaştırmak ve Kürt ulusal hareketine zarar vermek için kullanılıyor”.

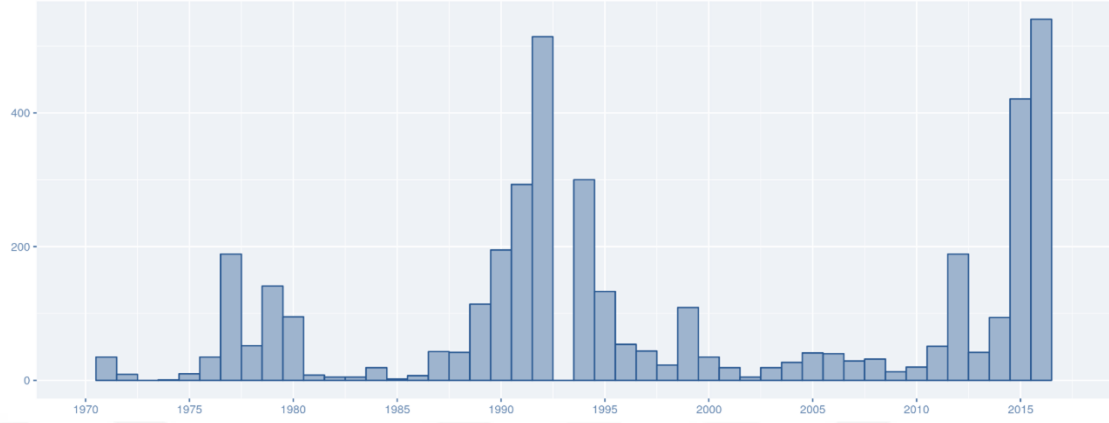
Çeşitli kaynaklara göre, Türkiye'de 1984'ten bu yana devam eden PKK terörü 30 bin ile 50 bin arasında cana mal oldu. Bu süreçte çoğunlukla sivil Kürtler kurban gitmiştir. 3 milyondan fazla Kürt göç etmek zorunda kalmıştır. Toplamda, 1970-2016 yılları arasında tüm Türkiye'de 4,106 terör saldırısı kayda geçmiştir (GTD, 2018). Türkiye'de 90'ların başında terörist saldırılarda artış eğilimi gözlenmiş, ancak 2000'le birlikte bu saldırılar azalmıştır. 2010'dan sonra yukarı yönlü yeni bir trend ortaya çıktı.

Şekil 5: Yıllık Terör Saldırısı Sayısı: Dünya Ve Türkiye (1970-2016).

Kaynak: Yazarlar tarafından GTD'ye (2018) dayanılarak geliştirilmiştir.

Şekil 6: Türkiye’de Yıl Bazında Terör Saldırısı Sayısı (1970-2016).

Kaynak: Yazarlar tarafından GTD’ye (2018) dayanılarak geliştirilmiştir.

1980’lerin sonunda ve 1990’ların başında terörist faaliyetlerdeki artış, etnik terörden kaynaklanan Kürt ayrılıkçılığındaki yükselişle açıklanabilir (Ocal & Yildirim, 2010). Ancak, terör saldırılarında yakın zamanda meydana gelen ve gerçekten önemli ölçüde olan artış 90’ların başındaki seviyeyi çoktan aşmıştır (Lewis, 2016).

Türkiye’de yıl bazında terör saldırılarının histogramına bakıldığında (Şekil 6), Türkiye açısından saldırıların en şiddetli olduğu yılların 1992 ve 2016 yılları olduğu görülmektedir. 2017 yılında Türkiye, uluslararası bir uzman heyetinin Avustralya’da Sydney Üniversitesi, Ekonomi ve Barış Enstitüsünün himayesinde ve desteği ile Global Terörizm Endeksine (GTI) dayanarak yaptıkları değerlendirmeye göre ülkeler arasında terörizm tehdidi seviyesinde 9’uncu sırada yer almaktadır.

Global Terörizm Endeksi ülke sıralaması listesinin ilk 15’i Tablo 10’da gösterilmektedir. Global Terörizm Endeksi tüm dünyada farklı ülkelerdeki terör seviyesini ölçen ve hangi ülkelerin terörizm tehdidiyle karşı karşıya olduğunu ve tehdit seviyesinin ne kadar yüksek olduğunu gösteren entegre bir çalışmadır. GTI, aşağıdaki dört kilit göstereye dayanarak ülkedeki terör tehdidinin seviyesini tahmin eder:

1. Terörist olayı sayısı.
2. Kurban sayısı.
3. Yaralı sayısı.
4. Maddi hasar seviyesi.

Analize dahil edilen 160 ülke arasında Türkiye terör tehdidi seviyesine göre 9’uncu sıradadır, 2017 yılında ilk kez ilk on ülke arasına girmiştir. Ülkedeki terörizm problemi

Türk toplumu için giderek büyüyen bir endişe haline gelmiştir ve terörizm sorununa en yüksek öncelik verilmelidir.

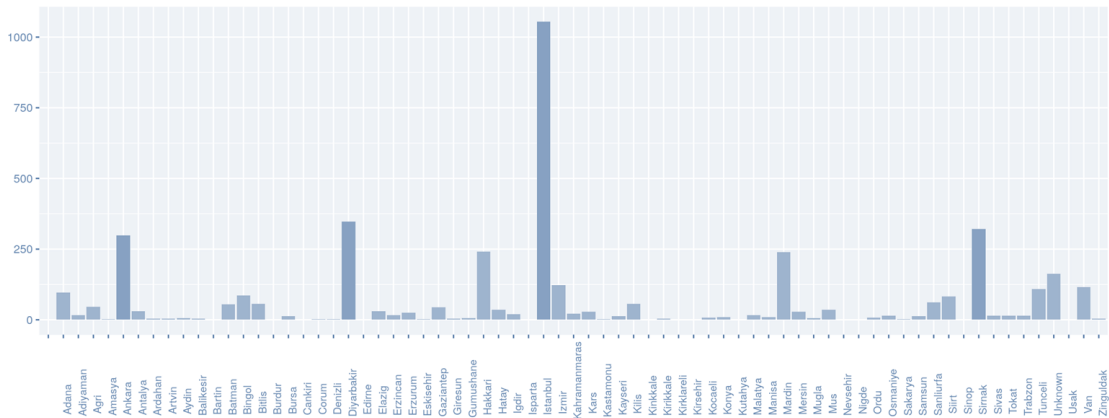
Tablo 10: Global Terörizm Endeksi sıralamasının ilk 15 ülkesi.

Sıra	Ülke	GTI
1	Irak	10
2	Afganistan	9.44
3	Nijerya	9.01
4	Suriye	8.62
5	Pakistan	8.40
6	Yemen	7.88
7	Somali	7.65
8	Hindistan	7.53
9	Türkiye	7.52
10	Lübnan	7.26
11	Mısır	7.17
12	Filipinler	7.13
13	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	6.97
14	Güney Sudan	6.82
15	Kamerun	6.79

Kaynak: Yazarlar tarafından Ekonomi ve Barış Enstitüsü (IEP) verilerine dayanılarak düzenlenmiştir, 2017.

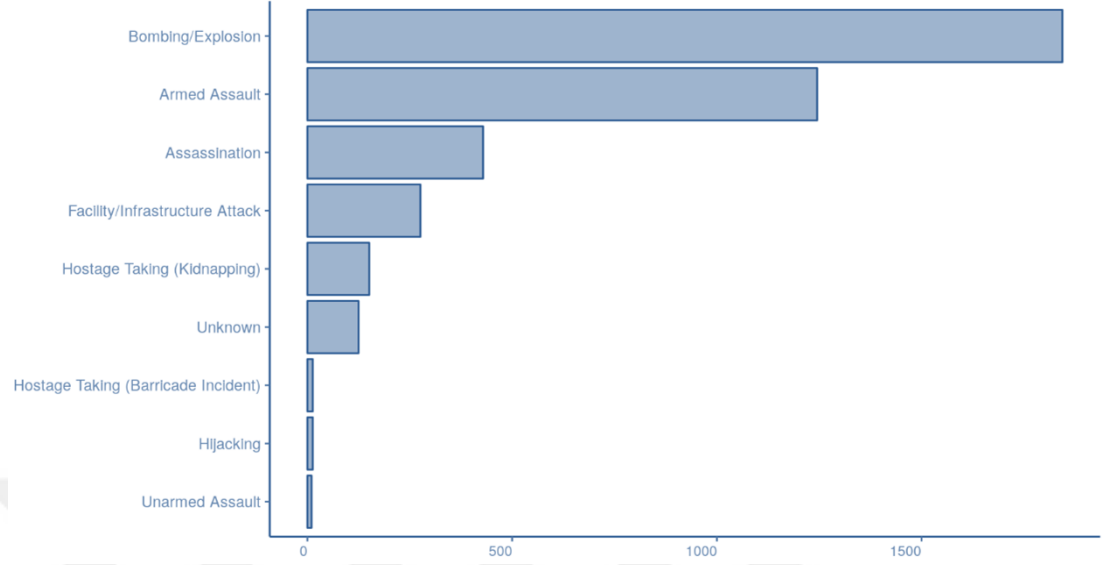
Türkiye’de terör coğrafyası hakkında konuşacak olursak, saldırıların önemli bir bölümü İstanbul’da (%30’dan fazlası), Ankara’da ve Türkiye’nin güneydoğusunda gerçekleşmektedir. OSAC’a göre ülkenin güneydoğusunda (Suriye sınırı) aynı zamanda Diyarbakır, Siirt, Tunceli ve Hakkari’de sürekli terör riski hala mevcuttur(OSAC, 2018).

Şekil 7: Türkiye’de 1970-2016 Döneminde İl Bazında Terör Saldırıların Sayısı.

Kaynak: Yazarlar tarafından GTD’ye (2018) dayanılarak düzenlenmiştir.

Şekil 8: Türkiye’de 1970-2016 Döneminde Saldırı Türü Bazında Terör Saldırıların Sıklığı

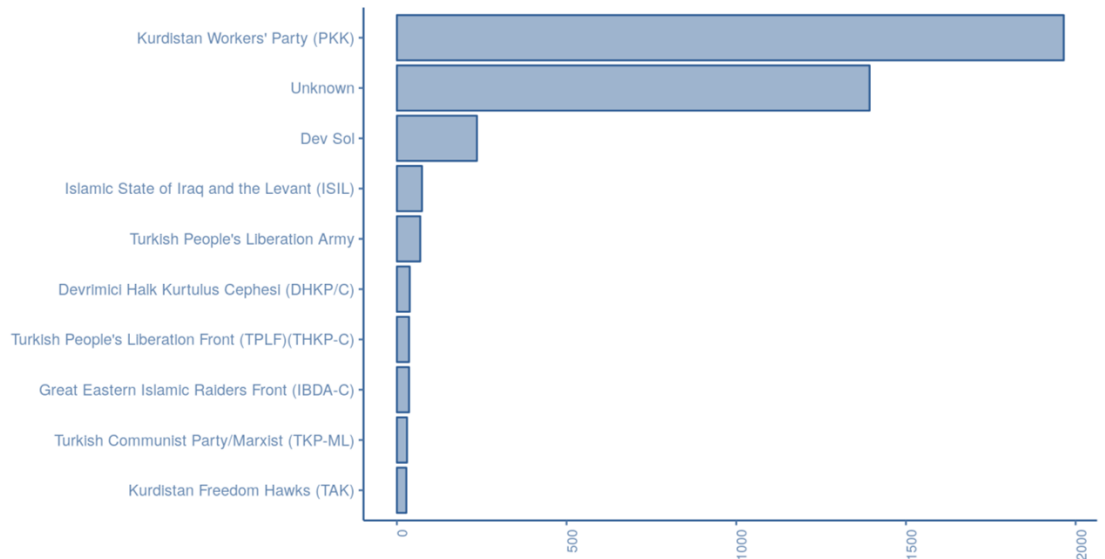

Kaynak: Yazarlar tarafından GTD’ye (2018) dayanılarak düzenlenmiştir.

1970-2016 döneminde Türkiye’de farklı illerdeki terörist saldırı sayısı Şekil 7’de gösterilmektedir.

Türkiye’de 1970 – 2016 döneminde gerçekleştirilen terör faaliyetlerinin türleriyle ilgili olarak, ülkede patlamalardan silahlı soyguna kadar çeşitli tipte saldırılar yaşanmıştır. Ancak, Türkiye’de en sık görülen terör saldırısı tipi bombalamadır. Silahlı saldırı, Türkiye’deki en yaygın terör saldırı tipi sıralamasında ikinci sıradadır. Suikastlar, Tesislere/Altyapıya Saldırıları ve Kaçırma gibi eylemler de Türkiye’de teröristler tarafından sıkça kullanılmaktadır. Kaçırma eylemleri sıklıkla Suriye sınırında meydana gelmektedir. Türkiye’de gerçekleştirilen terör faaliyetlerinin

Şekil 9: Türkiye’de 1970-2016 Döneminde, Örgüt İsmine Göre Terör Saldırıların Sıklığı

Kaynak: Yazarlar tarafından GTD'ye (2018) dayanılarak düzenlenmiştir.

Tablo 11: Türkiye'de 2015-2016'da Örgütün İsmine Göre Terör Saldırısı Sayısındaki Değişiklik.

Örgüt	Saldırı sayısı, 2015	Saldırı sayısı, 2016	Saldırı sayısındaki değişiklik (%)
PKK	334	355	%6,3
Bilinmiyor	62	87	%40,3
İŞİD	12	56	%366,7
DHKP/C	7	4	%-42,9
TAK	1	13	%1200

Kaynak: Yazarlar tarafından GTD'ye (2018) dayanılarak düzenlenmiştir.

türüne göre sıklığı ile ilgili daha detaylı bilgiler Şekil 8'de verilmektedir.

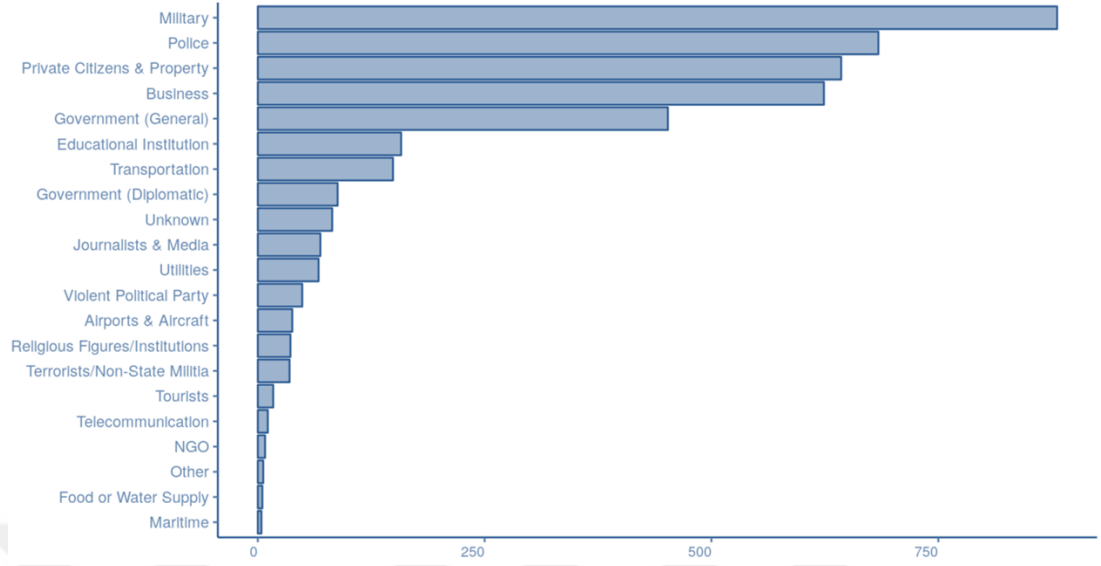
Daha önce belirtildiği üzere, Türkiye'deki terör saldırılarının büyük çoğunluğu Kürt yanlısı radikal PKK ve Dev Sol gibi örgütlerle bağlantılıdır, ancak yakın bir zaman önce, ağırlıklı olarak Suriye topraklarında devam eden savaşa dahil olunmasına tepki olarak, yeni ve tehlikeli bir grup ortaya çıkmıştır. Türkiye'de son birkaç yılda cihatçı terör hızla tırmanmaya başladı. 2016'da PKK tarafından gerçekleştirilen terörist faaliyetlerin sayısı azalmış, ancak İŞİD ve PKK'dan kopan bir grup olan TAK tarafından yapılan saldırılar daha fazla ölümlerle sonuçlanmaktadır. Bu sebeple, 2016 yılında Türkiye'de İŞİD'in faaliyetleri 3.5 kattan fazla artmıştır.

Hedeflerin seçilmesinin yanı sıra (kamu, devlet, polis, askeri, vs.), saldırılar her grubun hırslarını yansıtır ve terör örgütüne göre değişir.

İslami terör örgütleri çoğunlukla kamusal alanlara, turistik yerlere ve belirli IS karşıtı veya Kürt yanlısı gruplara saldırırlar. Terör örgütleri kaçırma ve suikast için özellikle Batılı turistleri hedef almaktadır. Kürtlerin özerklik sorunuyla aynı yönde hareket eden bölücü terör örgütleri – son 12 ayda çok daha fazla sayıda saldırı gerçekleştirmiş olan – terör saldırılarının küresel çapta geleneksel hedefleri olan polis, asker, devlet ve yasa egemenliğine odaklanmaya devam etmektedir (Aon Risk Solutions, 2016). Türkiye'de teröristlerin en sık saldırdıkları hedef askeriyedir; 1970-2016 döneminde 900'den fazla saldırının hedefi olmuştur. Bunun yanı sıra polis, özel sektör ve işletmeler de Türkiye'de teröristlerin popüler hedefleridir. Türkiye'de hedef tipine göre terörist saldırıların sıklığı hakkında daha fazla bilgi Şekil 10'da verilmektedir.

Türkiye, 1970'den buyana teröre 40,000'den fazla kurban vermiştir (White, 2011). Türkiye'nin yakın tarihinde terörden kaynaklanan en fazla ölüm 2016 yılında kaydedilmiştir. Bu artışın başlıca sebebi, son yıllarda terörist örgütler arasında kanlı savaş yöntemlerinin popüler hale gelmesidir (Gilsinan, 2016). Şekil 11'de Türkiye'de son yıllarda meydana gelen terör saldırılarındaki ölüm oranı dinamikleri ve yıllık

Şekil 10: Türkiye’de 1970-2016 Döneminde, Hedef Tipine Göre Terör Saldırıların Sıklığı

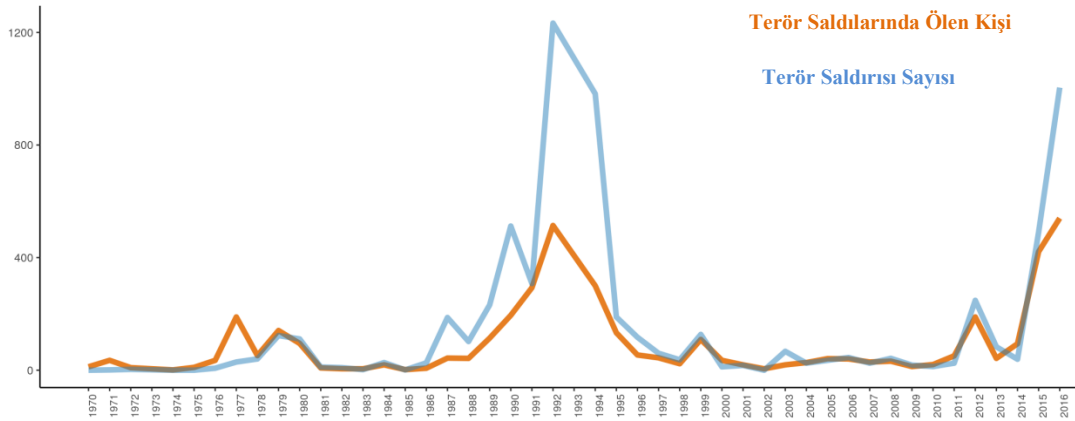

Kaynak: Yazarlar tarafından GTD’ye (2018) dayanılarak düzenlenmiştir.

gerçekleştirilen saldırı sayısı ile ilişkisi gösterilmektedir. Terör saldırılarının belirli bir kritik seviyenin altında olduğu durumlarda (yılıda 450 saldırıya kadar), kurban sayısı ile saldırı sayısının büyük ölçüde aynı olduğu ve aralarında kuvvetli bir bağlantının olduğu dikkate alınmalıdır. Ancak, terörist faaliyetlerin çok yüksek sayıda olduğu yıllara gelince, kurban sayısı dramatik bir biçimde artmakta ve terör faaliyetlerinin sayısını kat be kat aşmaktadır.

Buna ilaveten, farklı terör grupları değişik mücadele yöntemlerini tercih ettiklerinden kurban sayısı belirli bir dönemde hangi örgütün aktif olduğuna bağlıdır.

Şekil 11: Türkiye’de 1970-2016 Döneminde Gerçekleşen Terör Saldırısı Sayısı Ve Terör Saldırılarında Ölen Kişiler.

Kaynak: Yazarlar tarafından GTD’ye (2018) dayanılarak düzenlenmiştir.

935 kişinin ölümüne yol açan Kürdistan İşçi Partisi (PKK), en kanlı terör örgütleri listesinin başında gelmektedir. Listede ikinci sıradaki örgüt IŞİD'dir. IŞİD'in Türkiye'de sadece 2015 yılında kendini hissettiren faaliyetlerde bulunmaya başlamış olmasına rağmen, düzenledikleri saldırılarda bugüne değin yaklaşık 400 kurban verilmiştir. Terör örgütünün bu denli hızlı büyümesi yine radikal İslamcı grupların ülke için giderek daha büyük tehlike oluşturduğunu kanıtlamaktadır. Türkiye'nin 2016 yılında ölüm oranında rekor sayıya ulaşması gerçeği, ülkedeki terörizm sorununun bu konuda ayrı ve kapsamlı bir tahkikat yapılmasını gerekli kıldığını ortaya koymaktadır.

2.2. Türkiye'nin Ekonomisi

Son birkaç on yıllık dönemde, istikrarlı bir büyüme sergileyen Türkiye ekonomisi yoğun bir biçimde gelişmekte ve kalkınmaktadır. İyi tasarlanmış bir makroekonomik strateji, ilişkili mali politika ve önemli yapısal reformlar, bir taraftan ülkeyi bölgenin en fazla Doğrudan Yabancı Yatırım (FDI) alan ülkelerinden biri haline dönüştürürken, diğer taraftan Türk ekonomisinin küreselleşen dünyaya entegre olmasını yönlendirmekte ve bu yönde ilerlemesini sağlamaktadır.

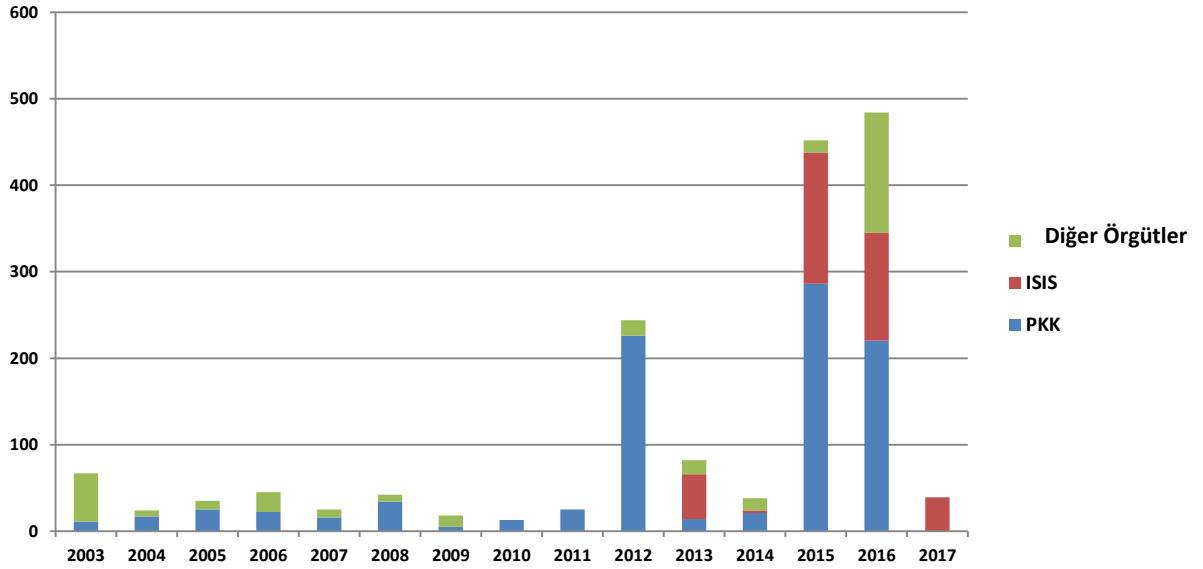
Türk hükümeti tarafından gerçekleştirilen reformlar özel sektörün ekonomideki konumunu artırıp, finansal sektörün etkinliğini ve esnekliğini kuvvetlendirirken, aynı zamanda kamu finansal sistemi için de daha sağlam bir zemin oluşturdu. Reformlar ülkenin makroekonomik temelini güçlendirirken, 2003 ile 2016 arasında GSYİH yıllık olarak reel bazda % 5.6 oranında büyümesini sağladı (OECD, 2017).

2.2.1. Türkiye Ekonomisine Genel Bakış

Uzun bir süre boyunca tarım sektörü Türk ekonomisinin sektörel kompozisyonunun en belirgin özelliği olma konumunu korudu; ürünlerin ağırlıklı olarak ithal ürünlerle ikame edilmesi nedeniyle sanayi sektörü yeterince gelişemedi ve rekabet gücünden yoksun kaldı.

1930'larda merkezi planlamanın önemli unsurları ülkenin yönetim sisteminin temel özellikleri olarak belirgin bir şekilde ortaya çıkıyordu; kamu iktisadi teşebbüsleri ise Türk ekonomisinde önemli bir rol oynamakta idi. İthalat ağırlıklı olarak yurtdışından alınan krediler ve borçlanma, geçici olarak yurtdışında çalışan Türk vatandaşlarının ülkeye gönderdiği paralar ve turizm gelirleri vasıtasıyla finanse edilirken, uluslararası ticaretin GSYİH'a oranı göreceli olarak düşüktü. İhracat ise sınırlı kalmıştı ve ağırlıklı olarak tarımsal ürünler ve madenlerden oluşmaktaydı.

Şekil 12: 1970-2016 Yılları Arasında Türkiye’de Gerçekleştirilen Terör Saldırıların Ve Terör Faaliyetleri Neticesinde Öldürülen Kişilerin Sayısı.

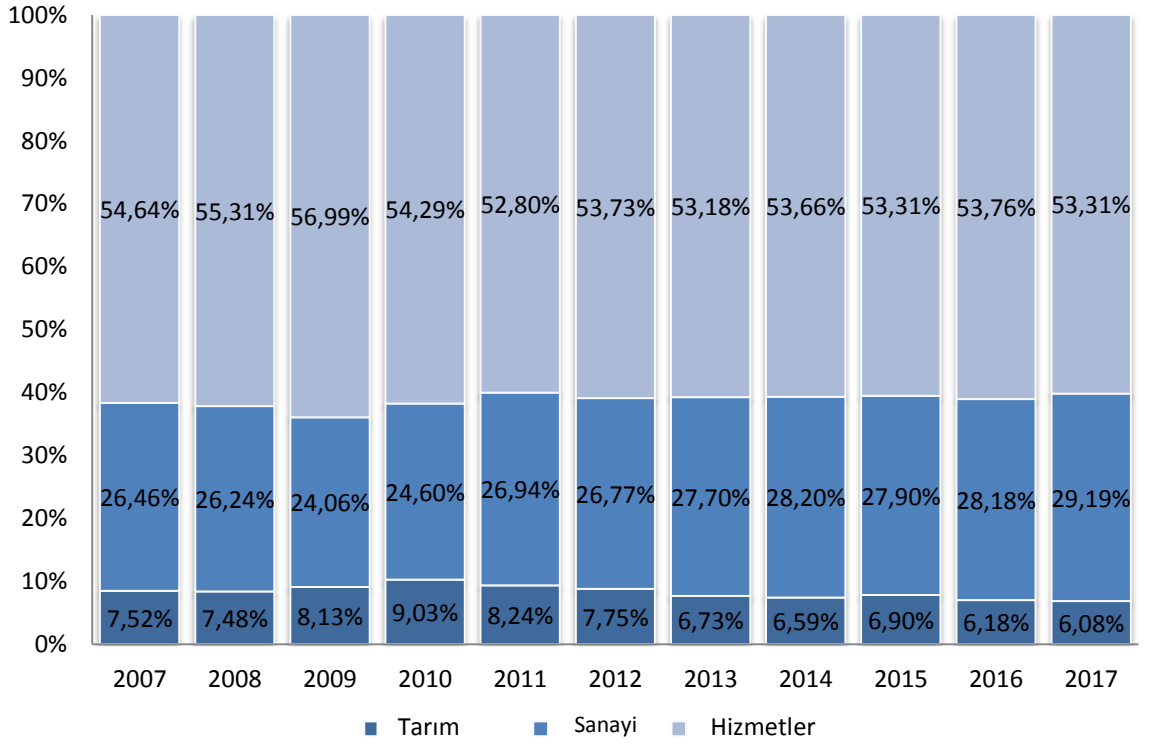

Kaynak: GTD (Küresel Terörizm Veri tabanı) kaynaklarına dayalı olarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir (2018).

Turgut Özal’ın görev yaptığı süre zarfında çok sayıda ekonomik reform devreye sokuldu. Bu reformların neticesinde, ulusal ekonomide, 1980’lerin ilk yarısından başlayarak radikal değişimler gerçekleşti. Türk ekonomisi küresel ekonomiye daha fazla entegre oldu; bölgedeki komşu ülkelerle etkileşimi 1990’lardan itibaren önemli ölçüde arttı. Daha önceki dönemlerde hâkim sektör olarak tarım sektörü belirgin bir şekilde ortaya çıkarken önemli ölçüde bir dönüşüm gerçekleştirildi; başta bankacılık, iletişim, ilaç, tıp ve turizm olmak üzere hizmetler sektörüyle birlikte büyük ölçekli kuruluşlar ve sektörler oluşturuldu. Bu dönüşüm, 1975 yılında 46 milyar \$ olan GSYH’nin 2008 yılında 742 milyar \$’a çıkmasında yardımcı olurken, dünyanın en büyük ekonomileri listesinde Türkiye’nin 18. sıraya yerleşmesini de sağladı. Bununla birlikte, 2008-2009 yıllarında yaşanan küresel finansal ve ekonomik kriz ve 2016 yılında siyasi durumların bozulması ve siyasi çekişmelerin şiddetlenmesi Türkiye’nin ekonomik performansını olumsuz etkiledi.

Ülkede çeşitli madenlerin (bakır, tungsten, krom cevheri, mermer, borat ve kömür gibi) yoğun ve zengin bir şekilde bulunmasına karşın madencilik ve maden işleme sektörlerinin gelişme düzeyleri yetersiz kalmıştır. En dinamik gelişen sektörler kimya ve otomotiv sektörleridir, bununla birlikte hizmet sektörü Türk ekonomisinin belkemiği olma özelliğini sürdürmektedir. Türkiye’de turizm sektörünün aylık geliri 1990 ile 2018 yılları arasında ortalama olarak 1253 milyon \$ seviyesinde seyretmiş ve

Şekil 13: 2007 İle 2017 Yılları Arasında Türkiye’de Ekonomik Sektörlerin GSYİH’deki Payları

Source: Statista verilerine dayalı olarak yazarlar tarafından geliştirilmiştir (2019).

gerçekleşen 4947 milyon dolar aylık gelir rakamıyla tarihsel olarak maksimum düzeye Ağustos 2014’de ulaşmıştır (Ekonomik Göstergeler,2018). 2018 yılında, ülkenin turizmden sağladığı gelir 29,5 milyar \$’a ulaşmıştır (CEIC, 2019). Şu an itibariyle ülkenin GSYİH’nin yarısından fazlası hizmet sektöründen sağlanmakta, bu sektörü GSYİH’nin %25-30’unu sağlamakta olan sanayi sektörü izlemekte ve geriye kalan tarım sektörü hasılasından oluşmaktadır. Şekil 13’de, 2007-2017 yılları arasında ekonomik sektörlerin Türkiye GSYİH’deki payları gösterilmektedir. Geçtiğimiz yıllarda, tarım sektörünün Türkiye GSYİH’na olan katkısı cüzi düzeylerde kalmıştır, ayrıca sürekli olarak azalmakta, eş zamanlı olarak ise sanayi sektörünün payı artmaktadır. Bu arada turizm sektörünün payı % 50’yi çok az aşan katkısıyla hemen hemen aynı düzeyde seyretmektedir.

2017 yılında tarım sektörünün Türk ekonomisine olan katkısı GSYİH’nin % 6.08’ne ulaşırken, buna karşılık endüstriyel üretim ve hizmet sektörlerinin katkısı sırasıyla % 29.19 ve % 53.31 olarak kaydedilmiştir (Statista, 2019).

2.2.2. İhracat ve İthalat

Türkiye dünya ticaret sisteminde giderek daha planlı bir şekilde yer almaya başlamış ve bu yaklaşımın ülkenin yerel ve uluslararası ekonomi politikasında çok önemli

bir etkisi bulunmaktadır. Şekil 14’de 2004 ile 2017 yılları arasında Türkiye’nin ihracat ve ithalatlarının dinamikleri görülmektedir.

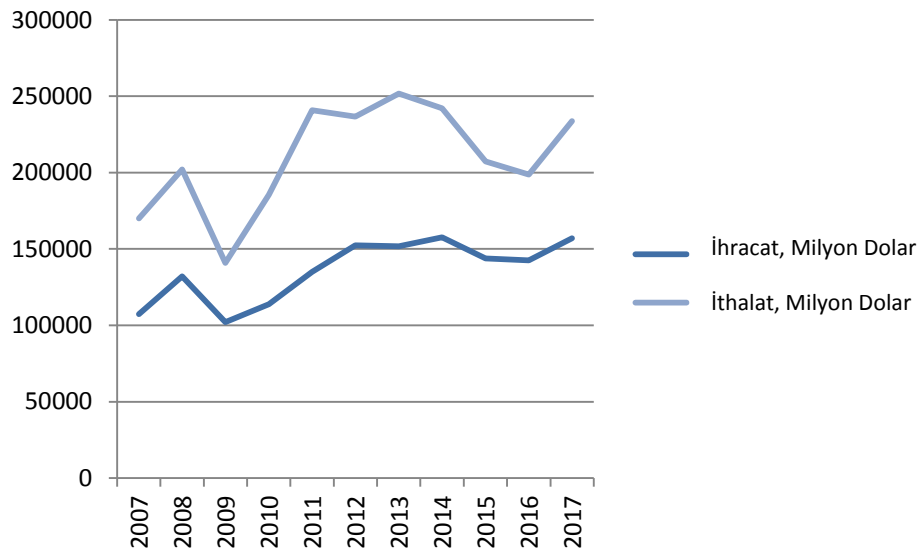
Aşağıdaki Şekil 14’te de açık bir şekilde görüldüğü üzere, Türk ekonomisinin ithalatı, ihracatından her zaman daha yüksek olmuştur. Türk ihracat ürünlerinin ortalama olarak yıllık % 5.2 oranında artış kaydetmiş olduğu ve 2017 yılında ise ihracat ürünlerinde hemen hemen 1.5 misli artış sağlanmış olduğu gerçeklerine rağmen son on yıllık süre zarfında Türkiye’nin ticari dengesi önemli ölçüde açık vermiştir. İhracat artışına hemen hemen benzer dinamikleri olan ithalat –son on yıllık dönemde ithalat hacminde 1.4 kat büyümeye gerçekleşmiştir- aynı şekilde eşlik etmiştir.

Kalkınmakta olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi ihracat Türkiye ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. İhracat – GSYİH oranı 2017 yılında % 17.4 seviyesine ulaştı. Karşılaştırma yapılması bakımından, ABD’de bu parametre aynı zaman diliminde sadece % 7.7 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’nin 1975 yılında % 13 oranında olan Ticaret(Dış Ticaret)-GSYİH oranı 2008 yılındaki % 45 oranıyla tarihteki en yüksek seviyesinde ulaşmıştır. Türkiye’de ihracat hacmi katlanarak büyümüş ve yapısı giderek daha fazla çeşitlenmiştir. 1980 yılında toplam mal ihraçlarındaki üretim payı % 27 gibi oldukça düşük bir orandayken, bu oran 2008 yılında % 81’e yükselmiştir.

Bugünkü durum itibarıyla Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri, BDT ülkelerinin büyük çoğunluğu, ABD, bazı Arap ülkeleri, vb. için asli ticaret ve ekonomik ortağı

Şekil 14: Türkiye’nin İhracat ve İthalat hacimleri, 2007 - 2017.

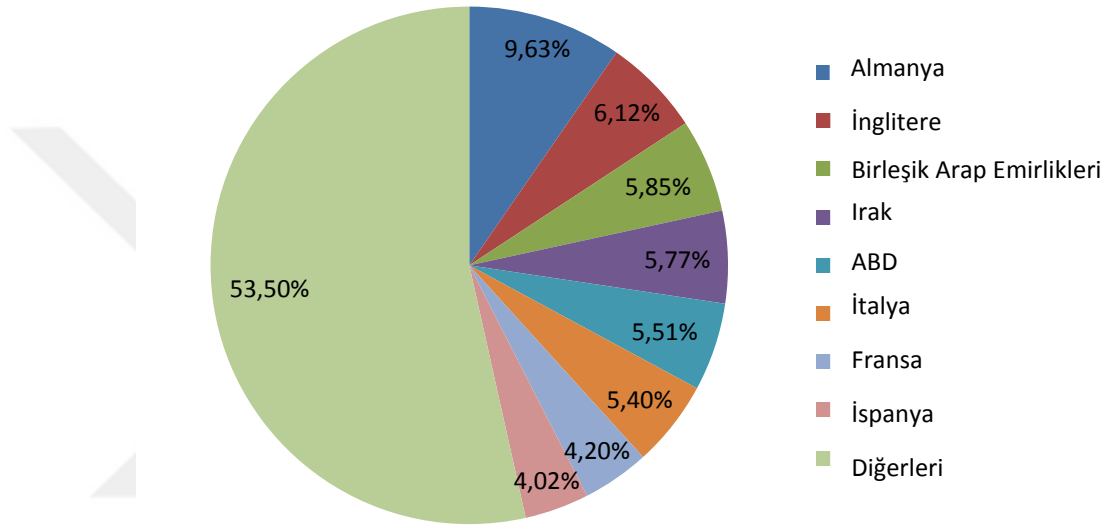

Kaynak: WITS verilerine dayalı olarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir (2019).

konumundadır. Şekil 15 ve 16’da Türkiye’nin 2017 yılındaki ithalat ve ihracat yapısı görülmektedir.

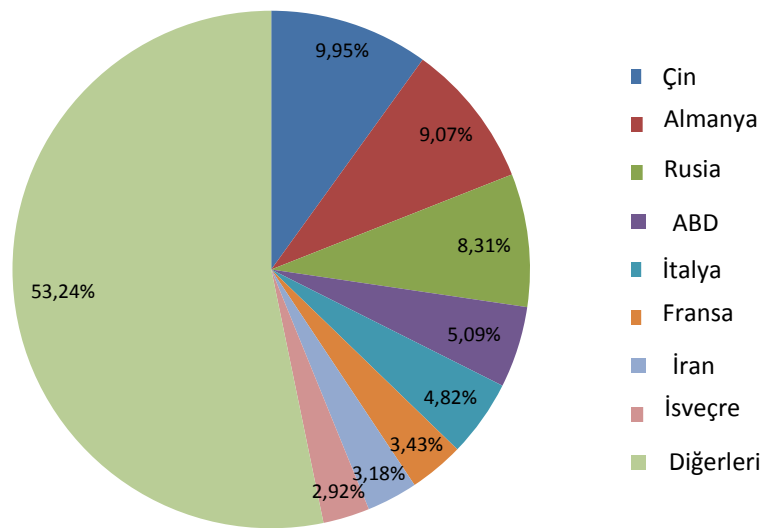
2017 yılına ilişkin verilere göre Türkiye’nin başlıca ihracat ortakları Avrupa ülkeleri idi. Türkiye’nin en büyük ihracat kapasitesi, ihracat içindeki payları sırasıyla % 6 ve 10’luk olan Birleşik Krallık ve Almanya’ya yönlendirilmiştir. Diğer taraftan ithalat yapılan başlıca ülkeler ise Çin, Almanya ve Rusya Federasyonu olmuştur.

Şekil 15: Türkiye’nin İhracat Ortakları, 2017.

Kaynak: WITS verilerine dayanarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir (2019).

Şekil 16: Türkiye’nin İthalat Ortakları, 2017.

Kaynak: WITS verilerine dayanarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir (2019).

Genel olarak ifade etmek gerekirse, geçtiğimiz yıllarda Türkiye'nin en önde gelen ticari ortaklarının Almanya, Rusya, Çin, İtalya ve Birleşik Devletler olduğu hususu göz önünde bulundurulmalıdır.

Almanya ile Türkiye arasındaki iki yönlü ticaret hacmi 2017 yılında 36.4 milyar \$'a ulaşmıştır. Diğer taraftan, bu iki yönlü ticarete Türkiye'nin ticaret açığı yaklaşık olarak 6.18 milyar \$ olarak gerçekleşti. Türkiye, Almanya'ya giyim eşyası, inşaat ekipmanı, tekstil ürünleri, meyve ve sebze, motor piston sistemleri, soğutma ekipmanları, vb. ürünler ihraç etmektedir. Buna karşılık, Almanya'dan Türkiye'ye yapılan ithalat kalemleri arasında otomobil, dokuma ürünler, gaz, tıbbi ürünler ve elektrikli ekipmanlar, polimerler ve vb. kalemler bulunmaktadır. Hâlihazır durum itibariyle, Almanya ayrıca Türk inşaat firmaları bakımından önemli bir pazardır.

Türkiye'nin ikinci en önemli ticari ortağı Rusya'dır. 2008 yılında, Rusya- Türkiye ticareti tüm yıllar bakımından rekor olarak nitelendirilebilecek en yüksek hacme neredeyse 38 Milyar \$'a- ulaştı. 2017 yılında karşılıklı ticaret 22.3 Milyar \$ olarak gerçekleşti. Türkiye'nin Rusya'dan ithal ettiği başlıca kalemler petrol ve enerji ürünlerinden (%62'nin üzerinde) oluşmaktadır. Hemen ardından gelen diğer önemli kalemler ise metal ürünler (% 28.1), kimyasal ürünler (% 4), ahşap, kağıt hamuru ve kağıt ürünleri (%2.4) ve tarım ürünleridir (% 1.6). Türkiye, Rus gazını Karadeniz'in altından döşenen bir boru üzerinden almaktadır. Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracattaki en ağırlıklı ürün kalemleri ise tekstil ürünleri, arabalar ve araçlar, kimyasal ürünler ve gıda ürünleridir. Son yıllarda, Türk şirketlerinin Rusya'daki çeşitli tesislerin inşaat faaliyetlerine katılımı da yoğunlaşmıştır. Sayıları 150'yi aşan Türk inşaat şirketi halen Rusya'da çalışmaktadır. 1980'li yılların sonlarından itibaren Türk şirketleri tarafından Rusya'da 800'den fazla bina inşa edildi.

Türkiye'nin üçüncü önemli ticari ortağı Çin'dir. Günümüz itibariyle Türkiye'de faaliyet gösteren, 500 Milyon \$ fazla olan sermayesi yaklaşık olarak 450 Çin şirketi mevcuttur.

Türkiye ve geleneksel olarak Türkiye'nin başlıca yabancı ortağı olan Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler hakkında konuşmak gerekirse, her şeyden önce ilk etapta, bugüne kadar sağlam bir hukuki zemine ve çok sayıda iki taraflı kurulların ve platformların mevcudiyetine rağmen, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin ağırlıklı olarak askeri ve teknik işbirliği ve güvenlik üzerine kurulduğu hususunu açıkça ortaya koymalıyız.

Tablo 12: Türkiye'nin Başlıca İhracat ve İthalat Ürünleri, 2017.

Sıralama	İhracat Ürün	Değer (milyar ABD \$)	Pay (%)	Sıralama	İthalat Ürün	Değer (milyar ABD \$)	Pay (%)
1	Arabalar	13,2	8,41%	1	Altın	17,1	7,31%
2	Altın	6,96	4,43%	2	Rafine Petrol	9,8	4,19%
3	Kamyonetler	5,04	3,21%	3	Arabalar	8,78	3,76%
4	Araç Parçaları	4,64	2,96%	4	Araç Parçaları	6,34	2,71%
5	Mücevherat	3,39	2,16%	5	Hurda Demiri	5,84	2,50%

Kaynak: OECD verilerine dayanmak suretiyle yazarlar tarafından düzenlenmiştir (2019).

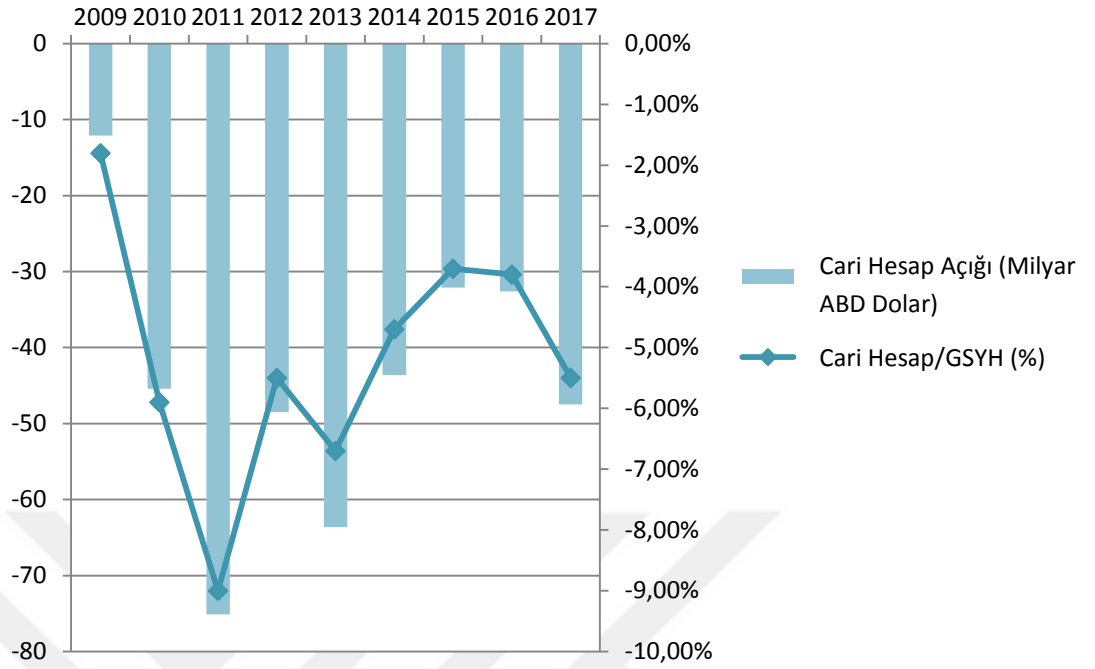
Son yıllarda, Türkiye'nin başta İsviçre, Birleşik Arap Emirlikleri ve İran olmak üzere başka ülkelerle ticaret ve ekonomik işbirliğinde artış olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye'nin başlıca ihracat ve ithalat ürünleri Tablo 12'de gösterilmektedir. Türkiye'den yapılan ihracatın en önemli ihracat kalemleri arasında arabalar ve araçlar, altın ve mücevherat bulunmaktadır. Türkiye'ye yapılan ithalat kalemleri içinde en ağırlıklı kalemler ise altın, rafine petrol, arabalar ve araçlar ve hurda demirdir. Çin şirketleri ağırlıklı olarak madencilik ve enerji sektörlerinde, telekomünikasyon ve yüksek hızlı tren demiryollarının inşaatı alanlarında faaliyet göstermektedir.

Türkiye'nin önemli bir ticari ortağı da İtalya'dır; iki ülkenin ekonomik ilişkileri esasen kapsamlı bir hukuki ve siyasi çerçeve üzerine kurulmuştur. Türkiye'nin, İtalya'ya yaptığı ihracat ağırlıklı olarak inşaat ekipmanları, tekstil ürünleri, kumaşlar, giyim eşyaları, sebze ve meyveler, elektrikli cihazlardan, vb. kalemlerden oluşmaktadır.

Türkiye'nin İtalya'dan ithal ettiği en önemli kalemler arasında makine ve ekipmanlar, demir –çelik ve yol makineleri bulunmaktadır. Geçtiğimiz on yıllık dönemler zarfında Türkiye'de cari hesap fazlası sadece 2001 yılında görülmüştür. Cari hesap açığı ve cari hesap açığı ile GSYİH oranları Şekil 17'de gösterilmektedir. Cari hesap açığının, GSYİH'nin %9'erişerek ulaşarak tarihi zirvesine (75.01milyar ABD \$) çıktığı 2011 yılında aşırı derecede artmış olduğu görülmektedir.

Bu dengesizlik üretim sektörünün ve ihracatın yapısından kaynaklanmaktadır.

Şekil 17: Türkiye'nin 2009-2017 Yılları Arasındaki Cari İşlemler Dengesi

Kaynak: OECD (2019) and FRED (2019) verilerine dayalı olarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Türkiye'ye ithal edilen ürünlerin büyük bir bölümü yeniden ihrac edilmektedir, bu nedenle ithalat ve ihracatın dinamikleri yukarıda görüldüğü (Şekil 13) hemen hemen benzer yönde gerçekleşmekte ve hareket etmektedir. Bunun yanı sıra, ülkenin ticari dengesindeki bozulma gelişmekte olan ekonomilere özgü olduğu şekilde büyük ölçüde Türkiye'nin enerji ithalatı talebine bağlıdır. Bu dengesizlik, özellikle enerji fiyatlarında artış olduğu zamanlar belirgin hale gelmektedir.

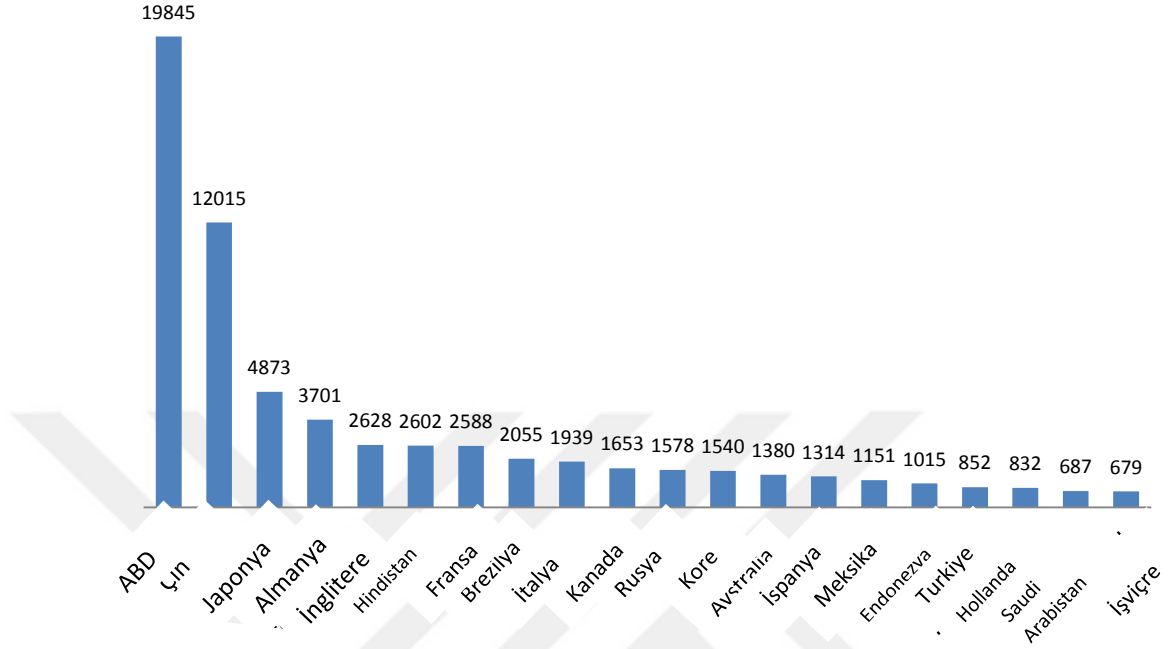
Bununla birlikte, Türk analistleri, özellikle başta ihracat sevkiyatları olmak üzere dış ticaret hacminin 2002 yılından sonra kayda değer bir şekilde artış kaydettiği hususuna dikkat çekmektedir. 2002- 2008 yılları arasında Türk ihracatındaki büyüme oranı % 300'ü aşmıştır, oysa daha uzun bir dönemi kapsayan 1991-2002 yılları arasında bu artış oranı % 200'den daha düşük bir seviyede gerçekleşmişti.

Türkiye Cumhuriyeti, dış ekonomik politikasının başarılı bir şekilde ve ustalıkla gerçekleştirilmesi nedeniyle son yıllarda ekonomik kalkınmasında çok önemli ve büyük sonuçlara ulaşmayı başarmıştır. Aynı zamanda, üretilen ürünlerin rekabet gücü seviyesi ve ülkedeki rekabetçi ortam, Türkiye'nin başarılı ve tatminkâr ekonomik sonuçlara ulaşmak için çok gayret sarf etmekte olduğunun en temel ekonomik göstergeleridir.

2.2.3. Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla ve Ekonomik Büyüme

Hâlihazır durum itibarıyla Türkiye dünyadaki en hızlı büyüyen ülkelerden biridir. Ülkenin makroekonomik temellerinin güçlenmesi ülke ekonomisinin, olumsuz

Şekil 18: Ülkeler İtibariyle GSYİH Sıralaması, 2017 (Milyar ABD \$ Olarak)

Kaynak: OEC (2019) ve FRED(2019 verilerine dayalı olarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir etki yaratan kriz ve sarsıntılara rağmen, 2003 ila 2017 yılları arasında reel Gayrisafi Yurtiçi Hasılasının % 6.4 oranında bir yıllık ortalama büyüme gerçekleştirmesini mümkün hale getirmiştir.

Son yıllarda, Türkiye ekonomisi, GSYİH dikkate alındığında, dünyanın en büyük yirmi ekonomisi arasında yer almakta, ekonomik göstergeleri bakımından en yüksek değerlere ulaştığı zaman 15. sıraya kadar yükselmektedir. Bu itibarla, 2010 yılında IMF verilerine göre Türkiye, dünyada GSYİH sıralamasında 735.5 milyar \$ gayrisafi yurtiçi hasılasıyla 18. sırada idi. 2013 yılında ise IMF tahminlerine göre Türkiye, bu kez 821.7 milyar \$ GSYİH ile sıralamada 17.liğe yükselmiştir. TÜİK verilerine göre 2017 yılının birinci ve ikinci üç aylık dönemlerinde Türk ekonomisi % 5.4 oranında büyüme gösterirken, üçüncü üç aylık dönemde büyüme % 11.3 ve dördüncü üç aylık dönemde ise % 7.3 olarak gerçekleşmiştir. Bu yılın sonunda Türkiye'nin yüzde 7.4 oranında hesaplanan GSYİH artışı ülkenin listede aynı sırada kalmasını sağlamıştır. Ülkeler itibariyle 2017 yılı GSYİH sıralaması Şekil 18'de gösterilmektedir.

Türkiye ekonomisinin önemli ekonomik göstergeleri Tablo 13'te görülmektedir. Bu tablo, Türkiye'nin sabit ABD \$ üzerinden hesaplanan reel GSYİH'nin geçtiğimiz yıllar boyunca artış kaydettiğini ve büyüdüğünü göstermektedir. Bununla birlikte,

GSYİH'nin artış oranı yıllar itibariyle farklılıklar göstermektedir. Diğer taraftan, ülkenin nominal GSYİH'ında ise 2017 yılı da dahil olmak üzere geçtiğimiz yıllarda birkaç kez düşüş kaydedilmiştir.

Türkiye'nin son 15 yıllık süre zarfındaki etkileyici ekonomik başarı ve kazanımları uzmanların ve uluslararası kuruluşların Türkiye'nin gelecek dönemlerdeki ekonomik performansı hakkında güven dolu tahminler yapmalarına yol açmıştır. Örneğin, OECD'ye göre, Türkiye, 2015-2025 arasındaki on yıllık dönemde, yıllık

Tablo 13: 2003-2017 Yılları Arasındaki Dönem İçin Türkiye'nin GSYİH Dinamikleri

	GSYİH (milyar ABD \$)	Reel GSYİH (milyar TRY)	Reel GSYİH Büyüme (%)	GSYİH kişi başına PPP (sabit ABD 2005) \$,	GSYİH kişi başına büyüme	Reel GSYİH kişi başına (TRY)	Reel GSYİH kişi başına büyüme
2003	311,8	715	5,6%	14021	4,1%	10768	-
2004	404,8	784	9,6%	15161	8,1%	11668	8,4%
2005	501,4	856	9,0%	16309	7,6%	12586	7,9%
2006	552,5	915	7,1%	17251	5,8%	13288	5,6%
2007	675,8	961	5,0%	17901	3,8%	13782	3,7%
2008	764,3	1048	9,0%	17837	-0,4%	14846	7,7%
2009	644,5	999	-4,7%	16783	-5,9%	13968	-5,9%
2010	771,9	1084	8,5%	17959	7,0%	14939	7,0%
2011	832,5	1204	11,1%	19661	9,5%	16332	9,3%
2012	874	1262	4,8%	20282	3,2%	16890	3,4%
2013	950,6	1369	8,5%	21651	6,7%	18101	7,2%
2014	934,2	1440	5,2%	22402	3,5%	18782	3,8%
2015	859,8	1528	6,1%	23388	4,4%	19665	4,7%
2016	863,7	1577	3,2%	23756	1,6%	20028	1,8%
2017	851,1	1694	7,4%	25129	5,8%	21225	6,0%

Kaynak: OEC (2019) verilerine dayalı olarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir

ortalama % 4.9 büyüme oranıyla (OECD, 2018), OECD katılımcı ülkeleri arasındaki en hızlı büyüyen ekonomilerden biri olacaktır.

Bu performans siyasi uyarı ve canlandırma politikası ve dinamik çeşitlendirmesi başarılı bir şekilde yapılmış, ancak bölümlendirilmiş iş kolları ve sektörler tarafından yönlendirilmekte ve yönetilmektedir (OECD, 2019). Türkiye ekonomisi aynı zamanda devlet önlemleri, yüksek ölçekli yatırımlar, ihracat hacminin artışı ve trendin tersine dönerek özel tüketimin azalması suretiyle de finanse edilmektedir. Diğer taraftan, ülkenin bu konudaki yumuşak karnı ise açığın fonlanması, uluslararası finansal yatırımcılara yüksek seviye bağımlılık, döviz kurlarındaki değişkenlik ve artan enflasyondur.

Türk ekonomisindeki büyümenin saikleri analiz edildiği zaman, hükümetin mali ve parasal politikası, ihracat hacmindeki büyüme, turizmin gelişmesi ve daha yüksek ölçekli doğrudan yabancı yatırımlar çok sayıda faktör hayati derecede önemli belirleyici faktör olarak tanımlanabilmektedir. Bu faktörlerin her biri aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınıp, değerlendirilmiştir.

2.2.4. Mali Politika

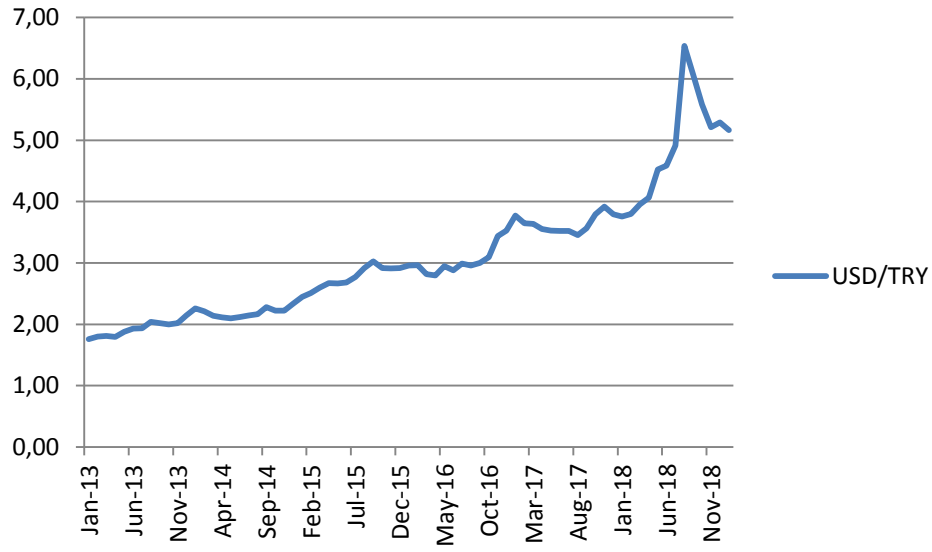
Son birkaç yıl süresince hükümet harcamalarında artış ve vergi indirimleri Türkiye'nin mali politikasının en önemli öğeleri olmuştur. Hükümet harcamalarının artışı ürünlere yönelik talepleri artırmakta ve hizmet sektörünü büyütmektedir. Bu talebe kendini uyarlayan şirketler, üretimlerini artırmakta ve netice olarak GSYİH'de büyümeye yol açmaktadır. Bu faktörlere ilaveten ayrıca vergi indirimleri yatırım getirisini yükseltirken yatırım yapma talebini artırmaktadır (Petersen 2017).

Özellikle dayanıklı tüketim malları söz konusu olduğunda özel sektör tüketiminde önemli bir artış kaydedilmiştir. Bu, Türkiye ekonomisinin üretimi üzerinden alınmakta olan toplam verginin azalması şeklinde olumlu bir etkiyi yansıtmaktadır (Perez, 2017). Örneğin, Türkiye'ye ithal edilen teknoloji ve üretim hatları, hem vergiden hem de gümrük vergisi ve ithal harcından muaf tutulmaktadır. Araştırma& Geliştirme bölümlerinde 50 kişiden fazla personel istihdam eden şirketlere yüksek vergi teşvikleri, vb. sağlanmaktadır. Günümüz itibarıyla Türkiye dünyanın en iyi iş ortamı sıralamasında 59.sıraya yükselmiştir.

2.2.5. Parasal Politika

Son yıllarda, Türkiye devlet kredi sübvansiyonlarını ve kredi garantilerini aktif bir şekilde teşvik etmektedir. Devletin sağladığı kredi desteği mallar için talebi

Şekil 19: 2013-2018 Yılları Arasındaki Dönemde ABD Doları (\$) Türk Lirası(TRY) Döviz Kurları

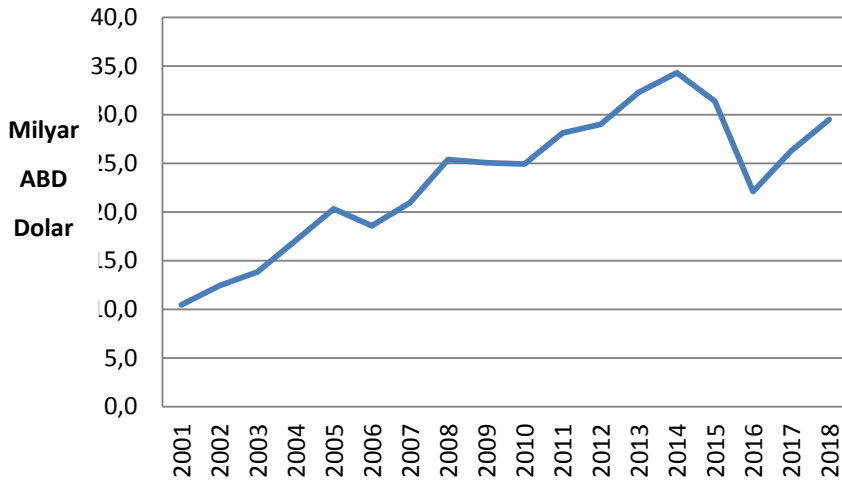
Kaynak: OEC (2019) verilerine dayalı olarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir. Tetiklerken, hizmetlere yönelik talebi daha da fazla canlandırmaktadır (Petersen, 2017). Kredi Garanti Fonunda, kredi talepleri için hükümet “garantör” olmaktadır (Perez, 2017). Türk hükümeti tarafından geçen yıl yürürlüğe konulan bir dizi ekonomik reform 2018 yılında da olumlu sonuçlar vermeye devam edecektir. Dayanıklı tüketim malları ve gayrimenkul alanlarında daha düşük vergi uygulamaları harcamalar üzerinde olumlu bir etki yarattı (Deggin, 2018).

2005 yılında yeni Türk Lirası yürürlüğe konularak kullanılmaya başlandı ve akabinde döviz kurlarının devlet tarafından desteklenmesi uygulamasına son verildi. Bu yeni uygulama Türkiye'nin yerel para birimi olan TL'nin son yıllarda güçlü çevreler tarafından yaratılan baskılar nedeniyle devalüe edilmesine neden oldu. Örneğin, 2013-2017 yılları arasında Türk Lirası iki kez değer kaybetti. Bu nedenle, 2013 Ocak ayında 1 ABD \$'ı karşılığı 1.76 iken, 2017 Kasım ayında 1 ABD \$'ı 3.29 TL seviyesine yükseldi. Şu an itibarıyla, Türk Lirası en düşük değerine 1 ABD \$'ın 6.54 TL değerine ulaştığı Ağustos 2018'de geriledi (Şekil 19). Yerel para biriminin bu denli zayıflaması Türk ürünlerini yabancılar için daha ucuzlaştırmakta ve Türkiye'nin ihracat hacmi artmakta ve ülkenin ekonomik büyümesi hızlanmaktadır (Petersen, 2017).

2.2.6. Turizm

Günümüzde turizm, Türkiye'nin en önemli gelir kaynaklarından birisidir.

Şekil 20: 2001-2018 Yılları Arasında Kalan Dönemde Türkiye'nin Turizm Gelirleri

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir (2019).

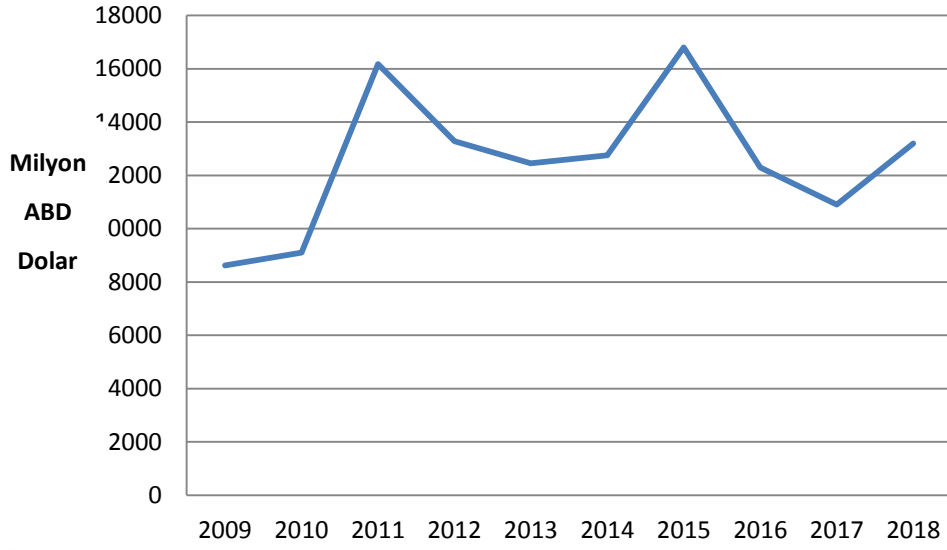
Yıllık turizm hacminde sürekli ve istikrarlı bir artışla birlikte, Türkiye uluslararası ölçekte eşi benzeri görülmemiş bir ilgiye mazhar olmakta, bunun neticesinde de turistlerin daha çok ilgisini çekmekte ve Türkiye’de bulunan taşınmazlara yönelik satın alma talebi hızla artmaktadır.

Türkiye’nin turizm gelirleri 2018 yılında, bir önceki yılla karşılaştığında % 12.3 oranında bir artış kaydederek 29.5 milyar \$ seviyesine ulaştı. Türkiye’ye 2018 yılında gelen turist sayısı 45.6 milyon oldu ve bu sayı bir önceki yıla nazaran % 18.1 oranında bir artışa tekabül etmektedir (Gurtas, 2019). Bu artışın hemen akabinde bu kez de büyük ölçüde Alman ve Rus pazarlarının geri dönüşleri nedeniyle erken tatil rezervasyonu sayısında yaklaşık olarak % 80 oranında bir artış yaşandı. Türkiye’nin turizm gelirleri 2017 yılında 26 milyar \$ olarak gerçekleşmişti. Türkiye’nin son 15 yıl içindeki en yüksek turizm geliri 34 milyar \$’a ulaşılan 2014 yılında kaydedildi (Deggin, 2018). Türkiye’nin geçtiğimiz yıllardaki turizm gelirleri dinamiklerin gösteren ayrıntılı verileri Şekil 20’de bulunaltadır. 2000’den 2012’ye kadar Türkiye’deki turizm gelirlerinde istikrarlı bir büyüme gözlenmektedir. Ancak, 2013 yılında turizm sektöründe keskin bir düşüş yaşanmıştır ve 2016 yılında minimum seviyesine ulaşılmıştır. Şu anda, Türkiye’de turizm sektörü, bir önceki seviyeye ulaşmamasına rağmen, giderek iyileşmektedir.

2.2.7. Yabancı Doğrudan Yatırım

2017 yılının ilk dokuz aylık döneminde yatırımlarda da % 7.9 oranında (2016 yılının aynı dönemindeki artış oranı % 2.7 ile karşılaştığımız zaman oldukça yüksek

Şekil 21: 2009-2018 dönemi Türkiye Doğrudan Yabancı Yatırımları.

Kaynak: TÜİK kaynaklarına dayalı olarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir

sayılabilecek bir artış oranı olan) bir artış görüldü. Toplam yatırımlardaki başlıca artışlar ağırlıklı olarak üçüncü üç aylık dönem süresince inşaat yatırımlarındaki % 12 oranındaki ve % 15.3 oranında makine ve ekipman yatırımı artışlarından kaynaklanmıştır (üretim kapasitesinin artışını gösteren önemli bir göstergedir) (Perez, 2017). 2009-2018 yılları arasında kalan dönemde Türkiye'ye gelen FDI ayrıntılı olarak Şekil 21'de gösterilmektedir. 2011 ve 2015 yıllarında, ülkedeki terörizmin artmasıyla geçen Türkiye'deki yatırım düzeyindeki iki keskin düşüşün olduğu belirtilebilmektedir.

BÖLÜM 3. TERÖRİZMİN TÜRKİYE’NİN EKONOMİK BÜYÜMESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

3.1. Ampirik Literatür

Uzun yıllardır, ekonomistler silahlı çatışmaların ülke ekonomisindeki sonuçlarını anlamak üzere çalışmaktadırlar. Örneğin, Keynes (1919), Pigou (1940) ve Robins (1942) gibi ünlü ekonomistler, belirli bir ülkede savaş, barış ve ekonomik durum arasındaki karşılıklı ilişkiyi izlemeye çalışmışlardır. İç çatışmalar ve dış savaşların tersine, terörizm ve bilhassa ekonomik büyüme üzerindeki etkisine çok daha az ilgi duyulmuştur. Ancak, işler 9/11 saldırıları sonrası değişmiştir. Ekonomik kaynakların önemli seviyede yeniden konuşlanmasıyla birlikte, terör eylemlerinin yol açtığı işgücü masrafı kayıplarının daha fazla dikkate alınması sonucunda, terör olaylarının ve bir ülkenin ekonomik sistemi üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılması için odak noktası yön değiştirmiştir (Blomberg, Hess ve Orphanides, 2004).

Araştırmamızın bu bölümünde, terörizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine yönelik literatürde yapılan çalışmalar incelenecektir. Farklı ekonomik göstergeler ile terörizm arasındaki ilişkileri inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışmaların büyük bir çoğunluğu terör eylemlerinin ekonomi performansının zayıflamasına yol açtığını kanıtlamaktadır. Araştırmacıların büyük bir çoğunluğu, terörizmin turizm, ticaret ve yabancı sermaye akışına zarar vererek, ekonomiyi olumsuz etkilediğini varsaymaktadır.

Bu konu hakkındaki ilk ampirik çalışmalardan biri, 1991 yılında, terörizmin 1970-91 döneminde İspanya’daki turist talebine olan etkisini araştıran, Enders ve Sandler tarafından gerçekleştirilmiştir. Aylık verileri kullanarak, VAR metodolojisi uygulamışlar ve terörizmin turizm üzerinde önemli seviyede negatif bir etkisi olduğunu göstermişlerdir. Her bir uluslararası terör eyleminin, ülkeye olan turist akışını, bütün aylık etkiler bir araya geldiğinde, 140.847 kişinin üzerinde azaltacağı tahmin edilmiştir. Bu rakamı turist başına harcanan ortalama tutarla çarptığımızda, gelir kaybı da daha açık hale gelecektir. Ayrıca, bağlantının basit olduğunu tespit etmişlerdir: terörizmin turist akışı üzerinde olumsuz etkisi bulunmaktadır ve tersi söz konusu değildir.

Bir sonraki yılda, Enders, Sandler ve Parise tarafından 1992 yılında araştırması yapılmıştır. Makalede, 1974-88 döneminde Avusturya, İtalya, Yunanistan ve Kıta Avrupası’na yönelik uluslararası terörizmin maliyetinin araştırılması üzerinde çalışmışlardır. Bağımlı değişkenin, bir ülkenin (bölgenin) turizm payı için tahmin

denkliği olduğu ARIMA modelini kullanmışlardır. Araştırmacılar, terör olaylarının, ülkeye göre değişen oranlarda olmak üzere, turizm sektörü gelirleri üzerinde gecikmeli, olumsuz bir etkisi bulunduğunu göstermişlerdir: İtalya için %6,0, Yunanistan için %23,4, Kıta Avrupa'sı için %29,6 ve Avusturya için %40,7. Ancak, Almanya ve Fransa üzerinde hiçbir önemli etki tespit edilmemiştir.

Yapılan çok sayıda çalışmada da terörün turizm endüstrisi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu gösterilmiştir. Bu çalışmalardan biri de 2003 yılında Drakos ve Kutan tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar, terör eylemlerinin Yunanistan, İsrail ve Türkiye'nin Ocak 1991 ile Aralık 2000 arasındaki döneme yönelik olarak turizm sektöründeki pazar payları üzerindeki bölgesel etkisini incelemek için Enders-Sandler-Parise yöntemlerini kullanmışlardır. Analizlerinde kullanılmak üzere, uluslararası terörizm aylık verileri ITERATE sisteminden alınmıştır. Ampirik sonuçlar, terörizmin ülkelerin turizm pazar payları üzerinde önemli derecede negatif doğrudan ve dolaylı etkileri bulunduğunu göstermektedir. Araştırmacıların elde ettikleri sonuçlara göre, Yunanistan pazar payının %9'unu, Türkiye %5'inden fazlasını ve İsrail %1'den azını kaybetmiştir. Turist dışı akışının yaklaşık %89'u daha güvenli bölgelere kaymıştır.

Takip eden yıllarda, araştırmacılar aynı zamanda terörizmin sadece turizm sektörüne değil aynı zamanda diğer ekonomik sektörlere de zarar verdiğine dikkat etmeye başlamışlardır. Öncelikle, yukarıda bahsedildiği üzere, Enders ve Sandler (1996) terörizmden kaynaklanan riskin, ülkedeki işletme masraflarının artmasından dolayı, söz konusu ülkeye yönelik DYY seviyesini hedef aldığı sonucuna varmışlardır. Terörün, her iki ülkenin de 1968-91 yılları boyunca yabancı işletmeleri hedef alan birçok uluslararası terör eylemleriyle karşı karşıya kalmalarından dolayı, Yunanistan ve İspanya'ya yönelik doğrudan yabancı yatırımlar seviyesi üzerindeki etkisini tahmin etmişlerdir. İspanya için ARIMA modeli ve Yunanistan için VAR modeli ile test edilmiştir. Sonuçlar, tipik bir uluslararası terör olayının, net DYY seviyesinde İspanya için %13.5 ve Yunanistan için %11,9 seviyesine bir azalmaya yol açtığını göstermektedir.

2006 yılında, Enders, Sachsida ve Sandler, 11 Eylül saldırılarının esasen Amerikan DYY (Doğrudan Yabancı Yatırım) akışları üzerinde sadece kısa sürede sona eren terörist etkisi hususunda araştırmalarına devam etmiştir. Araştırma sonuçları, kendi varsayımlarını genel olarak teyit etmiştir. Sadece birkaç devlet, Türkiye hariç fazla yaşam süresi bulmamış olan 11 Eylül saldırıları sonrasında Birleşik Devletlere DYY akışlarında bir azalma göstermiştir. Gravity modeli sonuçlarına göre, terörizm, OECD ülkeleri ile

ilgili olarak, Birleşik Devletlere DYY akışları üzerinde küçük boyutlu, ancak hala anlamlı bir etkisi olmuştur. En güçlü etki, sırasıyla % 5,7 ve % 6,5'lük düşüş oranlarıyla Yunanistan ve Türkiye'de not edilmiş bulunmaktadır.

Abadie ve Gardeazabal (2008), terör saldırıların, ülkeler arasında üretken fiziksel sermaye dağılımını etkileyebileceği varsayımını test etmek için bir standart iç-kaynaklı büyüme modelini yürütmüştür. Araştırma, politik ve ekonomik istikrarsızlığa yol açmanın dışında, terörizmin beklenen yatırım getirisini azalttığı fikrine özel önem atfetmektedir. Bu nedenle, terör saldırıların ağırlığındaki kaymalar, ülkeler arasındaki sermaye dağılımının önemli değişikliklerine yol açabilmektedir. Sonuçların alınması, ülkedeki terörizmin daha yüksek riski, aldığı net doğrudan yabancı yatırımın daha düşük seviyelerini teyit etmektedir. Ortalama olarak, terör riskindeki bir standart sapma artışı, net Doğrudan Yabancı Yatırımda % 5'lik bir Milli Gelir düşüşüne yol açmaktadır.

Üstelik, daha sonra araştırmacılar, terörizmin dış ticaret üzerindeki etkisinin açıklanmasına özel bir ilgi göstermiştir. Nitsch and Schumacher (2004), gravite modelini kullanarak 1968-1979 dönemi için 200'den daha fazla ülkenin ikili ticareti üzerinde uluslararası terörün etkisini araştırmıştır. Bu araştırmacılar, terörizm problemiyle sorun yaşayan ülkeler, birbirleriyle, terörizm ülkeleri ile sorun yaşamayanlardan daha düşük kapsamda ticaret yaptıklarını tespit etmişlerdir. Elde edilen sonuçlar, terörizmin ticari akışlar üzerinde hafif ancak önemli etkisi olduğunu göstermektedir. Ancak, yazarlar, ortalama olarak belirli bir ülkedeki ilk terör saldırısının, % 10 itibarıyla ticaret akışını azaltmakta olduğunu tespit etmiştir. İlaveten, GTI'nin yüksek değerlerine sahip olan ülkelerin, esas olarak azaltılmış ikili ticaretin akış rakamlarına sahip oldukları ispat edilmiştir.

Blomberg ve Hess (2006), terörizmin ticari hususlardaki neticeleri konusundaki araştırmalarında, 1968 yılından 1999 yılına kadar 177 ülke ile ilgili verileri kullanarak, bir geleneksel ve teorik gravity modellerini kullanmış ve kıyas edilebilir/benzeşen sonuçlar elde etmiştir. Adı geçenler, ülkede terörizmin varlığının, ikili ticarete % 5,1'lik bir azalmaya neden olduğunu saptamışlardır. Üstelik, iç ve dış anlaşmazlıkla birlikte terörizmin varlığı ticarete % 30'luk bir tarifeye eşdeğerdir.

Ticaret konusunda terör olaylarının etkisine dair son çalışmaların birisi, 2016 yılında, Bandyopadhyay, Sandler ve Younas tarafından yapılmıştır. Yazarlar, zenginleştirilmiş bir gravite modelini kullanarak, 1995-2012 dönemine ile ilgili olarak 1512 ülkenin verilerini esas alan toplam ticaret, ihracat ve ithalat değerleri üzerinde yerli

ve uluslararası terörizmin etkisini test etmişlerdir. Çalışmalarda hem yerli, hem de uluslararası terörizmin, ticaretin akışlarında ciddi boyutta azalmaya neden olduğunu saptamışlardır. İlave olarak, uluslararası terörizmin negatif etkisi, yerli terörizminkinden hemen hemen iki kat daha büyük olmaktadır.

Özellikle, genel olarak ülkenin GSYİH'si üzerinde olmak üzere, ülkedeki ekonomik durum üzerinde terörizmin etkisini keşfeden çok sayıda çalışmalar da mevcut bulunmaktadır.

Terör saldırılarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla üzerindeki etkisine dair ilk çalışmaların birisi, 1998-1999 döneminde bir vaka/durum çalışması olarak alınmış bulunan Bask Bölgesinde teröre karşı savaşı kullanan Abadie ve Gardeazabal (2003) tarafından yapılmıştır. Adı geçenler, yapay kontrol yöntemlerini kullanarak, 1960'lı yıllarda terörizmin başlamasını müteakiben, Bask Bölgesinde kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, terör eylemlerinin yapılmadığı yapay kontrol bölgesine kıyasla % 10 civarında bir düşüş göstermiştir.

Eckstein ve Tsiddon (2004), VAR modelini kullanarak 1970-2003 yılları arasında İsrail ekonomisi üzerinde terörün etkisini analiz etmektedir. Son otuz yıllık dönemde İsrail'de terör saldırıları olmamış olsa idi, kişi başına üretim halihazırda olduğundan % 4 civarında daha yüksek olabileceğini tespit etmişlerdir. Terör faaliyetlerinin seviyesi yüksek olduğunda, bunun, ihracat, tüketim ve yatırımlar üzerinde önemli ölçüde negatif etkiye sahip olduğu tespit etmişlerdir.

Crain ve Crain (2006), 1968-2002 döneminde 147 ülke ile ilgili panel verileri analiz ederek terörün makro-ekonomik etkilerini araştırmıştır. Çalışmada, terörün azaltılmasının, ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve GSYİH büyümesini, tüketici harcamasını, turizmi ve yatırımı pozitif şekilde etkilediğini; üstelik, bu kazanımın oldukça büyük ve anlamlı olduğunu ispat etmektedir.

Araz-Takay, Arin, ve Omay (2009), terörün makro-ekonomik sonuçlarını tahmin edebilmek amacıyla 1987-2004 dönemi ile ilgili olarak Türkiye hakkındaki verileri kullanmıştır. Söz konusu araştırmacılar, siyasi anlaşmazlık ile ekonomik faaliyet arasındaki muhtemel nedenselliği tanımlama girişiminde bulunmuştur. Araştırma sonuçları, terör saldırıların ülke ekonomisi üzerinde güçlü derecede anlamlı negatif etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Ancak, bazı araştırmacılar, terörizmin ülke ekonomisi üzerinde herhangi bir etkiye sahip olduğu konusunda oldukça şüphe duymaktadır. Muhtelif çalışmalar, özel bir ülkenin ekonomisi üzerinde terörün etkisinin oldukça küçük ve anlamsız olduğu hususunda bir kanıt sunmaktadır. Örneğin, terörizmin ekonomik maliyetleri ve sıklığı arasındaki ilişkileri araştıran Tavares (2004), terörizmin ayrı bir eyleminden kaynaklanan hasarın, sayısal açılardan yüksek olmadığı ve daha muhtemelen olarak, ölümcül olayların sayısı ile değil de, eylemin ortaya çıkışıyla ilgili olduğu kanaatine varmıştır.

Gries, Krieger ve Meierrieks (2011), yedi Avrupa ülkesindeki Hsiao-Granger yöntemini kullanarak, terörizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri incelemiştir. Ekonomik durumun tespit edilmesinde terörizmin rolünün hiçbir zaman önemli şekilde ortaya çıkmadığını tespit etmiştir.

Gaibullov, Sandler, ve Sul (2013), kendi bakış açılarından, terör saldırılarının gözlemlenmiş bulunan bölgesel örneklerin hiç birinde ekonomik büyüme üzerinde hiçbir anlamlı etkiye sahip olmadığı sonucuna varmıştır. Yazarlar, sonuçları elde edebilmek için, Nickell-temayülü ile kesitsel bağımlılığı da dikkate almıştır. 1970-2009 dönemiyle ilgili olarak 99 ülkenin dünya örneğine dair veriler analiz edilmiştir. Çalışmaya göre, terörizmin her türü (yurtiçi, uluslararası ve topyekun olarak) ve (seviye, ilk farklılaşmış tahmin ve kişi başına saldırılar) gibi spesifikasyonları yönünden de sağlıklıdır.

Tablo 14: Terörizmin Ekonomik Performans Üzerindeki Etkisi Hakkında Ampirik Literatür

Araştırma	Metodoloji	Ülke ve dönem	Açıklayıcı değişkenler	Sonuçlar
Terörizmin turizm üzerindeki etkisi				
Enders & Sandler (1991)	VAR modeli	İspanya (1970-1991)	İspanya'da her ay gerçekleşen uluslararası terör olaylarının sayısı.	Terör olaylarının, İspanya'yı ziyaret eden turist sayısı üzerinde önemli derecede olumsuz bir etkisi olmuştur.
Enders & Sandler (1992)	ARIMA modeli	İtalya, Yunanistan, Avusturya ve Kıta Avrupası (1974-1988)	Belirli bir ülkede her ay gerçekleşen uluslararası terör olaylarının sayısı.	Terörizmin, İtalya, Yunanistan ve Avusturya'nın turizm gelirleri üzerinde önemli derecede olumsuz, gecikmeli etkisi olmuştur. Ancak, terörizmin Fransa ve Almanya turizmi üzerinde önemli seviyede bir etkisi tespit edilmemiştir.

Drakos & Kutun (2003)	ARIMA modeli	Yunanistan, Türkiye, İsrail (1991-2000)	Ülkedeki geçmiş turist payları; ülkedeki mevcut ve geçmiş terör saldırıları; diğer 2 ülkedeki mevcut ve geçmiş terörist saldırıları.	Sonuçlar, terörizmin ülkelerin turizm pazar payları üzerinde önemli derecede negatif doğrudan ve dolaylı etkileri bulunduğunu göstermektedir.
Terörizmin DYY (Doğrudan Yabancı Yatırımlar) üzerindeki etkisi				
Enders & Sandler (1996)	ARIMA modeli VAR modeli	İspanya, Yunanistan (1968-1991)	Terör eylemleri; geçmiş NDYY (Net Doğrudan Yabancı Yatırımlar) değerleri.	Uluslararası terörizmin, net DYY üzerinde önemli seviyede negatif etkisi bulunmaktadır.
Enders, Sachsida ve Sandler (2006)	Gravite modeli	ABD (1994-2004)	Gecikmeli net DYY, model değişkeni (=0 2001 3. çeyrek öncesi, =1 2001 3. çeyrek sonrası).	Terör saldırılarının, OECD ülkelerindeki bu stoklar üzerinde, önemli seviyede, ancak düşük negatif etkisi olmuştur. OECD dışı ülkeler için bu şekilde bir etki söz konusu olmamıştır.
Abadie ve Gardeazabal (2008)	Standart iç kaynaklı büyüme modeli	110 ülkelik panel verileri (2003-2004)	Küresel Terörizm Endeksi (GTI), gecikmeli net DYY	Terörizmin, net DYY üzerinde önemli seviyede negatif etkisi bulunmaktadır.
Terörizmin ticaret üzerindeki etkisi				
Nitsch ve Schumacher (2004)	Gravite modeli	217 ülkeden veri setleri (1968-1979)	Terör eylemleri sayısı, iki ülke arasındaki mesafe, gelir değişkeni, kişi başına gelir değişkeni ve model değişkenler.	Terörizmin ticaret üzerindeki etkisi küçük, ancak istatistiksel açıdan önemlidir.
Blomberg ve Hess (2006)	Gravite modeli	177 ülkeden veri setleri (1968-1999)	Şiddet faktörü (terörizm, ülke dışındaki savaşlar, devrimler, etnik savaşları içermektedir), Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, nüfus, iki ülke arasındaki mesafe ve model değişkenler.	Terörizmin, ticaret akışı üzerinde önemli seviyede negatif etkisi bulunmaktadır.
Bandyopadhyay, Sandler ve Younas (2016)	Gravite modeli	151 ülkeden örnek (1995-2012)	Toplam terör eylemi sayısı, uluslararası terör eylemi sayısı, iç terör eylemi sayısı, reel gayrisafi yurtiçi hasıla, nüfus, iki ülke arasındaki mesafe ve model değişkenler.	Gerek iç gerekse uluslararası terörizm ticaret hacmini önemli oranda azaltmaktadır.
Terörizmin GSYİH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) üzerindeki etkisi				
Abadie ve Gardeazabal (2003)	Sentetik kontrol yöntemleri	Bask Ülkesi / İspanya (1960'lar)	Toplam brüt yatırım/GSYİH ortalamaları, eğitim seviyesi,	Terörizmin kişi başına GSYİH üzerinde negatif bir etkisi bulunmaktadır.

			toplam üretimdeki sektörel paylar, kişi başına GSYİH, nüfus.	
Eckstein ve Tsiddon (2004)	VAR modeli	İsrail (1970-2003)	Kişi başına GSYİH, tüketim, ihracat, yatırım, dış kaynaklı terör eylemleri seviyesi, savaş model değişkeni	Terörizmin GSYİH üzerinde negatif bir etkisi bulunmaktadır.
Crain ve Crain (2006)	Nedensellik analizi	147 ülke (1968-2002)	Terör seviyesi, ülkenin nüfusu, temel üretim seviyesi, yatırım	Terörizmin, GSYİH, GSYİH büyümesi, yatırım, tüketim harcamaları ve turizm üzerinde geniş kapsamlı bir negatif etkisi bulunmaktadır.
Araz-Takay, Arin ve Omay (2009)	VAR modeli	Türkiye (1987-2004)	Terör olayları sayısı	Terörizmin ekonomik faaliyetler üzerinde geniş kapsamlı, önemli seviyede bir negatif etkisi bulunmaktadır.
Tavares (2004)	Nedensellik analizi	Dünya genelinde (1987-2001)	Kişi başına GSYİH, GSYİH büyüme oranı, ticaret yoğunluğu, birincil malların ihracat payları, toplam harcama, eğitim harcamaları, toplam nüfus, nüfus yapısı, terör saldırı sayısının toplam nüfusa oranı.	Terörizmin ekonomi üzerindeki etkisi, nicelik bakımından küçük olup kayıp sayısından daha çok bir olayın meydana gelmesiyle yakından ilişkilidir.
Gries, Krieger ve Meierrieks (2011)	Hsiao-Granger yöntemi	Batı Avrupa ülkeleri (1970-2007)	Terör saldırıları sayısı (yurtiçi, uluslararası)	Terörizmin, söz konusu ülkenin ekonomik performansı üzerinde önemli bir etkisi bulunmamaktadır.
Gaibulloev, Sandler ve Sul (2012)	Geleneksel dinamik panel ve ön yükleme yaklaşımları	99 ülke (1970-2009)	1000 ile bölünen terör eylemi sayısı, kişi başına reel GSYİH tüketim payı, kişi başına reel GSYİH hükümet tüketim payı, kişi başına reel GSYİH hükümet yatırım payı, nüfus.	Terörizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi önemsizdir.

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

3.2. Terörizmin Türkiye Ekonomisi üzerindeki Etkisi

Türkiye, onlarca yıldır ülkenin ekonomik refahı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğuna inanılan muhtelif terörist grupların faaliyetlerinden zarar görmektedir. Günümüzde, terörizmin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisinin ortaya çıkardığı problem son yıllarda Türk ekonomisinin zayıflamasının da takip ettiği terörizm olaylarındaki belirgin artışla bağlantılı olarak araştırmacıların dikkatini çekmiş bulunmaktadır.

Açıkça, yukarıda da belirtildiği üzere, terörizmin olumsuz ekonomik sonuçları inkâr edilememektedir; söz konusu olumsuz sonuçlar turizm gelirlerindeki azalışı (Fleischer ve Buccola, 2002), askerî harcamalardaki artışı (Eckstein & Tsiddon, 2004), daha düşük bir tüketim seviyesi (Aaberge, Liu, & Zhu, 2014), işlem maliyetlerindeki büyüme (Frey, Luechinger & Stutzer, 2004) ve doğrudan yabancı yatırımlardaki bir azalış (Enders ve Sandler, 1996), vs.'yi içine almaktadır.

Terör olayları mal-mülk ve altyapının tahrip edilmesine, beşerî sermayenin kaybedilmesine yol açmaktadır. Terör saldırılarından etkilenen bireylere barınak, tıbbî yardım ve yiyecek gibi geçici kamu desteği sağlanmalıdır. Saldırıların hemen sonrasında, söz konusu zararlar bir ülkedeki ekonomik durumu doğrudan etkilemekte oldukları için en fazla önem arz etmektedirler (Ocal & Yıldırım, 2010). İlave olarak, terör saldırıları savunma harcamaları, sigorta primleri ve terörle mücadele düzenlemelerinin kontrol maliyetlerindeki büyüme nedeniyle işletme harcamalarını artırmak suretiyle uzun vadede verimlilik seviyesini engelleyebilmektedir (Johnston & Nedelescu, 2006).

Araştırmaların çoğunluğu uluslararası analiz aracından istifade ederek terörizmin bir ülkenin ekonomisi üzerindeki etkisini araştırmaktadırlar. Bununla birlikte, uluslararası analiz belirli bir ülkenin ekonomisinin ulusal özgünlüğünü yansıtamamaktadır. Terörizmin ekonomik sonuçları, muhtemelen farklı ülkelerin ekonomileri doğrudan yabancı sermaye yatırımları, dış ticaret ve özellikle farklı derecelerdeki turizm gelirleri gibi faktörlere bağlı oldukları için, ülkenin söz konusu eylemlere karşı savunmasızlığına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Terörizmin ekonomik sonuçları konusunda Türkiye'ye son zamanlarda nispeten özel bir önem gösterilmiştir.

Türkiye'de terörizm (Rodoplu, Arnold & Ersoy, 2003) ve Türk toplumu üzerindeki etkisine (Yıldız, 2017) dair genel bir bakış sağlayan sayısız çalışma bulunmaktadır. Aynı şekilde turizm endüstrisi üzerine olduğu kadar bir bütün olarak terörizmin, Türk ekonomisi üzerindeki etkisine yönelik birkaç çalışma da bulunmaktadır.

Terörizmin, Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi konusundaki ampirik çalışmaların ilki, 2009 yılında M. E. Yaya (2009) tarafından yapılmış olmakla birlikte araştırmacı sadece turizm sektörü üzerine yoğunlaşmıştır. Bir ‘transfer fonksiyonu’ zaman serisi yönteminden faydalanarak, terörizmin, Türkiye ekonomisi üzerinde yaklaşık olarak bir yıllık bir süre içerisinde süren negatif, ancak önemsiz bir etkisini gözlemlemiştir. Makaleye göre, terörizmin, turizm sektöründeki ekonomik maliyeti 2006 yılında 700 milyon \$’dan daha fazla olmuştur. Bunun dışında, terör faaliyetlerinin kıta Avrupası ile Amerika’daki etkisi ile komşu ülkeleri ilgilendiren aktif savaşların Türkiye’de turizm üzerindeki etkisi test edilmiş, ancak önemli bir etki bulunmamıştır.

Araz-Takay ve diğerleri (2009) 1987-2004 yılları için terörizmin Türk ekonomisi üzerindeki makroekonomik sonuçlarını araştırmıştır. Gerek lineer gerekse lineer olmayan modellerden elde edilen sonuçlara dayalı araştırmada, terörün, ülkenin ekonomisi üzerinde oldukça önemli bir olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermişlerdir. Bunun yanı sıra, lineer olmayan modelden elde edilen bulgular terörün toplam ekonomi üzerindeki etkisinin, genişleme dönemlerinde daha şiddetli olduğunu ortaya koymaktadır.

Terörizmin Türkiye’de turizm sektörü üzerindeki etkisini test eden bir başka makale de M. Ferudin (2010) tarafından yazılmıştır. Araştırmasında, ARDL modelini kullanarak 1986-2006 dönemi ile ilgili verileri analiz etmiştir. ARDL sınır testinin sonuçlarına göre, turizm gelirleri ile terörizm arasında uzun vadeli bir denge seviyesi ilişkisinin mevcudiyetini teyit etmiştir. Uzun vadeli ve kısa vadeli modellerden elde edilen bulgular terörizmin Türkiye’de turizm sektörü üzerinde negatif bir nedensel ilişkiye sahip olduğunu ispat etmiştir.

Türkiye’deki terörist faaliyetlerin pek çoğu esas itibariyle Türkiye’nin Doğu ve Güney Doğu illeri ile büyük şehirlerinde meydana gelmekte olduğu için, N. Ocal ve J. Yıldırım (2010) tüm ülkenin değil, ancak Türkiye’nin vilayetlerinde terörizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etme düşüncesini üretmişlerdir. Yerel olarak farklı parametre tahminleri elde etmek için, coğrafi olarak ağırlıklı regresyon (GWR) ile geleneksel bir regresyon analizini kullanarak, 1987-2001 dönemi ile ilgili verileri ile analiz etmişlerdir. Geleneksel yaklaşma analizinin de beyan ettiği gibi, araştırmacılar aynı zamanda terörizmin ülkenin büyümesini engellediği sonucuna ulaşmışlardır; bundan ayrı olarak ise, GWR modeli geçici etkilerinin ise Batı vilayetleriyle mukayese edildiğinde Doğu ve Güneydoğu illeri açısından daha da belirgin olduğunu göstermelerine imkân vermiştir.

Bununla birlikte, bundan sonra araştırmacıların probleme olan dikkatinin yoğunluğu birkaç yıl süresince ve sadece ülkede ekonominin çöküşünün izlediği terörizm dalgasından sonraki son birkaç yıl süresince hafiflemiş olsa da terörizmin, Türkiye ekonomisinin büyümesi üzerindeki etkisi bilimsel çevrenin tekrar ilgi konusu haline gelmiştir.

S. Okar ve E. İpek (2017), temsili değişkenlerin dahil edildiği ARIMA modelinden faydalanarak, 1989-2015 döneminde terör saldırılarının ekonomik ve malî değişkenler üzerindeki etkilerini ampirik olarak araştırmıştır. Söz konusu terör saldırılarının, vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranı, malî denge, hükümet harcamalarının GSYİH'ya oranı, iç borç stoku, toplam ithalat, tüketici fiyat endeksi, reel efektif kurlar ve üretim açığı gibi ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmanın sonucu, terörizm faaliyetlerinden en fazla etkilenen ekonomik göstergelerin bütçe gelirleri ve toplam ithalat tutarı olduğunu göstermiş olmakla birlikte, ülkenin ekonomik faaliyetlerinin geneli üzerindeki olumsuz etki de yeniden teyit edilmiştir.

Terörizmin Türkiye'nin ekonomik performansı üzerindeki etkisinin araştırılmasıyla ilgili en kapsamlı çalışma Estrada ve arkadaşları (2017) tarafından yapılmıştır. Araştırmalarında, terör saldırılarının Türkiye'deki gerek kısa vadeli gerekse uzun vadeli etkisini incelemek üzere terörist faaliyetler hassasiyet değerlendirme modelini (*terrorist attack vulnerability evaluation model* (TAVE-Modeli)) uygulamışlardır. TAVE-Modeli ekonomik etkiyi değerlendirmek için birkaç gösterge uygulamıştır: ekonomik büyüme, terör faaliyetlerinin yoğunluğu, terör faaliyetlerinin zararları, ekonomik yıpranma, terör faaliyetinin gerilim seviyesi, terör faaliyetlerini gözetim seviyesi ve bir terör faaliyeti altında toplam ekonomik sızdırma. TAVE-Modeli fikri bir terör saldırısının ekonomik etkisinin, bir ülkenin, yurtiçi ve uluslararası terörist grupların saldırılarına olan hassasiyetine bağlı olduğu gerçeğinden ileri gelmektedir. TAVE-Modelinin sonuçları 1990 ila 2016 yılları arasında ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde ekonomik sızdırma konusunda negatif bir etki göstermiştir.

Bu çalışmada, terör saldırılarının sebep olduğu, Türkiye ekonomisinin maruz kaldığı toplam zararlar ampirik olarak incelenecektir. Ekonomik büyüme oranı Türk ekonomisinin durumunun ana göstergesi olarak alınmaktadır.

3.3. Ampirik Model ve Veri Seti

Terörizmin, Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini tahmin etmek için, bu çalışmada, analiz için gerekli temeli sağladığı için Solow ekonomik büyüme modeli uygulanmıştır. Bununla birlikte, model aynı zamanda ekonomik büyümenin, beşerî sermayeye bağlılığını da dikkate almak için bir iyileştirmeye gerek duymuştur (Mankiw, Romer ve Weil, 1992). Model, 1970 ila 2017 yılları arasındaki dönem boyunca Global Terörizm Veri Tabanı çeyrek dönem Türkiye verilerinden faydalanılarak eş-bütünleşim analizine dayalı olarak yürütülmektedir. Veri kaynakları ve değişkenlerle ilgili ayrıntılı bilgiler Tablo 15'te verilmiştir. AR(1) eş-bütünleşme modeli bu araştırmada en küçük kareler yöntemine dayalı olarak oluşturulmuştur. Tüm testler EViews 7 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 15. Değişkenlerin Tanımı Ve Veri Seti.

Değişkenin adı	Veri kaynağı	Yorumlar	Birimler
GSYİH (Y_t)	WDI	Cari GSYİH	Milyar US\$
İşgücü (pop_t)	WDI	Nüfus büyüme oranı	%
Yatırım (k_t)	WDI	Brüt sermaye oluşumu	Milyar US\$
Beşerî sermaye (hc_t)	UNDP	Human Development Index	[0;1]
Açıklık (op_t)	WDI	(İhracatlar + İthalatlar)*100/GDP	%
Dış Yardım (fa_t)	WDI	Alınan net resmi kalkınma yardımı ve resmi yardım	Milyon US\$ (cari)
Terör Olayları (ter_t)	Global Terörizm Veri Tabanı	Terör olaylarının sayısı	-

Kaynak: Yazarlarca geliştirilmiştir

Bağımlı değişken, işgücü stoklarının (PoP), fiziksel sermaye (k), beşerî sermaye (hc), açıklık (op), dış yardım (fa) ve terörizmin (ter) bir fonksiyonu olarak sunulan ekonomik büyümedir (Y).

$$Y = f(K, PoP, hc, op, fa, ter)$$

Terörizm ile ilgili teorik ve ampirik çalışmalardan oluşturulan, ekonomik büyüme üzerindeki terörizm dahil farklı değişkenlerin etkisini tanımlayan aşağıda ilk olarak elde edilen eşitlik olmuştur:

$$Y_t = \alpha + \beta_1 pop_t + \beta_2 k_t + \beta_3 hc_t + \beta_4 op_t + \beta_5 fa_t + \beta_6 ter_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

1 N°'lu eşitlikte, Y kişi başına GSYİH'yi, α sabiti, pop nüfus büyüme oranını, k brüt sermaye oluşumunu, hc beşerî sermayeyi, op ekonominin açıklık seviyesini, fa dış yardımı, ter terör olaylarını ve ε de hata terimini ifade etmektedir. Sırasıyla, $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5$, ve β_6 ilgili değişkenlerle ilgili katsayılardır.

Hâlihazırda bahsedildiği üzere, terör olayları ile ekonomik büyümenin birbirine kuvvetli şekilde bağlı olduğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla, terörizmin, ülkenin GSYİH'sını olumsuz şekilde etkileyeceği beklenmektedir. Böylelikle, aşağıdaki hipotez ileri sürülmüş bulunmaktadır:

H₁: Türkiye'deki terör olaylarının sayısındaki artış, Türkiye'nin GSYİH'sı üzerinde önemli olumsuz bir etkiye sahip bulunmaktadır.

Modeli uygulamadan önce, serilerin durağan olmaması halinde, tahminin yanıltıcı sonuçlar oluşturma olasılığı yüzünden, değişkenlerin durağanlığını belirlemek gerekli olmaktadır. Tüm değişkenlerin entegrasyon sırası aşağıda belirtildiği gibi birim kök ADF testi çalıştırılmak suretiyle kontrol edilmiştir:

$$2.Nolu\ denklemdede\ \Delta Y_t = \beta Dt + \pi Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t, \quad (2)$$

2 N°'lu denklemdede, Dt belirleyici terim vektörünü ifade etmektedir. ε_t seri olarak ilintisiz olan ve eş değışkeli olarak kabul edilen hata terimini temsil etmektedir (Said ve Dickey, 1984). Testin sonuçları Tablo 16'da verilmiştir.

ADF test sonuçlara göre, ter_t 'nin yanı sıra tüm değişkenlerin seviyede durağan olmadığı görülebilmektedir; dolayısıyla birim kök testinin sıfır hipotezi reddedilememektedir. Bununla birlikte, ilk farklılıklar kontrol ediliyorken, sıfır hipotezinin tüm değişkenler açısından reddedildiği görülebilmektedir. Böylece, zaman serilerinin tamamının birinci dereceden bütünleşik olduğu, yani $I(1)$ olduğu sonucunu elde edebiliriz. Değişkenlerin dizisel korelasyon tabloları benzer sonuçları göstermektedir. Dolayısıyla, bağımlı değişken aynı zamanda birinci seviyede sabit olduğu için, modelde otokorelasyonu hariç tutmak için $AR(1)$ zaman serisi uygulanacaktır. $AR(1)$ süreci birinci sıradan oto-regresif zaman serisidir. Model aşağıdaki eşitlikle açıklanabilmektedir:

$$X_k = \rho X_{k-1} + \varepsilon_k \quad k=0, \pm 1, \pm 2, \dots \quad (3)$$

Tablo 16. Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) Test Sonuçları.

Değişken	ADF İstatistiği	Kritik Değeri	%1 Kritik Değeri	%5 Kritik Değeri	%10 Kritik Değeri	Sabit	H ₀
Y _t	0.6014	-3.5777	-2.9251	-2.6006		Hayır	Kabul
D[Y _t]	-6.2550	-3.5811	-2.9266	-2.6014		Evet (%1)	Ret
pop _t	-1.6394	-3.5847	-2.9281	-2.6022		Hayır	Kabul
D[pop _t]	-2.6657	-3.5885	-2.9297	-2.6030		Evet (%10)	Ret
k _t	-1.8673	-3.5777	-2.9251	-2.6006		Hayır	Kabul
D[k _t]	-8.7060	-3.5811	-2.9266	-2.6014		Evet (%1)	Ret
hc _t	1.6702	-3.5777	-2.9251	-2.6006		Hayır	Kabul
D[hc _t]	-2.6378	-3.5811	-2.9266	-2.6014		Evet (%10)	Ret
op _t	2.6223	-3.5777	-2.9251	-2.6006		Hayır	Kabul
D[op _t]	-5.5304	-3.5811	-2.9266	-2.6014		Evet (%1)	Ret
fa _t	-0.0893	-3.5811	-2.9266	-2.6014		Hayır	Kabul
D[fa _t]	-9.6695	-3.5811	-2.9266	-2.6014		Evet (%1)	Ret
ter _t	-4.0396	-3.5777	-2.9251	-2.6006		Evet (%1)	Ret
D[ter _t]	-9.7477	-3.5811	-2.9266	-2.6014		Evet (%1)	Ret

Kaynak: Yazarlarca geliştirilmiştir

Formülde, ε_k 'lar rasgele değişkenler olarak kabul edilmekte ve hata terimleri olarak anılmakta olup p is sabittir. X_k , X_{k-1} değerinin bilinmesinden elde edilmekte olup sırasıyla X_{k-1} ise X_{k-2} değerinin ve buna benzer değerlerin bilinmesinden elde edilmektedir (Horvath ve Johnston, 2017).

3.4. Ampirik sonuçlar

Çalışmanın sonraki aşamada, model en küçük kareler yöntemi uygulanmak suretiyle tahmin edilmiştir. Modelin sonuçları Tablo 17'de gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında, ilk olarak R^2 endeksi kontrol edilerek gerek modelin kendisinin açıklayıcı gücüne gerekse olasılıkları kontrol edilerek modele dahil edilen değişkenlere dikkat etmeliyiz. Görebileceğimiz üzere, modelin kendisi oldukça önemlidir; bununla birlikte, brüt sermaye oluşumunu gösteren k_t değişkeni herhangi bir seviyede önemli değildir; bunun anlamı ülkedeki sermaye artışının Türkiye'nin GSYİH'sı üzerinde etkiye sahip olmadığıdır. Böylelikle model aşağıdaki şekilde yeniden yapılandırılmıştır:

$$Y_t = \alpha + \beta_1 pop_t + \beta_2 hc_t + \beta_3 op_t + \beta_4 fa_t + \beta_5 ter_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

Tablo 17. İlk Model İçin LS Tahmini Sonuçları

Değişken	pop _t	k _t	hc _t	op _t	fa _t	ter _t
Katsayı	-76.6974	-3.8926	-6.0222	0.0787	0.0606	-0.3101
T-istatistiği	-3.0731	-0.9738	-2.1216	6.7288	2.9302	-3.5384
P-değeri	0.0037	0.3357	0.0398	0.0000	0.0055	0.0010
R ²	0.954623					
Düzeltilmiş R ²	0.949221					

Yeni oluşturulmuş nihai model aynı zamanda en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmiştir. Bu tahminin sonuçları Tablo 18’de görülebilmektedir. Tespit edildiği üzere, her iki model ve değişken güçlü açıklayıcı etkiye sahiptir. Modelin tüm değişkenleri % 1 seviyesinde anlamlıdır. Düzeltilmiş R² i 0.9493’e eşittir.

Tablo 18. Nihai Model İçin LS Tahmini Sonuçları

Değişken	pop _t	hc _t	op _t	fa _t	ter _t
Katsayı	-77.3842	-7.2168	0.0773	0.0617	-0.3127
T-istatistiği	-3.1037	-2.8211	6.6629	2.9905	-3.5718
P-değeri	0.0034	0.0072	0.0000	0.0046	0.0009
R ²	0.9536				
Düzeltilmiş R ²	0.9493				

Olağan en küçük kareler modelinde (*ordinary least-squares (OLS)*) hata teriminin varyansının sabit (homoscedasticity) olduğuna dair bir varsayımda bulunmaktayız. Yani, tüm i’ler için $V(\varepsilon_i) = \sigma^2$ söz konusudur. Aşağıdaki adımla, model, varsayımımızın doğrulandığından emin olmak için heteroscedasticity açısından test edilecektir. Bu amaçla Breusch-Pagan testi uygulanacaktır. Breusch-Pagan, hata varyanslarının tamamının eşit olduğu sıfır hipotezi karşısında hata varyanslarının bir veya daha fazla değişkenin çarpımsal bir fonksiyonu olduğuna dair alternatif test etmektedir (Williams, 2015). Breusch-Pagan testinin sonuçları Tablo 19’da gösterilmektedir.

Tablo 19. Breusch-Pagan Testinin Sonuçları.

F-istatistiği	2.127693	F Olasılığı (4,70)	0.0813
Obs*R-karesi alınmış	9.682856	Ki kare Olasılığı (4)	0.0847
Ölçekli açıklanmış SS	8.586719	Ki kare Olasılığı (4)	0.1267

$F(4,70)=0.0813 > 0.05$ olasılığı olarak, sıfır hipotezi kabul edilmekte ve modelde heteroscedasticity tespit edilememektedir.

Bundan sonra, hata terimlerin bağımlılığı nedeniyle regresyon sonuçlarının çarpıklığını hariç tutmak için modelde oto-korelasyonun mevcudiyetini test etmemiz gerekmektedir. Bu amaçla, Durbin-Watson testi uygulanmıştır. Modelde oto-korelasyonun bulunmayışı sıfır hipotezi olarak düşünülmüştür; bu arada, oto-korelasyonun bulunması alternatif hipotez için kabul edilmiştir. n boyutlu bir veri setinde Durbin-Watson testi ile ilgili test istatistiği aşağıdaki şekilde verilmektedir:

$$D = \frac{\sum_{t=2}^n (e_t - e_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^n e_t^2}, \quad (5)$$

Formülde, $e_t = y_t - \hat{y}_t$ olağan en küçük kareler yönteminde elde edilenlerin kalanlarıdır (Young, 2017). Bu istatistik 2'ye ne kadar yakın olursa, oto-korelasyonun bulunmayışının delili de o derece güçlü olmaktadır. Modelimiz açısından Durbin-Watson istatistiği $DW=2.1277$ 'dir; yani, sıfır hipotezi kabul edilmekte olup oto-korelasyon modelde temsil edilmemektedir.

Yapılan yukarıdaki tüm testlere dayalı olarak, modelin yüksek açıklama gücü olduğu ve gerçek durumu iyi yansıttığı sonucunu çıkarabiliriz.

Dolayısıyla, hipotezimizin doğrulandığını ve terörizmin Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucunu kabul edebiliriz.

Regresyon analizlerinden de görülebileceği üzere, tüm tanımlayıcı değişkenler arasında en büyük negatif katsayıya sahip olduğu için, uzun vadede nüfus büyüme hızının, Türkiye'de ekonomik büyümenin önünde ana bir engel olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Bu, beklenebilir bir sonuçtur, zira, daha yüksek nüfus sermaye oluşumunu ve kişi başına sermaye mevcudiyetini düşürmekte, daha fazla yatırım gerektirmekte ve işsizlik oranının artmasına sebep olmaktadır (Naqvi, 2010).

Brüt sermaye oluşumunun Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde önemli bir etkisi bulunmamaktadır.

Model sonuçlarına göre, İnsani Gelişme Endeksinin, Türkiye'nin GSYİH'sı ile negatif ve önemli bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu bulgu, insan sermayesindeki gelişimin, bir ülkenin GSYİH'nı artırdığına dair geleneksel ilme ters olmakla birlikte, aşağıdaki gibi bir açıklamaya sahip olabilmektedir. Negatif katsayı, İnsani Gelişme Endeksinin artışı konusunda harcanan para gerekli dönüşe sahip olmadığında ilk yıllarda eğitim sisteminin düşük kalitesi bağlamında anlaşılabilir (Camps-Cura, 2017).

Aksine, dışa açıklığın, Türkiye'nin GSYİH'sı üzerinde pozitif, önemli bir etkiye sahip bulunduğu söylenebilmektedir. Bu, Pattilo, Poirson & Ricci'nin (2002) bulgularını desteklemektedir. Bu, nispeten açık ekonomilerin daha yüksek gelir seviyeleri yakaladığını ve ticareti geciktiren önemli engelleri bulunanlardan daha hızlı büyüdüklerini gösteren ekonomik teorileri doğrulamaktadır (Al-Edary ve Al-Shamry, 2013).

Alınan net resmi kalkınma yardımı ve resmi yardımlar, Türkiye'nin GSYİH'sı üzerinde pozitif, önemli bir etkiye sahiptir; yani, hükümet ekonomi üzerinde, terörizm dahil siyasi ve başkaca faktörlerin olumsuz sonuçlarını minimize etmek adına ekonomik kalkınmayı desteklemek için alınan yabancı yardımları kullanmaktadır.

Sırasıyla, yukarıda da varsayıldığı üzere, modelin sonuçları terörizmin, Türkiye'nin ekonomik kalkınması üzerinde negatif ve istatistiksel olarak önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Yani, Türkiye ekonomisi ülkede meydana gelen terör saldırılarından zarar görmekte olup, hükümetin söz konusu eylemleri engellemek ve söz konusu eylemlerin sebep olduğu zararı minimize etmek için özel dikkat göstermesi gerekli olmaktadır. Elde edilen sonuçlar Abadie ve Gardeazabal (2003), Blomberg ve Hess (2006) ve Araz-Takay, Arin ve Omay (2009) tarafından yapılan önceki ampirik araştırmaların bulgularını doğrulamaktadır. Model her bir terör eyleminin, Türkiye'nin GSYİH üzerinde 300 milyon US\$'dan fazla bir azalışa sebep olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Terörizmin birçok amacı olduğu için, terör olayları ülkeye birçok yönden zarar verebilir. Terör saldırılarının, ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde önemli bir etkisi bulunmakta olup bütçe gelirleri ve harcamalarını, ithalatı, ihracatı, yabancı yatırımları, turizm gelirlerini, enflasyonu ve hisse senedi piyasasını etkilemektedir. Ayrıca, terör saldırılarının, tüm sektörlerde ülkenin ekonomilerini etkilemenin yanı sıra toplum üzerinde sosyal ve siyasi etkileri de bulunmaktadır. Bu sebeple, Türkiye’de olduğu kadar dünyada terör olaylarının sayısının artması, bu konunun araştırmacılarının ilgisinin bu konuya olan artışına da sebep olmaktadır.

Türkiye’deki terörist faaliyetlerin ana alanları aşağıdaki gruplara ayrılmaktadır: Ermeni terörizmi, cihatçı (dini) terörizm ve bölücü terörizm. Türkiye’deki Ermeni terörü ağırlıklı olarak iki Ermeni grubu, bir başka ifadeyle ASALA (Ermenistan’ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu)ve JCAG(Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları) eliyle sahneye konulmuştur. İslami terör örgütleri 1980’lerde Türkiye’de aktif hale gelmiştir ve halen ülkede faaliyetlerini sürdürmektedir. 1980 sonrası Türkiye’de Cihatçı terörizm Türk Hizbullah’ı ve İslami Büyük Doğu Akıncılar Cephesi gibi örgütler terörist faaliyetler gerçekleştirmiştir. 2000’lerden sonra, İslami gruplar tarafından yapılan saldırılarda patlama oldu, bu saldırılardan bazıları El-Kaide ve İslam Devleti (İŞİD-DAEŞ) gibi örgütlerle ilişkilendirilmiştir. Türkiye’de bölücü terörden bahsettiğimizde, ilk akla gelen PKK terör örgütüdür. Ülkede faaliyet gösteren terörle bağlantılı çeşitli Kürt partiler bulunmaktadır. Ancak, bunların arasında PKK ve TAK bilinen gruplardır.

Bu çalışmada, terörizmin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla, teorik arka plan olarak Solow ekonomik büyüme modeli kullanılarak, eş-bütünleşme ampirik modeli oluşturulmuştur. Bununla birlikte, klasik model tanımlayıcı değişkenler olarak beşerî sermaye ve terörizm endeksleri ilave edilmek suretiyle iyileştirilmiştir. Model, 1970 ila 2017 dönemi boyunca Global Terörizm Veri Tabanı Türkiye çeyrek dönem verileri kullanılarak yürütülmüştür. Modelin tüm değişkenleri birinci sıradan bütünleşik olduğu için, bu araştırma için AR(1) eş entegrasyon modeli seçilmiştir. Tüm testler EViews 7 yazılımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmanın katkısı, terör olaylarıyla ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermesidir. Terörizm, ülkenin ekonomik büyümesini çeşitli kanallar yoluyla etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, terörizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ülkeye bağlı olmak üzere değişiklik gösterebilmektedir. Bu etkinin derecesi her bir ülke

için siyasi ve ekonomik kurumların gelişmişlik derecesi, kültürel bağlılık, terörist eylemlerin büyüklüğü ve tercihleri ya da siyasi belirsizlik gibi çok sayıda özel faktörle ilişkilidir. Bu elemanlar, ülkenin terörün sebep olduğu şoklara karşı dayanıklılığını tanımlamaktadır.

Türkiye’de onlarca yıldan beri terörizmle mücadele ediliyor olmasının sebeplerinden birisi budur; terörizm her zaman bölücülük, ideolojik ve dini sorunların karmaşık bir senteziyle hareket etmektedir. Günümüzde, terörizmin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisinin ortaya çıkardığı problem son yıllarda Türk ekonomisinin zayıflamasının da takip ettiği terörizm olaylarındaki belirgin artışla bağlantılı olarak araştırmacıların yoğun bir şekilde dikkatini çekmiş bulunmaktadır. Terörizmin ekonomik sonuçları konusu dâhilinde Türkiye’ye son zamanlarda nispeten özel bir özen gösterilmiştir.

Elde edilen sonuçlar 1970-2017 genelinde Türkiye’de gerçekleştirilen her bir terör eyleminin, ülkenin GSYİH’sı üzerinde 300 milyon US\$’dan fazla bir azalışa sebep olduğunu göstermiştir. Çalışma sonuçlarına göre, terörizmin, Türkiye’nin ekonomik büyümesi üzerinde olumsuz etkisi bulunmakta olup ülkenin kalkınmasını geciktirmektedir. Türkiye ekonomisi ülkede meydana gelen terör saldırılarından zarar görmekte olup, hükümetin söz konusu eylemleri engellemek ve söz konusu eylemlerin sebep olduğu zararı minimize etmek için özel dikkat göstermesi gerekli olmaktadır.

Bir sonraki çalışmalarda sunulan ampirik model metodolojik olarak araştırmacıların amaçlara göre geliştirilebilmektedir. Bu konu ile ilgili profesyonellerin amaçlarına ve hedeflerine bağlı olarak, modellere başka değişkenleri (örneğin: teknoloji, döviz kuru, faiz oranı, doğrudan yabancı yatırım vb.) eklemek mümkündür. Ek olarak, model dinamik modeller gibi alternatif yöntemler kullanarak test edilebilmek ve sonuçları karşılaştırılabilmektedir.

Sonuçta, terörün ekonomik sonuçlarına devlet tarafından dikkat edilmesi gerekmektedir. Terörizmle ilgili zararların daha iyi anlaşılması, hükümetlerin ve çok taraflı kuruluşların terörle ilgili maliyetleri azaltmak için kıt kaynakları daha iyi yönlendirmelerine yardımcı olabilir. İlerideki terör saldırıların riski ve onun ekonomik sonuçlarını azaltmak için alınacak önlemler hem güvenlik hem ekonomik büyüme açısından etkili olmalıdır.

Terörün ülke ekonomilerine yaptığı tahribatların giderilmesi için bir ülkenin terörizme karşı kendisinin önlem almasının yanı sıra, terörizme karşı uluslararası düzeyde

bir konsessüs ve iş birliğinin sağlanması, terörün ÷lke ekonomilerine etkisinin azalmasında büyük bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aaberge, R., Liu, K., & Zhu, Y. (2014). *Political Uncertainty and Household Savings*, IZA Discussion Papers, No. 8692. Bonn, Germany: Institute for the Study of Labor (IZA)
- Abadie, A., & Gardeazabal, J. (2003). The Economic Cost of Conflict: A Case Study of the Basque Country. *American Economic Review*, 93(1), 113-32
- Abadie, A., & Gardeazabal, J. (2008). Terrorism and the World Economy. *European Economic Review* 52(1), 1–27
- Akar, S., & Ipek, E. (2017). The Economic and Fiscal Effects of Terrorism: The Analysis of Turkey. *Ekonomik Yaklasim*, 28(102), 65-85
- Aon Risk Solutions (2016). Turkey: Domestic terrorism and evolving threats, 2-3
- Araz Takay, B., Arın, P., & Omay, T. (2009). The endogenous and Non-Linear Relationship between Ethnic Terror and Economic Activity: Turkish Evidence. *Defence and Peace Economics*, 1(1), 1-10
- Bandyopadhyay, S., Sandler, T., & Younas, J. (2016). Trade and terrorism: A disaggregated approach. *Journal of Peace Research*, 20 (10), 1-15
- Barindik, G. (2018). Türkiye’de yaşanan terror olayları: 1993-2018. *Indigo Dergisi*, 1(1), 7-21
- Barnaby, F. (2002). *The new terrorism: A 21st Century Biological, Chemical and Nuclear Threat*. Policy paper. Oxford, England: Oxford Research Group
- BBC News (2015). Ankara bombing: Who is behind Turkey's deadliest attack? Retrieved on May 28, 2018, from <https://www.bbc.com/news/world-europe-34504326>
- Bergen, P.(2006). *The Osama bin Laden I Know: An Oral History of al Qaeda's Leader* (2nd ed.). New York, United States of America: Free Press
- Blomberg, S.B., Hess, G.D., & Orphanides, A. (2004). *The Macroeconomic Consequences of Terrorism*. CESIFO Working Paper No. 1151. Munich, Germany
- Blomberg, S.B. & Hess, G.D. (2006), How much does violence tax trade? *Review of Economics and Statistics*, 88(4), 599–612
- Bulent, A. & Şule, T. (2007). Al-Qaida, “War on Terror”, and Turkey. *Third World Quarterly*, 28(5), 1045-1046

- CEIC (2019). Turkey Tourism Revenue. Retrieved on January 11, 2019, from <https://www.ceicdata.com/en/indicator/turkey/tourism-revenue>
- Cherniadyeva, N. (2017). *Международный терроризм. Происхождение, эволюция, актуальные вопросы правового противодействия*. Moscow, Russia: “Prospekt” Publishing House
- Collier, P. (1999). On the Economic Consequences of Civil War. *Oxford Economic Papers*, 51(1), 168-183
- Crain, N.V., & Crain, W.M. (2006). Terrorized economies. *Public Choice*, 128(1), 317-349
- Crimando, S. M. (2004). The Bio-psycho-social Consequences of Terrorism. *New Jersey Medicine*, 101(9), 84-89
- Daily Sabah (2016). Chronology of PYD/YPG-linked PKK terrorist attacks since the cease-fire. Retrieved on July 2, 2018, from <https://www.dailysabah.com/politics/2016/02/18/chronology-of-pydypg-linked-pkk-terrorist-attacks-since-the-cease-fire>
- DeLisi, L., Maurizio, A., & Yost, M. (2003). A survey of New Yorkers partner after the 9/11, 2001 terrorist attacks. *American Journal of Psychiatry*, 160(4), 780-783
- Drakos, K. & Kutan, A.M. (2003). Regional Effects of Terrorism on Tourism: Evidence from Three Mediterranean Countries. *Journal of Conflict Resolution*, 47(5), 621-641
- Eckstein, Z. & Tsiddon, D. (2004). Macroeconomic consequences of terror: theory and the case of Israel. *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 971-1002
- Enders, W., Sachsida, A., & Sandler, T. (2006). The Impact of Transnational Terrorism on US Foreign Direct Investment. *Political Research Quarterly*, 59(4), 517–531
- Enders, W., & Sandler, T. (1991). Causality between transnational terrorism and tourism: The case of Spain. *Terrorism*, 14(1), 49-58
- Enders, W. & Sandler, T. (1996). Terrorism and Foreign Direct Investment in Spain and Greece. *KYKLOS*, 49(3), 331-352
- Enders, W., Sandler, T., & Parise, G.F. (1992). An Econometric Analysis of the Impact of Terrorism on Tourism. *KYKLOS*, Vol. 45(4), 531–554
- Ferudin, M. (2010). Impact of terrorism on tourism in Turkey: Empirical evidence from Turkey. *Applied Economics*, 43(24), 3349-3354
- Fielding, D. (2003). Counting the Cost of the Intifada: Consumption, Saving and

- Political Instability in Israel. *Public Choice*, 116(1), 297–312
- Fleischer, A. & Buccola, S. (2002). War, terror, and the tourism market in Israel. *Applied Economics*, 34(11), 1335-1343
- FRED (2019). Total Current Account Balance for Turkey (discontinued). Federal Reserve Bank of St. Louis. Retrieved on January 22, 2019, from https://fred.stlouisfed.org/series/BPBLTT01TRA637S?utm_source=series_page&utm_medium=related_content&utm_term=other_formats&utm_campaign=other_format
- Frey, B., Luechinger, S. & Stutzer, A. (2004). *Calculating Tragedy: Assessing the Costs of Terrorism*. CESifo Working Paper No. 1341. Retrieved on September 10, 2018, from https://www.cesifo-group.de/DocDL/cesifo1_wp1341.pdf
- Gaibulloev, K., Sandler, T., & Sul, D. (2013). Common Drivers of Transnational Terrorism: Principal Component Analysis. *Economic Inquiry*, 51(1), 707-721
- Gilsinan, K. (2016). *Turkey's Brutal Year*. The Atlantic Monthly Group. Retrieved on September 10, 2018, from <https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/06/turkeys-brutal-year/489383/>
- Global Terrorism Database (2017). *Data Collection and then Definition of Terrorism*. Retrieved on May 25, 2018, from <https://www.start.umd.edu/gtd/using-gtd/>
- Gries, T., Krieger, T., & Meierrieks, D. (2011). Causal linkages between domestic terrorism and economic growth. *Defence and Peace Economics*, 22(5), 493–508
- Grothaus, N. (2011). Types of Terrorism. *Hand of Reason*. Retrieved on March 30, 2018, from <http://handofreason.com/2011/featured/types-of-terrorism>
- Gurtas, M. A. (2019). Turkey's tourism income totals \$29.5B in 2018. *Anadolu Agency*. Retrieved on February 20, 2019, from <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkeys-tourism-income-totals-295b-in-2018/1379705>
- Haberman, C. (1989). For Turkey's Kurds, Fragile Gains. *New York Times*. Retrieved on July 3, 2018 <https://www.nytimes.com/1989/11/03/world/for-turkey-s-kurds-fragile-gains.html>
- Hewitt, J., Wilkenfeld, J. & Gurr, T. R. (2012). *Peace and Conflict 2012*. College Park, MD: Center for International Development and Conflict Management, University of Maryland History (2017). *ISIS*. Retrieved on June 28, 2018, from

- <https://www.history.com/topics/isis>
- Hodgson, K. (2013). The al Qaeda threat in Turkey. *FDD's Long War Journal*. Public Multimedia Inc. Retrieved on June 2, from https://www.longwarjournal.org/archives/2013/07/the_al_qaeda_threat_1.php
- Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism*. Columbia University Press, 81-173
- Horsley, R. A. (1979). The Sicarii: Ancient Jewish "Terrorists". *The Journal of Religion*, 59(4), 435-458
- Hutchinson, M. C. (1972). The concept of revolutionary terrorism. *The Journal of Conflict Resolution*, 16(3), 383-396
- Jenkins J.P. (2018). Terrorism. *Encyclopædia Britannica, Inc.* Retrieved on March 20, 2018, from <https://www.britannica.com/topic/terrorism#ref217762>
- Johnston, R. D. & Nedelescu, O. M. (2006). Impact of terrorism on financial markets. *Journal of Financial Crime*, 13(1), 7–25
- Horváth, Z. & Johnston, R. (2017). *AR(1) Time Series Process*. Retrieved on April 29, 2019, from <https://www.math.utah.edu/~zhorvath/ar1.pdf>
- Kibris, A. (2010). Funerals and Elections: The Effects of Terrorism on Voting Behavior in Turkey. *The Journal of Conflict Resolution*, 55(2), 220-247
- Linott, D. (2007). Экономические аспекты терроризма и борьбы с ним. *Центральная Азия и Кавказ*, 3(51), 137-154
- Mahan, S., & Griset P.L. (2013). *Terrorism in Perspective*. California, United States: SAGE Publications, 186-187;
- Manaz, A. (2015). The Terrorism in Turkey. *Political Science*, 4-10
- Mankiw, N. G., Romer, D., & Weil, D. N. (1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 3(1), 407-437;
- Martin, G. (2016). *Essentials of Terrorism: Concepts and Controversies*. California, United States: SAGE Publications, 31-32;
- Meierrieks, D., & Greis, T. (2012). Economic Performance and Terrorist Activity in Latin America. *Defence and Peace Economics*, 10(1), 10-14
- Meierrieks, D., & Greis, T. (2013). Causality between Terrorism and Economic Growth. *Journal of Peace Research*, 50(1), 91-104
- Merriam-Webster Dictionary (2008). The History of the Word 'Terrorism'.

- Encyclopædia Britannica, Inc.* Retrieved on February 25, 2018, from <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/history-of-the-word-terrorism>
- Morgenstern, F.L. (1987). *International terrorism: soviet connectivity*. Air war college research report. Air University, United States Air Force, Maxwell Air Force Base, Alabama, United States
- Mustansar, M. (2002). Terrorism – Definition and Types (Unpublished Pakistan Army \ Research Paper). Pakistan
- Nitsch, V. & Schumacher, D. (2004). Terrorism and international trade: an empirical investigation. *European Journal of Political Economy*, 20(2), 423-433
- Ocal, N. & Yildirim, J. (2010). Regional effects of terrorism on economic growth in Turkey: A geographically weighted regression approach. *Journal of Peace Research*, 47(4), 477-489
- OECD (2002). Economic Consequences of Terrorism. *OECD Economic Outlook*, Issue 1, Chapter 4;
- OSAC (2018). Turkey 2018 Crime & Safety report: Ankara. *The Overseas Security Advisory Council*. Retrieved on July 20, 201, from <https://www.osac.gov/Pages/ContentReportDetails.aspx?cid=23755>
- Oxford English Dictionary* (2018a). Domestic Terrorism. Oxford, England: *Oxford university press*. Retrieved on March 26, 2018, from https://en.oxforddictionaries.com/definition/domestic_terrorism
- Oxford English Dictionary* (2018b). Terrorism. Oxford, England: *Oxford university press*. Retrieved on February 27, 2018, from <https://en.oxforddictionaries.com/definition/terrorism>
- Pareek, R. (2016). Terrorism and Its Psycho-Social Impact On Society. *Pune Research Journal*, 2(3), 1-5
- Pattilo, C., Poirson, H. & Ricci, L. (2002). External Debt and Growth. IMF Working Paper. Retrieved on April 27, 2019, from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp0269.pdf>
- Peres, J. (2017). *Turkey records dynamic growth but is increasingly vulnerable to external factors*. Press Release. Coface. 19.02.2017
- Petersen, T. (2017). Turkey's Economy – to Boom or Not to Boom. *GED New Perspectives on Global Economic Dynamics*. Retrieved on January 29, 2018, from

<https://ged-project.de/blogpostsen/turkeys-economy-to-boom-or-not-to-boom/?cn-reloaded=1>

- Plakoudas, S. (2018). *Insurgency and Counter-Insurgency in Turkey: The New PKK*. New York, United States: Springer, 75-80
- Razik, S., Ehring, T., & Emmelkamp, P. (2013). Psychological consequences of terrorist attacks: Prevalence and predictors of mental health problems in Pakistani emergency responders. *Psychiatry Research*, 207(1–2), 80-85
- Richards, A. (2015). *Conceptualizing Terrorism*. Oxford, England: OUP Oxford, 124-126
- Rodionov, D. (2016). Геноцид XXI века. *Information and Publishing Center "News Front"*. Retrieved on June 29, 2018, from <https://news-front.info/2016/03/02/genocid-xxi-veka-dmitrij-rodionov/>
- Said, S.E. & Dickey, D.A. (1984). Testing for Unit Roots in Autoregressive-Moving Average Models of Unknown Order. *Biometrika*, 71(1), 599-607
- Sandler, T., & Enders, W. (2008). Economic consequences of terrorism in developed and developing countries: An overview. *Terrorism, Economic Development, and Political Openness*, 9780521887588(1), 17-47
- Sayari, S. (2010). Political Violence and Terrorism in Turkey, 1976–80: A Retrospective Analysis. *Terrorism and Political Violence*, 22(2), 198-215
- Schmid, A. (1998). Goals and Objectives of International Terrorism, in R. O. Slater & M. Stohl "*Current Perspectives on International Terrorism*". London, England: Palgrave Macmillan, 47-87
- Stein, A. (2016). *Islamic State Networks in Turkey*. Atlantic Council. Washington D. C., United States: Rafik Harry Center for The Middle East.
- Statista (2019). *Turkey: Share of economic sectors in gross domestic product (GDP) from 2007 to 2017*. Retrieved on January 12, 2019, from <https://www.statista.com/statistics/255494/share-of-economic-sectors-in-the-gross-domestic-product-in-turkey/>
- Tavares, J. (2004). The open society assesses its enemies: shocks, disasters and terrorist attacks. *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 1039-1070
- The Institute for Economics & Peace (2017). *Global Terrorism Index 2017*. Maryland, United States: University of Maryland Press
- TUIK (2019). *Turizm Geliri, Gideri ve Ortalama Geceleme Sayısı*. Retrieved on March

- 2, 2019, from <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- U.S. Department of State (2004). *Overview of State-Sponsored Terrorism*. Retrieved on March 30, 2018, from <https://www.state.gov/documents/organization/31944.pdf>
- Waugh Jr. W. L. (1983). The Values in Violence: Organizational and Political Objectives of Terrorist Groups. *Conflict Quarterly*, 1(1), 5-19
- Wilkinson, P. (1974). *Political terrorism. Government and Opposition*, London, England: Palgrave
- Willer, R. (2004). The Effects of Government-Issued Terror Warnings on Presidential Approval Ratings. *Current Research in Social Psychology*, 10(1), 9-21
- Williams, L. K., Koch, M. T., & Smith, J. M. (2013). The Political Consequences of Terrorism: Terror Events, Casualties, and Government Duration. *International Studies Perspectives*, 14(1), 343–361
- World Integrate Trade Solution (2019). Turkey Trade Summary 2017. Retrieved on January 17, 2018, from <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/LTST/Summarytext>
- Yaya, M. E. (2009). Terrorism and tourism: The case of Turkey. *Defense and Peace Economics*, 20(6), 477-497
- Yildiz, M. (2017). The Changing Experience of Terrorism in Turkey. *Mid-Year Conference On Psychology, Religion And Spirituality*. April 8, 2017, 1
- Yonah, A., Brenner, E. H., & Krause, S. T. (2008). *Turkey: Terrorism, Civil Rights, and the European Union*. Milton Park, United Kingdom: Taylor & Francis
- Young, D. S. (2017). *Advanced Regression Diagnostic Methods, Stat501*. The Pennsylvania State University. Retrieved on April 25, 2019, from https://onlinecourses.science.psu.edu/stat501/sites/onlinecourses.science.psu.edu/stat501/files/pt3_adv_regression_diagnostics.pdf
- Zalman, A. (2018). *The History of Terrorism*. ThoughtCo. Retrieved on May 10, 2019, from <https://www.thoughtco.com/the-history-of-terrorism-3209374> (Accessed May 10, 2018)

ÖZGEÇMİŞ

Liudmila LIAPINA, 1993 yılında Rusyada doğmuştur. 2000 yılında Rusya'da okuluna başlamış ve 2010 yılında başarıyla mezun olmuştur. Son olarak 2010 yılında eğitimine başladığı Ural Federal Üniversitesinin İktisat Bölümünü 2014 yılında 3,74 ortalamasıyla bitirmiş ve ilk lisans diplomasını almış. Aynı zamanda, 2012 yılında Ural Federaln Üniversitesinde Uluslararası İlişkiler Bölümünün İngilizce Dil Bilgisi lisans programına girmiş ve 2014 yılında başarıyla ikinci lisans diplomasını almıştı.

2015 yılında Türkiye'de okumayı devam etmeye karar vermişti. Türkiye Bursları kurumundan burs kazanıp, Sakarya Üniversitesinde Türkçe dersleri almaya başlamış ve TÖMER C1 Türkçe Dil Sınavından 84 puan almış.

2016 yılında Sakarya Üniversitesinde İktisat Bölümünde Yüksek Lisans programı başlamış. Bildiği diller, Rusça (Ana dili), İngilizce (C1) ve Türkçe (C1).